

GIAMBATTISTA VICO

Orationes inaugurales

edizione digitale del ms. XIII B 55
della Biblioteca Nazionale di Napoli

a cura di

Maria Luisa Colangelo

Bup- Basilicata University Press

Orationes inaugurales / Giambattista Vico ; edizione digitale del ms. XIII B 55 della Biblioteca Nazionale di Napoli a cura di Maria Luisa Colangelo. – Potenza : BUP - Basilicata University Press, 2020. – 174 p. ; 30 cm. – (Digital Humanities ; 3).

ISBN: 978-88-31309-06-6

Versione online in xml: <http://web.unibas.it/bup/evt2/gbv/index.html>

© 2020 BUP - Basilicata University Press

Università degli Studi della Basilicata

Biblioteca Centrale di Ateneo

Via Nazario Sauro 85

I - 85100 Potenza

<https://bup.unibas.it>

Published in Italy

Prima edizione: novembre 2020

Gli E-Book della BUP sono pubblicati con licenza

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Introduzione

Tra il 1699 e il 1707 Giambattista Vico, lettore di retorica nella regia Università di Napoli, tenne sei prolusioni in latino in occasione dell'inaugurazione dell'anno accademico. Si tratta di orazioni di eccezionale importanza, che offrono una preziosa testimonianza del metodo e del pensiero del grande filosofo.

L'edizione digitale riproduce il testo del manoscritto idiografo (Napoli, Biblioteca Nazionale "V. Emanuele III", XIII B 55) delle prolusioni tenute da Giambattista Vico.

La presente edizione è stata concepita innanzitutto per una sua resa digitale in xml, curata da Maria Luisa Colangelo e rivista da Fulvio Delle Donne e George Vogeler, usando EVT - Edition Visualization Technology (al sito <http://web.unibas.it/bup/evt2/gbv/index.html>). L'edizione in xml permette di raffrontare direttamente il testo con il meraviglioso manoscritto che lo trasmette, di visualizzare le immagini con le relative descrizioni, di leggere le note di apparato e dei *fontes* in doppia modalità di visualizzazione (ediz. critica, ediz. diplomatica), di vedere la struttura dei fascicoli, di evidenziare i nomi e fare ricerche. Questa, invece, è solo una versione stampabile, funzionale a una consultazione semplificata, che consente solo la lettura del testo e degli apparati, pur potendo comunque vedere le riproduzioni del codice.

Il lavoro è stato svolto nell'ambito del Dottorato di Ricerca in Storia, Culture e Saperi dell'Europa mediterranea dall'Antichità all'Età contemporanea dell'Università della Basilicata, Bando "PON Dottorati Innovativi con caratterizzazione industriale" 2018, progetto scientifico a cura del prof. Fulvio Delle Donne.

Le immagini sono state concesse dal Ministero dei Beni Culturali, grazie alla cortesia dei responsabili della Biblioteca Nazionale di Napoli "Vittorio Emanuele III".

Lista dei testimoni e criteri di edizione

L'edizione è basata su tre testimoni:

D – Napoli Biblioteca Nazionale “Vittorio Emanuele III” Fondo nazionale, XII.B.55

Trascrizione di Giuseppe Vico.

D1 – Napoli Biblioteca Nazionale “Vittorio Emanuele III” Fondo nazionale, XII.B.55

Emendazioni di Giambattista Vico alla copia esemplata dal fratello Giuseppe.

Visc – Giambattista Vico, *Le orazioni inaugurali*, I-VI, edizione critica a cura di Gian Galeazzo Visconti, Roma 2013.

Il testo delle *Orazioni* è suddiviso in pagine, le quali riprendono l'impaginazione del manoscritto idiografo.

GIAMBATTISTA VICO

Orationes inaugurales

edizione digitale del ms. XIII B 55
della Biblioteca Nazionale di Napoli

⟨DEDICA⟩

ANTONIO PALAZOLIO

E FRANCISCANA CAPVCINORVM FAMILIA

SACRO ORATORI NOSTRAE TEMPESTATIS ELOQVENTISSIMO

HVNC

5 DE FINIBVS ET RATIONE STVDIORVM

AVTOGRAPHVM CODICEM

VT

LVCVLENTIORI VITA

IN EIVS AMPLISSIMA CELLVLA

10 QVAM PVBLICIS LITERARVM TYPIS CONSIGNATVS

FRVATVR

IOH. BAPTISTA VICVS

DAT DEDICATQVE

⟨INDEX¹⟩

	DE
	STVDIORVM FINIBVS
	NATVRAE HVMANAE CONVENIENTIBVS
5	ORATIO I
	Ut mentis divinam vim usquequaque excolamus.
	ORATIO II
	Ut animum virtute et sapientia conformemus.
	ORATIO III
10	quae est priorum appendix quaedam
	Ut simulatam et vanam eruditionem fugiamus.
	DE FINIBVS POLITICIS
	ORATIO IV
	Ut quisque communi civium bono erudiatur.
15	ORATIO V
	Ut armorum gloriam et imperii amplitudinem literis augeamus.
	DE FINE CHRISTIANO ORATIO VI
	Ut corruptam emendemus naturam
	et humanam societatem, quo latius fieri possit, adiuvemus.
20	DE RATIONE STVDIORVM
	eadem oratione
	Ut quam studiorum rationem corrupta natura dictat sequamur.
	DISSERTATIO
	auctior typis edita
25	Qua via incommoda nostrae studiorum rationis
	cum antiqua comparatae vitanda essent
	quo nostra rectior antiqua meliorque
	esse possit.

¹ Indicem exhibet D *superadditum* in fol.1v.

ORATIO I

habita XV novembris MDCIC Kal. novemberis
cuius argumentum

5 SUAM IPSIUS COGNITIONEM AD OMNEM
DOCTRINARUM ORBEM BREVI ABSOLVENDUM
MAXIMO CUIQUE ESSE INCITAMENTO.

1. Multa quidem sapienter a maioribus nostris
10 inventa atque instituta sunt, quibus haec civitas fundata
ad bene beateque vivendum ordinaretur,
sed nullum aequae praeclarius quam quod, cum
nobis anniversarium hunc diem ad studiorum
15 exercitationem per aestivas ferias intermissam de
intero repetendam constituissent, cum oratione habita,
qua adolescentes ad labores alacri animo capessendos
exhortaremur, inaugurari voluerunt. Cum enim
natura ita comparatum sit, ut homines a labore ad
ocium sint proclives et ardua detrectent et consecretur
20 prona, res sane exposcebat, immo efflagitabat ut
ad ingenuas artes scientiasque, quae non nisi summa
animi contentione, maximis vigiliis ac sudoribus,
obstinata assiduitate et acri diligentia comparantur,
aliquo argumento confirmarentur. Itaque omnes
25 pacatae civitatis fructus, qui magna ex parte in huius
modi studiis excolendis sunt positi, omnes, inquam,
in hoc utilissimo instituto, ut in semine arbores,
continentur. At vero illud est beatissimum huius seculi

6-7 Cicero, *De domo sua* 1.

1. Kal. Novembris] ad. in margine D1 16. ad labores] add. sup. lin. D1 17. enim] add. sup. lin. D1 18. ad] add. sup. lin. D1 34. affectent] affectant D: corr. D1

[fol_2v]

ingentem ea licet nunc in hoc statu in hac civitate
 summa ut ab iudicio pietatis hominum nunc quodam
 et memorabili loco etiam de hac re sentiantur; nec tam
 multum quondam et de meo quondam etiam
 notum in speciem tantum affectatur sed sanctorum
 penitentium caritatem et multitudine vestit. Innotuit
 mihi aequum et disciplinam nitentem. Quae quidem
 cum mecum ipse ad puerum remota cognoscere
 cum id mihi magis a Magistro incipit ducere
 ac porrigat pro tempore haec res est paucis ad hunc
 diem manentem. Sed quoniam id ut ait in
 portum incertum et extra ordinem pro meo sum
 declinare possum. tamen vixit nihil arduum
 nihil incertum nihil difficile reputamus subter
 dum pervenit liberius sepe. facile etiam factum
 eximium et huiusmodi quamlibet indigere infans
 ut qui ad antiquum conatum studia literarum
 huiusmodi impideat qui sic animari huc accedet
 vel audire ut in illis excedendo modum hanc
 quaque servent et laudabilem quondam animi
 non decessant praesentem. Permittentem vero rem
 minus summo vero obsequendo sentiant me in hoc
 quantum incogitatos sane coram abstinere etiam
 vixit. Sicut perpaucis mihi haec ipsissima ratio
 minus momenta vera illa cogitanti ea mihi me
 peruenit non admodum sed agere vere etiam ad
 incertum uto sum. Quondam enim non ita est
 magis indolentia huiusmodi ad sacerdotum studia
 et huiusmodi huiusmodi etiam quod ad ea
 ante

ingenium, ea literarum, et potissimum in hac civitate,
 30 fortuna, ut ab ineunte pueritia homines miro quodam
 et incredibili literarum desiderio teneantur; nec sane
 vulgarem quandam et de medio sumptam eruditionem
 in speciem tantum affectent, sed sanctiorem
 penitentioremque, variam et multiugam rerum notitiam
 35 studio assequi et disciplina nitantur.

2. Quae quidem
 cum mecum ipse ad punctum temporis cogitarem,
 cum id mihi munus a magistratu, in cuius manu
 40 ac potestate pro tempore haec res est, paucis abhinc
 diebus iniunctum esset, quanquam id, ut satis
 importune indictum et extra ordinem, pro meo iure
 declinare possem, tamen, quia nihil arduum,
 nihil laboriosum, nihil difficile id esse opinabar,
 45 subeundum perquam libenter suscepi. Facile enim factu
 putabam homini quamlibet indiserto infantique
 id esse, oratione ad bonarum studia literarum
 adolescentes impellere, qui sic animati huc accederant
 audituri, uti in iis expetendis modum haudquaquam
 50 servant et laudabilem quandam animi
 intemperatiam prae se ferant. Verum enimvero summum
 summo viro obsequendi studium me in hanc
 sententiam inconsulto sane consilio abduxit et impulit.
 Etenim postea mihi haec ipsissima rationum
 55 momenta recta via reputanti, ea mihi me
 non modo non admonere, sed absterrere etiam ab
 incoepto visa sunt, quandoquidem non ii vos estis,
 o magnae indolis iuvenes, quos ad sapientiae studia
 iis argumentis duci oporteat et par sit, quod ad eas

32 Horatio, *Ad Pisones* 243.

33. affectent] affectant D: corr. D1 44. opinabar] reputabam D (linea del. D1); add. in marg. D1
 46. putabam] existimabam D (linea del. D1); add. in marg. D1 55. reputanti] cogitanti D (linea
 del. D1); add. in marg. D1

[fol_3r]

ante animam appellari, quidem si quis arbitramur se
 quatur nihil pro se, sicut, lectorem, nihil nec
 aut, ac iuandis, sine splendore, et amolindine
 nihil illigenti, aut ad mandandi nominis, immorali
 tuem, firmis, ac gradibus, inuentis, potest, foras, et
 in argumenta, ut, cum, domo, huc, attulit, et
 uulgaria, et, cum, omnia, esse, existimari, magis, quiddam
 a me, hodie, no, die, expectari, ut, dicam, porrigimus
 cum, non, adeo, pusillam, generis, in, pecore, animam
 ut, y, uno, aliquo, ac, singulari, doctrinae, genere, delecta
 tur, eorum, delectar, contineri, pa, larus, lo, namq, prout
 ut, quicq, in, uis, praclara, scienti, licet, dicere, libris
 ut, nemo, appropinquo, eruditus, apud, eos, habeatur, qui
 non, in, omni, doctrina, omnia, excipit, ut, quicq,
 aut, illa, in, de, polina, quam, non, ad, unguem,
 perdit, et, perdidit, et, in, unag, alibet,
 sola, omnem, aetatem, laborare, et, de, aris, quid, ipse
 igitur, ad, eam, usque, excoeratore, ignum, foras
 res, qui, generos, huius, iuventutis, animas, excoer
 quod, infra, eorum, usque, et, ipsorum, dignitatem
 non, sit, quid, dignum, hoc, sanctissimo, sapientiae, se
 erario, quid, dignum, hoc, amolissimo, arg, ornamento
 mo, ad, dicendum, loco, quem, nunc, primum, in, a
 les, erigendi, dicimus, sed, ipse, frequens, conuocatus
 res, confertissima, haec, corona, quia, haec, omnia, omnia
 summa, alacritas, uultu, et, agere, significare, me, huc
 veniens, excoer, et, non, reficit, quod, et, confirmat,
 sed, ad, aliorum, etiam, erigit, et, excoer, ut, fragmentum
 nobis, hodie, proponam, quae, porrigimus, una, ad, omnia.

Bonarum
 3

60 artes animum appellatis quibus, si quis utilitatem
sequatur, nihil fructuosius, sive oblectationem, nihil suavius
ac iucundius, sive splendorem et amplitudinem,
nihil illustrius et ad struendam nominis immortalitatem
firmius ac stabilius inveniri potest. Istaec enim
65 argumenta vobiscum domo huc attulistis, eaque
vulgaria et cuique obvia esse existimatis. Maius quiddam
a me hodierno die expectatis ut dicam, potissimum
cum non adeo pusillum gestetis in pectore animum,
ut is uno aliquo ac singulari doctrinae genere delectetur
70 eoque duntaxat contineri patiatur. Eo namque provecta
est vos inter praeclara sciendi, liceat dicere, libido,
ut nemo apprime eruditus apud vos habeatur, qui
non in omni doctrinarum orbe exquisite versatus sit,
nec ulla sit disciplina quam non ad unguem
75 perdidicerit, et perdidicerit ita ut in unaqualibet
sola omnem aetatem laborasse videatur.

3. Quid ipse

igitur adferam vestra expectatione dignum, auditores,
80 qui generosos huius iuventutis animos expleam,
quod infra et spem vestram et istorum dignitatem
non sit? quid dignum hoc sanctissimo sapientiae
sacrario? quid dignum hoc amplissimo atque ornatissimo
ad dicendum loco, quem nunc primum insolens
85 conscendi dicturus? Sed iste frequens consessus vester,
confertissima haec corona, isthaec vestra omnium
summa alacritas, vultu et aspectu significata, me haerentem
excitat et non reficit modo et confirmat,
sed ad altiora etiam erigit et extollit, ut argumentum
90 vobis hodie proponam, quo potissimum uno ad cuncta

73 Vitruvius I 8, 12.

63. et] aut D (linea del. D1); add. in marg. D1 85. conscendi] coscendi D: emend. Visc.; vester] veter D: emend. Visc.

[fol_3v]

bonarum artium, et scientiarum genera, breui per-
 dicenda: singulis utrum sese possint cognoscere;
 ac ratio, sapere, sustinere, cupere, utrumque etiam,
 sphaera in hoc axe, circarum omniū circumscripta
 sit. Sua ipsius cognitio ad omnem doctrinarum or-
 bem breui absolueudum maximo cuique est incita-
 mento. Vos itaque, filii et soboles ingenuae suueneris,
 ad quae praecipua haec mea oratio dirigitur, hoc age-
 re ex animi adiectione: nam, uigila benignitate, stren-
 guer effectum, ut hodieque dies, et melius pulcherrimi
 facti, et eorum ingenij beneficii fructum obulsa-
 uideris. Sicut multa, et potius uigila, quae adiectione
 uita ad beatitudinem impetenda, praecipua
 illud omni ex parte absolueudum, et totum uel ad eam
 rem faciem uideris, quod diuinitas uel laetitia
 huiusmodi aures, huius in remoto apostolici telonis
 et conspectu, et uigila, *Τῶν τε αὐτῶν* : Tenes
 uigila, huiusmodi, tanta, uigila, et cumulatā
 laetitia, ut uigila, conspectu, ad Pythagoram,
 multi ad Thalesum, Milesum ad Diogenem, alii, a-
 lii ad Chilonem, Saccadae nouum, uigila; omnes
 profecto humanae sapientiae, columna, omnium
 sermo, calculi, reputatio, tamen, cum tam oressa
 uigila, breuitate, tantam, bonae, frugis, copiam
 contineret, ut nihil super, ad hominum, quamlibet
 uigila, sapientiam, absque, et uigila, et uigila
 uigila, omnium, conuersione, amittitur, nec uigila
 tanta, et uigila, diuinitas, et uigila, et uigila
 uigila, ad uigila, amittitur, et uigila, et uigila

bonarum artium et scientiarum genera brevi perdiscenda
singuli vestrum sese pares esse cognoscant
ac satis superque sufficere; cuius argumenti, ut ita dicam,
sphaera in hoc axe et cardine omnis circumrotatur:
95 Sua ipsius cognitio ad omnem doctrinarum orbem
brevi absolvendum maximo cuique est incitamento.
Vos itaque, flos et soboles ingenuae iuventutis,
ad quos praecipue haec mea oratio dirigitur, hoc agite
et animis adeste; nam, vestra benignitate fretus, me
100 spero effecturum, ut hodiernus dies et mihi pulcherrimi
facti et vobis ingentis beneficii fructum obtulisse
videatur.

4. Inter multa et sapientissima, quae celebrantur
105 vitae ad beatitudinem instituendae, praecepta,
illud omni ex parte absolutum et totum ad eam
rem factum videtur, quod duabus voculis comprehensum
aureis literis in templo Apollinis Delphici
consecravit antiquitas: Γνῶθι σεαυτόν «Temet
110 nosce». Scitum sane tana refertum et cumulatam
laude, ut, quamvis complures ad Pythagoram,
multi ad Thaletem Milesium, ad Biantem alii,
alii ad Chilonem Lacedaemonium retulerint, omnes
profecto humanae sapientiae columnina omnium
115 ferme calculis reputatos, tamen, cum tam pressa
verborum brevitate tantam bonae frugis copiam
contineret ut nihil supra, ab hominibus quamlibet
sapientissimis abiudicatum est et Pythio oraculo
summa omnium consensione attributum. Nec vero
120 tanta esset eius dicti celebritas, si, ut vulgo opinantur,
ad reprimendam animorum elationem atque

109-110 Plato *Philo* 48c, Plato *Charmides* 164e-165a, Plato Hipparchus 228e, Plato *Protagoras* 343b; 119-121 Cicero *Ad Quintum fratrem* III 5.7

96. Sua ipsius-incitamento] litt. uncialibus scr. D 109. Γνῶθι] Γνωθι D: emend. Visc. 113. retulerint] add. in marg. D1

[fol_4r]

noce, jacent: quia animi saulandis, tanquam alij ad
sublimia, quae in nunquam libere renarunt. hi
possunt quia posse videntur,

Non; non videntur posse, qui possunt? Exponamus itaq;
quid possimus, et facile habebimus quid possimus. Exponi-
mus illas, nobis cor verum, arg. rariarum a prima notio-
re inijungit, ut quasi cognoscantur notiones, quae in animo
tanquam igniculi reclusi, occluduntur, et magnam cum
eae eruditionis excitabimus. Vulgata enim est de illo
socratico pueri apud Platonem lycurga, qui ad facili-
tatem, non solum, philosophi in interrogantibus gradatim
respondere, de quadrati dimensione apollinem geometri-
cam omni geometriae ignavis exposuit. Volueram
tunc, ut quicumque scientiae omnes, faceret, si uideret
ipso recte, non recte, socraticum. Nihil recte, non recte
ad eam animam inuendit. Et in quibus de puerorum
ignominiam: sed sapienter non esse: cur? quia noluit
tunc, quando ut sapienter sint, et uoluerunt, non recte
congrat: cuius quanta, et quam uoluerunt, et ex
cacia socratica declaravit, qui dum quanta quaedam
et sublimia phantasiae, et appropinquare, socratica
et ea uoluerunt inuendit, et in quo uoluerunt, et
nam alienari, ea uoluerunt mandant, quaecumque mo-
tus ille animi, et uoluit quidam uoluit, et socratica
superioris, cuiusdam mentis, uoluit socratica
quandobrem sic exponit, et si animi, et socratica
pudicitiae, prauis, affectionis dignitatem, socratica
pauca potest, quoniam si ad sapientiae studia, adpungit
nec, quidquid unquam eruditionis ad eam, et socratica

intentione

- humanam superbiam infringendam id forte esset excogitatum,
 quandoquidem innumera et propemodum infinita
 125 ubique locorum prostant humanae imbecillitatis miseriaeque
 argumenta. Prodeat sapientum eloquentissimus,
 eloquentum sapientissimus Cicero, et coelssimo illo ore divinam
 eius dicti vim explicet: «Nosce te dicit. Hoc dicit:
 Nosce animum tuum. Nam corpus quidem quasi vas est
 aut aliquod animi receptaculum; ab animo tuo quicquid
 130 agitur, id agitur a te. Hunc igitur nosse, nisi
 divinum esset, non esset hoc acrioris cuiusdam
 mentis praeceptum, sic ut tributum Deo sit».
 Sat Tullius, ut nos intelligamus sapientissimum hoc effatum
 eo potius respicere, ut homines, quorum divina ingenia
 135 verecundia humi affligit, diffidentia sui premit,
 magnarum rerum desperatio conterit, ad grandia
 quaeque et sublimia, quibus pares sunt et sufficiunt, excitentur
 et erigantur. Temet igitur nosce, adolescens, ad
 sapientiam factus ut sapientiam assequaris.
 140 **5.** «At, inquires,
 magnus ingenii conatus est revocare mentem a
 sensibus, et a consuetudine cogitationem abducere».
 Esto; at vero magnorum conatuum magni aequale solent
 esse profectus. Tute igitur collige et temet nosce,
 145 nosce animum tuum, et quam egregium, quam
 eximium, quam praestantem agnoveris, nisi tute
 tibi imponas, fateare. «At mentis acies, quae omnia
 invisit, se ipsam intuens hebescit». Vel hoc ipso agnoscis
 animi tui divinitatem, eumque Dei Opt. Max. simulachrum
 150 esse animadvertis. Ut enim Deus per ea, quae
 facta sunt atque hac rerum universitate continentur,

122 Cicero *Ad Quintum fratrem* III 5.7 127-132 Ficinus *Opera omnia* p. 659-34, Cicero *Tusculanae disputationes* I 52, Plato *Alcibiades* I 124a, Cicero *Tusculanae disputationes* V 70, Cicero *De legibus* I 58, 61, 140-142 Cicero *Somnium Scipionis* 29, Cicero *Tusculanae disputationes* I 38, Plato *Phaedrus* 67, Cicero *De natura deorum* II 45 147-148 Cicero *Tusculanae disputationes* I 67 148-149 Cicero *De legibus* I 59

126. Cicero] obliquis literis D **135.** affligit-premit] premit, diffidentia sui affligit D (linea del. D1): in marg. D

cognoscitur, ita et animus per rationem, qua praestat, per
sagacitatem et motum, per memoriam et ingenium divinus
esse percepitur. Expressissimum Dei simulachrum
155 est animus. Ut enim Deus in mundo, ita animus in
corpore est. Deus per mundi elementa, animus per membra
corporis humani perfusus; uterque omni concrezione
secreti omnique corpore meri purique agunt. Et Deus in mundo,
et in corpore animus ubique adest, nec usquam comprehenditur;
160 Deus enim in aethere movet sydera, in
aëre intorquet fulmina, in mari procellas ciet, in
terra denique cuncta gignit, nec coelum, nec mare, nec
tellus Dei circumscriptae sunt sedes; mens humana in aure
audit, in oculo videt, in stomacho irascitur, ridet in
165 liene, in corde sapit, in cerebro intelligit, nec in ulla
corporis parte habet finitum larem. Deus complectitur
et regit omnia, et extra Deum nihil; animus, ut cum
Sallustio loquar, rector humani generis, ipse agit atque
habet cuncta, neque ipse habetur. Deus semper actuosus, semper
170 operosus animus. Mundus vivit quia Deus est;
si mundus pereat, etiam Deus erit. Corpus sentit
quia viget animus; si corpus occidat, animus tamen
est immortalis. Tandem Deus naturae artifex;
animus artium, fas sit dicere, deus. O animi praestantiam
175 singularem, quae, nisi per Dei Opt. Max. similitudinem,
accommodate et apposite explicari non possit! Agnovistis
similitudinem animi, agnovistis naturam.
Est enim divina quaedam vis cogitandi, cuius quanta
est, Deus immortalis, velocitas! quam celeres motus
180 ac plane ignei! quam varia, diversa et multiplicia

153-154 Cicero *Tusculanae disputationes* I 67 157 Ficinus *Opera omnia* p. 659 34-36 158 Ficinus
Opera omnia p. 337-347 160-167 Ficinus *Opera omnia* p. 337-347 167 Sallustius *De bello Iugurthino*
2, 3 174-175 Cicero *Tusculanae disputationes* V 38

160 in] add. in marg. D1 169 habet] add. in marg. D1

[fol_5r]

humanam suam vitam infringendam id forte esse ex
 tantum: quandoque demum in unum videri non potestum
 nec. ubi locorum propter humanas imbecillitates, in
 nates argumenta. Prodeat sapientium eloq. cumque elo
 quentium sapientissimus Cicero, et coelestino illo ore diu
 nam ejus dicti uim explicet. Nosce, te dicit: hoc dicit no
 sce animum tuum: nam corpus quidem, quasi uas est,
 aut aliquod animi receptaculum: at animo tuo quic
 quid agitur, id agitur a te. hunc igitur nosse, nisi
 diuinum esset, non esset hoc acrioris cujusdam
 mentis praeceptum, sic ut tributum Deo sit. Sar
 tullus, ut nos intelligamus sapientissimum hoc etiam
 eo potius rejicere, ut homines, quorum diuina inge
 nita ueracundia humi premis, diffidentia sui affligit,
 magnanimum uerum deperatio conuertit ad grandia
 quaeq. et sublimia quibus, ope, ac, et sufficienter ex
 sursum, et erigantur. Tenet igitur nosce, te dicit, et
 sapientem facit, et sapientiam, et, quaeq. deusque
 et magnus ingenii conatus est, uisitare mentem
 seruidus, et ad conuerfationem cogitationem adhibere.
 Pro: ac uero magnorum conantium, magni aequi so
 lent esse profectus. Tunc igitur collige, et rememore
 nosce animum tuum: et quam egregiam tuam
 existimam, quam praegratam agnoscere, nisi mihi
 ribi imponas, facere. At mentis aequi, qualem
 inuigilare, se ipsam inuigilare habere: vel hoc ipso amor
 animi sui diuinitatem, cumq. dei spiritus similes
 ferunt esse animaduertit. Verum deus per ea omnia
 facit, sunt, arg. hac uerum ueracundia ueracundia
 cognoscit

et affligit
 et premis

- 180 munia! quanta dexteritas et solertia! Atque utinam adeo
 densum et multiplex orationis genus mea mihi Minerva
 effinxisset, ut animi virtutes, quemadmodum vos
 cogitatione, ita ego verbis assequi possem!
- 185 **6. Digitum**
 itaque ad eas duntaxat intendam, vos
 de iisdem quam maximae sint iudicatote. Principio quid illud, quod
 uno eodemque temporis momento res dissimillimas per
 sensus, veluti nuncios, comprehendimus, atque, in unoquoque
 190 earum genere acerrimus iudex, animus discrimina
 animadvertit tot tamque varia, ut, quo plura
 internoscat, eo minora referre valeat? Nam quae
 usquam floruit lingua, cui tanta esset verborum
 copia, ut singulos colores propriis verbis donarit? sapor
 195 omnes sua quemque not distinxerit? non odores
 omnes paucis iisque alienis vocabulis designarit? Vis
 vero illa rerum imagines conformandi, quae graecis
 dicitur phantasia, dum novas formas gignit et procreat,
 divinitatem profecto originis asserit et confirmat.
- 200 Haec finxit maiorum minorumque gentium deos,
 haec finxit heroas, haec rerum formas modo vertit,
 modo componit, modo secernit; haec res maxime
 remotissimas ob oculos ponit, dissitas complectitur,
 inaccessas superat, abstrusas aperit, per invias viam
 205 munit. At quanta et quam incredibili velocitate!
 Dixerim Magellanicam terram, iam peragristis;
 protulerim Novam Zemblam, iam accessistis;
 commemorarim Oceanum, iam tranastis; coelum
 nominarim, iam, ut cum poëta loquar, moenia
 210 mundi excessistis. Et solis itinera miramur adhuc, ad

209-210 Lucretius *De rerum natura* I 73

192. valeat] possit D (linea del. D1); add. in marg. D1 197. quae] graecis add. D (linea del. D1)

206. Magellanicam] megellanicam D: emend. Visc.

quae conficienda quatuor supra viginti horarum spacium insumit, et sunt tamen gentes, quae cum eo menstruas noctes expostulent et querantur!

7. Sed haec minora, quae de divina mentis humanae vi dici possunt. Etenim facultas illa percipiendi quam acris! illa componendi discernendique quam solers! ratiocinandi illa quam velox! Dum tralacionem, quam tantopere commendat Aristoteles, profero, et vini pateram «Bacchi clypeum» appello, quot et quam celeres motus in cuiusque vestrum (mente) dicto citius excitari! Videt enim quisque vestrum primo hinc Martem, hinc Bacchum; deinde hinc clypeum, hinc pateram intuetur. Statim illico Martem cum clypeo, Bacchum cum patera componit, et Martem armatum clypeo, Bacchum gestantem pateram cernit; ibi tum e regione quodque sua, Martem et Bacchum superna, pateram et clypeum inferna confert, atque illico, terrae locos omnes percurrrens, ab illo caussarum desumit finem, et cum clypei tum paterae proprios usus considerat, illius hostes, huius autem sitim arcere et continuo similitudinem adhibet, quod uti Mars clypeo, ita Bacchus patera utatur, ille ut hostes, hic vero ut arceat sitim; et praeterea clypei pateraeque figuras confert, easque in genere rotundarumque rerum congruere animadvertit; hinc extemplo transversum transversum, et has quatuor formas decussat, et sinistrorsum prius Marti pateram, dextrorsum deinde Baccho clypeum appingit, ut postremo clypeum pateram Martis, pateram clypeum Bacchi esse cognoscat.

8. O quam infra dignitatem de animi motibus hactenus edisertasti, philosophia, quae hoc mentis opus inter primas eius perceptiones accenses, cum tot in eo et tam variae compositiones et ratiocinationes inesse videantur! At etiam

216-219 Ficinus *Opera omnia* p. 297, 23-25, Cicero *De finibus* II 45 220 Aristoteles *Poetica* 147, 20-22

214. querantur] quarantur D: corr. D1 228. inferna] inserta D: emend. Visc. 230-231. atque illico-arcere] add. in marg. D1238. transversum] transversum D: emend. Visc.

[fol_6r]

ut quae mens & meta res in se componit, aut a se in-
 mensum recedit; ut quae, percipit, et ordinat, et
 dicit, sit, a quibus loquuntur, necdum a se, ex se, aut
 unquam possit, scire, quid sit quod uno oculum
 obtutu respiciamus in se, aut deformitatem caele-
 stium, nisi quod ad remporis punctum omnia exem-
 plo utat, humani corporis membra in se, conueni-
 ea in se, componit, et ordinat, et coniungit, conien-
 sum, et ordinat, et coniungit, et quid congruat, quid
 alienum sit, quid de se, aut super se, animaduertit,
 in se, quod sunt corporis, part, sunt enim, pro mo-
 dum infirmas, tot sunt uno remporis momen, a quo
 meta iudicia. Quid item illud, quod statim arg, animi
 eam, attingit, atque, ut ratione, cuius sit particeps,
 ut possit, in eo, et per, et per, et per, et per, et per,
 tenet, quid, seipsum, nouit, et se, et se, et se, et se,
 plura, longum, argumentationum, et conueni, et con-
 gant, seipsum, deducit, et, ut, et, et, et, et, et,
 omnes, in se, se, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et,
 car, quibus, homo, uisum, potest, et, et, et, et, et, et,
 cognitionem, gradum, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et,
 mum, in, ditionem, meam, Auditor, et Philosophum,
 Nox, notitiam, animorum, ditionem, demeritum,
 rem, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et,
 res, in, humana, haec, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et,
 paro, ambigere, potest, quod, cogit, nam, et, et, et, et, et, et,
 gere, cogitatio, est, cum, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et,
 ut, cogitatio, ignoret, ab, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et,
 sit, primum, quod, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et,
 quid.

vis, qua mens humana res inter se componit aut a se
 invicem secernit, tanta est, ut, qua dexteritate et solertia praedita
 sit, a quovis eloquentissimo, nedum a me, explicari
 250 unquam possit. Etenim quid est quod uno oculorum
 obtutu turpitudinem in rebus aut deformitatem videamus,
 nisi quod ad temporis punctum omnia, ut exemplo
 utar, humani corporis membra intuentes contuentesque,
 ea inter se componimus et ordinamus, omniumque commensum
 255 aptitudinemque conspiciamus, et quid congruat, quid
 alienum sit, quid desit aut superet animadvertimus,
 ita ut quot sunt corporis partes (sunt enim propemodum
 infinitae), tot sint uno temporis momento efformata
 iudicia? Quid item illud, quod, statim atque animus
 260 eam attingit aetatem, ut ratione, cuius est particeps,
 uti possit, in eo Dei Opt. Max. religio protinus excitetur?
 Quid? Se ipsum novit.

9. At vero divina philosophia

265 longum argumentationum contextum longamque
 seriem deducit, et ut alii alia nectatur ac
 omnes inter se aptae rationes et colligatae sint explicat,
 quibus homo, vixdum profari potest, a sui ad Dei
 cognitionem graditur et ascendit. Date paulisper animum
 270 in ditionem meam, auditores, et philosophiam
 nobis nostrorum animorum divinitatem demonstrantem
 et commonstrantem audiamus.

10. Etsi de omnibus omnino

275 rebus mens humana haereat dubitetque, nullo usquam
 pacto ambigere potest quod cogitet; nam id ipsum ambigere
 cogitatio est. Cum itaque nequeat se non cogitationis
 consciam agnoscere, ab ea cogitandi conscientia
 conficit primum quod sit res quaedam; nam, si nihil esset,

272. commonstrantem] commostrantem D: emend. Visc. audimus] auditis D; corr. in marg. D1

278. conscientia] coscientia D: emend. Visc.

280 quî cogitaret? Deinde sibi infinitae cuiusdam rei notionem
 esse insitam sentit sentit; tum adsumit tantundem in causa esse
 oportere quantum in re est, quae ab ea causa producatur;
 hinc denuo colligit eam infinitae rei notionem a re
 quae sit infinita provenire. Heic se finitum et imperfectum
 285 agnoscit; itaque infert eam notionem sibi ab infinita
 quadam re, cuius ipse aliqua sit particula, obortam esse.
 Hoc explicato, adsumit: quod infinitum est in se continet
 omnia nec a se quicquam excludit. Hinc rursus complectitur
 eam notionem sibi esse a natura omni perfectissima
 290 ingenitam. Proponit iterum: quod perfectissimum
 est, id omnibus est perfectionibus cumulatum.
 Colligit denuo: itaque ab eo nulla secreta est. Ad haec assumit:
 perfectio est quid esse. Tandem denique concludit:
 est igitur Deus, cumque Deus sit omnia, est omni pietate
 295 dignus. O mira mentis humanae vis, quae, in se ipsam
 conversa, ad cognitionem summi boni, Dei Opt. Max.,
 nos perducit!

11. Haec vestrum aliquis forte mirabitur, et
 300 iuratus negabit se id aetatis, nedum puerum, per
 hanc rationum, ut ita dicam, catenam, ad Dei cognitionem
 pervenisse. Pervenit is, pervenit, sed animum non advertit.
 Quivis vestrum cottidie tabulas pictas intuetur, sed
 innumera non videt quae pictores observant cottidie
 305 symphonias et cantus audit, sed quam multa eum fugiunt,
 quae exaudiunt in eo genere exercitati! Quid ita, quid?
 quia artem videndi aut audiendi, picturam
 vel musicam, non adhibuit advocatam. Quivis vestrum
 puer maximo praelusit philosopho, sed quia ei deerat
 310 philosophia, haudquaquam animadvertit. Neque sane philosophi,

304 Cicero *Academica priora* 20 305 Cicero *Academica priora* 20

291. omnibus] est omnibus D: corr. D1 301. iuratus] iureiurando D (linea del. D1); add. in marg.
 D1 302. pervenisse] add. in marg. D1

[fol_7r]

Iosephi, Hieronimo, Cratores, Poetas, qui aeternam sibi doctri-
 morum laudem hominum persequuntur, illos alia de-
 carpa summo se beatos in precio quam quod ad qua-
 situm humani naturae fert; rectius quam alii animi
 aerisq. adhaerentur. Haec, ut ei bonus est animi maxime
 natio ulocitay, qui huiusmodi rectius inquit quam videtur
 nare, cum maxime motaret. Sed quid ego iocularitas res
 parum ex dequirat gravissimam exilio, quicquid por-
 cum sole maximo aeternorum, luminum, senis compo-
 no, qui quum quidquid videtur, cum longissima com-
 va conficere. Sed ego maiore et am. quodam modo me-
 mortam admittit: nam quid admirabilis, ac admirabilis,
 quam y copiosissimay verum ac aeternum in mentes
 humanas rheatur? Et quam cito, deus immortalis, locu-
 planitay, ut boni, ac sublimi, et multi omnia ver-
 ba, et res, quibus continuis utitur, continuis memori-
 ter meminerintay: quae si quis, huiusmodi in omni-
 nem redigere, et componere vellet, ac, quodammodo, boni-
 rum, acumina pergerit, necesse est. Quid vero illa
 quae, aut singularem utilitatem, aut summam admira-
 tionem hominibus, ululantesque amulatur, nonne huius-
 homines sumus, ipsorum ignari, siue ad deos, quodam-
 modum, siue deorum dona esse existimaverint? Se-
 ges, quod eis vitae societate converterent, deorum bonum
 Lemerythens dixit: Et hac donum humani animi agni-
 scitay fuit: poetas mortalem philosophiam de caelo
 dicay, et deo casse. Et y poetas animum in caelum
 innulit. Medicinam gratia ad, quodammodo, veritate, deo-
 riam ad, quodammodo, et ii homines, ut quicquid agni-
 scire.

Cyprianus

historici, oratores, poetae, qui aeternam sibi doctissimorum
 laudem hominum pepererunt, ulla alia de
 caussa summo habentur in precio, quam quod ad quae
 animi humani natura fert, rectius quam alii animum
 315 acriusque adverterunt. Haec, ut vidimus, est animi ratiocinatio
 velocitas, qui lusorii turbinis instar, quum videtur
 stare, tum maxime movetur.

12. Sed quid ego (per) iocularias res

320 parum ex dignitate gravissimam explico? Quin potius
 cum sole maximo aeternorum luminum fonte compono,
 qui, quum quiescere videtur, tum longissima itinera
 conficit? Sed ego maiore etiam quodam modo
 memoriam admiror; nam quid admirabilius ac divinius
 325 quam is copiosissimus rerum ac verborum in mente
 humana thesaurus. At quam cito, Deus immortalis, locupletamus!
 ut, bimuli aut summum trimuli, omnia verba
 et res, quibus communis vitae usus continetur, memoriter meminerimus,
 quae si quis lexicographus in ordinem
 330 redigere et componere velit, amplissima librorum
 volumina perscribat necesse est. Quid vero illa,
 quae aut singularem utilitatem aut summam admirationem
 hominibus voluptatemve attulerunt, nonne ethnici
 homines, suimet ipsorum ignari, sive ad deos quosdam
 335 retulerunt, sive deorum dona esse existimarunt? Leges,
 quod iis vitae societas conservetur, «deorum donum»
 Demosthenes dixit; at eae donum humani animi vestrum
 similis fuit. Socrates moralem philosophiam de coelo
 dictus est devocasse; at is potius animum in coelum
 340 intulit². Medicinam Graecia ad Apollinem retulit, eloquentiam
 ad Mercurium at ii homines ut quivis vestrum fuere

323-324 Cicero *Tusculanae disputationes* I 59 324-325 Augustinus *Confessiones* X 8, 14 336
 Marcianus *De legibus et senatus consultis* I 3.2 338-340 Bacon *De augmentis scientiarum* 23 340-341
 Plinius *Naturales historiae* XXIX 1.2 Horatius *Carmina* I 10, 1-3 Cicero *Tusculanae disputationes* III
 1

336. Demosthenes] Demonsthenes D: emend. Visc.

² Socrates autem primus philosophiam devocavit e caelo. Acad post. (Varro).

Orphei lyra, Argus navis, inter sydera invecta, vestras hominum
mentes luculento testimonio coelestes esse confirmant. Et, ut
hanc rem omnem brevi complectar, dii omnes, quos ob aliquod
345 beneficium in hominum societatem collatum coelo appinxit
antiquitas, vos estis. O mira sua ipsius cognitio, quam
alte nos effers et evehis! Est vobis omnibus, auditores, animus
suus cuique veluti deus: divina
vis est quae videt, divina quae audit, divina quae rerum formas gignit,
350 divina quae percipit, divina quae iudicat, divina quae
colligit, divina quae meminit. Videre, audire, invenire,
componere, inferre, reminisci, divina. Sagacitas, acumen,
solertia, capacitas, ingenium, velocitas mira,
magna, divina.
355 **13.** Cum haec ita sint, et homines tot, tanta
ac tam praeclara habeant ad sapientiam comparandam
a natura praesidia, quid illud est quod eos a
pulcherrimis literarum studiis retardat ac remoratur?
Quae admiratio eo maior mihi esse solet, quod
360 imprimis hominis propria sit inquisitio veri, qua cottidie
avemus aliquid videre, audire autdiscere, et summa
perfundimur voluptate ubi, de rebus novis vel occultis,
quid in iis syncerum certumque sit deprehendimus. Natura
enim nos ad veritatem fecit, ingenium ducit, admiratio
365 sistit, ut vere intuenti mihi illud sit magis mirum,
ignaros esse tam multos, quandoquidem, ut fumus oculis,
stridor auribus, naribus foetor adversus est
et infestus, ita errare, nescire, decipi humanae menti inimicum.
Istius notae homines haudquaquam se norunt, ignorant
370 divinam animi vim, quid possint praestare non
tenent. Idque adeo abiecti in rerum altissimarum ignorance

344 Lactantius *Divinae institutiones* VII 22 345 Lactantius *Divinae institutiones* VII 22 346 Ficinus *Opera omnia* p. 659, Cicero *Somnium Scipionis* 26, Plinius *Naturales historiae* II 5, 14, Lactantius *Divinae institutiones* VII 22 347-352 Cicero *Tusculanae disputationes* I 65, Lactantius *Divinae institutiones* VII 22, Plinius *Naturales historiae* II 5, 14 352-354 Cicero *Tusculanae disputationes* I 67 360-361 Cicero *De officiis* I 13 368 Cicero *De officiis* I 94

361. est propria veri inquisitio 368 infestus] infensus D: corr. D1

iacent, quia animi facultatibus, tanquam alis, ad
 sublimia quaeque se nunquam librare tentarunt. Alii
 possunt, quia posse videntur;
 375 nobis non videtur posse, qui possumus? Experiamur itaque
 quid possimus, et facile habebimus quid potuimus. Excitemus
 illas nobis tot rerum atque tantarum a prima veritate
 insitas et quasi consignatas notiones, quae in animo,
 380 tanquam igniculi sepulti, occluduntur, et magnum cunctae
 eruditionis incendium excitabimus. Vulgata enim est de illo
 Socratis puero apud Platonem historia, qui, ad facillimas
 notissimasque philosophi interrogatiunculas gradatim
 respondens, de quadrati dimensione apodixem geometricam,
 omnis geometriae ignarus, expressit. Vobiscum
 385 sunt, vobiscum scientiae omnes, adolescentes, si vosmet
 ipsos recte noveritis, fortunatissimi. Nihil restat, nisi ut
 ad eas animum intendatis. O insignem desidiorum
 ignominiam, eos sapientes non esse! Cur? quia noluerint,
 quando, ut sapientes simus, id voluntate maxime
 390 constat, cuius quanta et quam mira vis est et efficacia
 poëtae declarant, qui, dum grandia quaedam
 et sublimia phantasiae ope apprehendere student, ad
 ea vehementer intendunt animum; quo, voluntatis
 conatu alienati, ea numeris mandant,
 395 quae, cum motus ille animi eos, veluti quidam ventus, defecerit,
 superioris cuiusdam mentis vix sua esse credant.

14. Quamobrem sic existimatote: si animi neque inter
 cupiditates pravasque affectiones distrahuntur, fieri nullo
 400 pacto potest quin, si ad sapientiae studia adiungantur,
 quicquid unquam eruditionis ab egregiis authoribus

374 Vergilius *Aeneis* 231 377-378 Cicero *Tusculanae disputationes* I 57 379 Cicero *De finibus* V 18
 391-396 Ovidius *Fasti* 2 VI 5-6, Plato *Apologia Socratis* 22 a-c, Plato *Phaedrus* 254 a, Cicero *De*
divinatione I 80, Plato *Leges* 719 cd, Cicero *Pro Archia* 18, Cicero *De oratore* II 194, Horatio *Ad*
Pisones 296-297

378. consignatas in animis notiones

repertum ac traditum fuerit, id brevi universum perceptum
 et cognitum quam facillime habeant; sin applicati,
 nihil tamen quicquam parumve profecerint, aut
 iis doctorum copia facta non est, aut bene nata eorum ingenia
 405 instituentium vicio perierunt; sin et praeceptorum
 locus factus sit et recta eorundem institutio fuerit,
 neque tamen omnem scientiarum orbem absolverint, eos
 alio argumento ad scientias ediscendas ductos esse necesse
 est, et aut utilitate allekti ad hanc, aut iucunditate
 410 ad illam, aut splendore ad aliam applicarunt.
 Sed ea vobis doctorum copia hac aetate felicissima
 suppetit, ut doctior ac eruditior contigerit ante
 nemini. En ut honestissimo ordine collocati assidunt
 ut vobis praesto sint, et quas disciplinas summis vigiliis
 415 et sudoribus compararunt, eas vobis simplici via,
 ordinata methodo et bona fide commendare et credere
 possint. Hi amplissimi magistratus honoribus summis,
 quos incredibili prudentia sapientiaque gerunt, iis,
 utpote studiorum suorum praemiis bene partis, ad
 420 haec studia vos alliciunt ut deinde ad rem publicam
 in partibus vobis credendis accedatis. Hoc ocium,
 quod nobis Carolus II, potentissimus Hispaniarum
 rex, facit, ad pacis et tranquillitatis fructus capiendos,
 qui magna ex parte in hisce artibus locati sunt,
 425 vos invitat. Universi ordines, dum studiis et officiis,
 civitas cuncta, dum honore et laude eruditum
 quemque virum prosequitur, vos eruditissimos esse cupit.
 Scatent omnia ad bonas artes addiscendas exemplis,
 stimulis omnia abundant, omnia diffluunt

411. felicissima] foelicissima D: emend. Visc.

[fol_9r]

incitamentis: nuda doctrina a superioribus locis, angelis
 mus daretur, in omnem e rationum facilitas, vici
 perdiscendam, et res facti erit. Quid igitur reliquum
 est, se nolite.

ORATIO II.

Habita Kal. Novembrij Anno clmccc.

Lucus Argumentorum

Hostem hosti infensorem, infensoremque,
 quam stultum sibi esse reminem. ~

Si quis forte agnum hanc veniens, hinc
 sitasem cogitatione, et mente, contemplans, cunctas
 quae coelo terra, maris, continentur, ea certo, et cog
 sedare sibi omnia congrare, et quod cuius, et ad
 mundi primordis attributam, et manus id uno,
 aequabilis, et agitur, renore fungi, et pervenit, ad
 quos nata, sursum, usque afferre animadversum, et plane
 ea omnia ad asseruam exemplar facta, acumen
 consilio regi affirmare, non claudicaret, et uero
 si et eadem cogitationis conventionem, ad hominum
 genus cunctum, in eandem contemplationem men
 tis aciem, etiam, ubi coram medium divergat, con
 naria, sed a sua, eorumque, naturae alienae, et
 abhorrentia, studia notaverit, ubi quamvis, in
 mero

arcedat

incitamentis, copia doctissima suppetit, locus amplissimus
 datur, vos ad omnem eruditionem facile ac brevi
 perdiscendam nati et facti estis. Quid igitur reliquum est?
 Ne nolitis.

5

ORATIO II

habita XV Kal. Novembris anno MDCC
 cuius argumentum

10

HOSTEM HOSTI INFENSIOREM INFESTIOREMQUE
 QUAM STULTUM SIBI ESSE NEMINEM.

1. Si quis forte vestrum hanc rerum universitatem
 cogitatione et mente complexus, cuncta sane,
 15 quae coelo, terra marique continentur, ea certo rectoque
 foedere sibi omnia constare, et quod cuique semel a
 mundi primordiis attributum est munus, id uno
 acquabilique, ut aiunt, tenore fungi, et perennes, ad
 quos nata sunt, usus afferre animadvertat, is plane
 20 ea omnia ad aeternum exemplar facta aeternoque
 consilio regi affirmare non dubitaverit. At vero,
 si is eadem cogitationis contentione ad hominum
 genus conversus in eorumdem contemplatione mentis
 aciem attendat, ubi eorum nedum diversa et contraria,
 25 sed a sua communique natura aliena atque
 abhorrentia studia notaverit; ubi quam miris, immo

18 Cicero *De oratore* I21

24. attendat] sistat D (linea del. D1); add. in marg. D1

- miseris modis quemque eorum in singulis temporis punctis
 alium a se atque alium fieri et in hora sibimet displicere
 deprehenderit; ubi eos veritatis amatores et erroribus circumfusus,
 30 ratione praeditos et ad libidinem pronos, admiratores
 virtutis et in vicia demersos, appetentes
 felicitatis et miseriis coopertos, immortalitatis avidos et in
 ocio, de quo aequae ac de morte siletur, marcescentes contulerit,
 vereor ne non is in impiam illam temere
 35 eat sententiam, perpetuis coelestium corporum conversionibus
 et attritu quandam e coelo excidisse humani
 generis serendi materiam eamque forte fortuna
 in terras sparsam et satam homines citra omne
 propositum produxisse. Sed ei rectius ac penitius hanc
 40 ipsam rem intuenti quam longissime a ratione alienum
 videbitur, et quod omnium mentes aspernentur ac
 respuant, quod inanima aut animantia quidem
 rationis tamen expertia aeterno consilio facta sint et
 divina providentia regantur, unum vero hominem, creaturarum
 45 rerum omnium principem, ad cuius commoditates
 et usus tantam rerum ubertatem natura genuit,
 ut ei terrae omnes cunctaque maria pateant pareantque,
 ipsum fortuito natum et fortunae casibus huc illuc
 iactandum exortum esse existimemus.
- 50 **2.** Cum haec ita sint,
 et tamen humanam naturam in nobis absurdam minimeque
 sibi aptam, immo plane a semet ipsa abhorrentem sentiamus,
 hinc factum est ut veteres, sive vates illi sint
 sive in sacris initiisque tradendis divinae mentis interpretes,
 55 quum nos ob aliqua scelera in vita superiore
 a nobis in nos admissa poenarum causa luendar

27-29 Lucretius *De rerum natura* III 1053-1070 32-33 Seneca *Ad Lucilium* 60,4 33-35 Lucretius *De rerum natura* I 80-1 35 Cicero *De legibus* I 24 37-38 Terentius *Eunuchus* 134 41-42 Cicero *De fato* 45 Cicero *De legibus* I 25 46 Cicero *De legibus* II 19

32. felicitatis] foelicitatis D: emend. Visc. 41. aspernentur] aspernantur D: emend. Visc. 42. animantia] inanimentia D: corr. D1

natos esse dixerunt, aliquid veri dixisse videantur. Enimvero poena, et quidem omnium acerbissima poena, est vita quam stulti degunt. Nec vero eam pendunt ob illa,
60 quae theologi poëtae comminiscuntur, delicta, quae, cum non etiam essemus, haudquaquam admittere poteramus, sed quia in aeternam illam facimus legem, qua Deus Opt. Max. opt. max. hanc totius mundi civitatem fundavit; quod, omnia si se et universi rem publicam salvam
65 velint, reliqua creata suam cuiusque naturam, homo vero sapientiam ducem sequatur. Eius legis tot sunt digito omnipotenti capita, quot sunt rerum naturae et potestates. Sed illud, quod ad rem nostram facit, de homine conceptum recitemus: «Homo mortali corpore, aeterno animo esto; ad duas res, verum et honestum,
70 sive adeo Mihi uni, nascitor; mens verum falsumque cognoscito; sensus menti ne imponunto; ratio vitae auspiciū, ductum imperiumque habeto; cupiditates rationi ancillantor. Ne mens de rebus ex opinione, sed sui conscia iudicato, neve animus ex lubricine, sed ratione bonum amplectitor;
75 bonis animi artibus aeternam sibi nominis claritudinem parato; virtute et constantia humanam felicitatem indispiscitor. Si quis stultus, sive per malam fraudem, sive per luxum, sive per ignaviam, sive
80 adeo per imprudentiam secus faxit, perduellionis reus sibi ipse bellum indicito».

3. Lex igitur, quam Deus humano generi sanxit, sapientia est. Si sapientiae studiis animum adiungamus, naturam sequimur; sin
85 ab ea ad stultitiam traducamur, a nostra declinamus natura, et in eam facimus legem, cuius sanctio tam

exprompta et parata ostentat supplicia, ut repraesentata poena
sit ipsa fraus; et ne quam carnifex moram faciat, qui
damnatis compedes, manicas boiasque constringat, in cruciatum
90 agat uncoque trahat, eam a semet ipsis poenam tanta
diritate exigunt ac duricie, ut hodierno die vobis proponere
audeam: Hostem hosti infensorem infestioemque
quam stultum sibi esse neminem.

4. A vobis modo, lectissimi
95 adolescentes, qui, beata indole a stultitia aversi,
ad sapientiae studia animos appulistis; a vobis, qui
sapientiam profitemini, vos quidem officiis, amplissimi
patres, vos autem institutionibus, doctissimi antecessores,
etiam atque etiam rogo quaesoque ut aequas mihi praebere
100 ac paratas aures ne recusetis, unice operam daturō,
ut quicquid molestiae huic orationi verba et stylus attulerit,
id ipsum gravitate rerum et temporis brevitate
leniatur

5. Equidem possem ex omni temporum memoria
105 foedas atrocesque hostium clades repetere; sed
quaenam sunt rerum gestarum historiae, qui annales,
qui commentarii, in quibus non eius modi
multa dictu gravia, perpessu aspera
legentibus passim prostent?

6. Ne igitur in authoribus
110 recitandis sim multus, vos, quaeso, trucem ipsam ac terribilem
proeliorum imaginem animo conformate.
Ubi imperatores utrinque e castris eductis et in acie instructis
copiis pugnae signum dederunt, et confestim,
115 sublato utrinque clamore, feroces viri concurrunt et commissum
proelium ineunt, quae tum infensa infestaque
in cuiusque pectore odia excitantur? quam inexorabiles
irae effervescunt? quam infractus, audaciae comes,

108 Cicero *Tusculanae disputationes* II 20 118 Cicero *De domo sua* 64

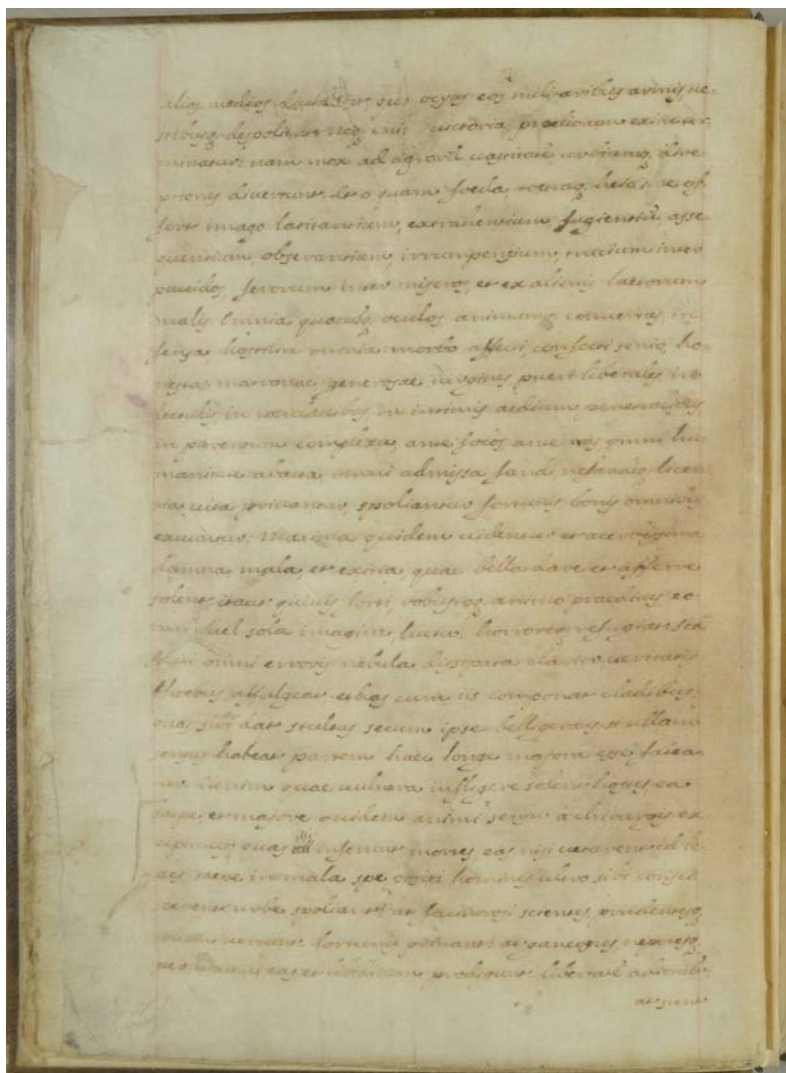
101. molestiae] toedii D (linea del. D1): add. in marg. D1 105. foedas atrocesque] atroces
foedasque D (linea del. D1): add. in marg. D1

- furor mentes mentes occaecat? quam impotens occidionis libido
 120 animos occupat? Omnes truci atque efferato vultu sibi
 ultro citroque minantur excidium; quisque ardentibus oculis
 patentem in hoste vulnere quaerit locum, pugnaci petit
 manu, infesto transigit ferro. Si alteri repulsi referunt
 pedem, alteri insistunt; si hi ordinem obtineant, illi
 125 impetum faciunt; utra turbata acie, altera ingruit.
 Ubi stataria rem gerunt pugna stantes et conferti, vir
 virum neci dedit; ubi circumducto agmine proeliantur,
 praetereundo mutuas sibi dant clades; aliis occumbentibus,
 alii ex integro pugnam ineunt; si qui, labore et
 130 vulneribus fessi, cedunt, recentes et integri restituunt
 proelium. Nihil student, nisi caedem facere; nihil affectant,
 nisi strages edere; id unum gestiunt, afferre
 clades. In vulneribus, in occidionibus toti sunt. At ubi
 victoria parta est, ibi non sine ingenti horrore luctuque
 135 maximo videre est ex victis alios trepidos aut
 dissipatos fugam effundere
 et inter fugiendum misere trucidari; alios, qui in vestigio cadere
 maluerunt, in caesorum strages congestos, ut quem cuique fors aut
 virtus coniunxerat, pedites equitesque, victores et victos, animi
 140 ferociam, quam haberent in vita, in vultu retinentes
 iacere. Videres alios in pulvere tabido spiritum intercludere,
 alios ex strage media nudantes cervicem iugulumque
 victoribus eosque obsecrantes ut reliquum sibi sanguinem
 hauriant. At vero hi vel effera ulciscendae
 145 iniuriae libidine in eos afflictos insultare et obiectare
 sarcasmos, vel cupiditate legendi spolia transilire, ac, ne
 quid sit in mora, aliis poplites, brachia aliis decidunt,

119 Cicero *De domo sua* 64 130 Caesar *De bello civili* III 94, 2 139-141 Sallustius *De coniuratione Catilinae* 61,4

137. trucidari] -ci- add. sup. lin. D1 141. iacere] add. in marg. D1 143. obsecrantes] observantes
 D: corr. D1

[fol_11v]

alios medios dividunt, quo ocyus eos militaribus armis vestibisque
 despolient. Neque enim victoria proeliorum exitu
 150 terminatur; nam mox ad agrorum vastitatem urbiumque direptiones
 divertunt. Et o quam foeda taetraque heic sese offert
 imago latitantium, extrahentium, fugientium, assequentium,
 observantium, irrumpentium, trucium inter
 pavidos, ferorum inter miseros, et ex alienis laetorum
 155 malis! Omnia, quocumque oculos animumque convertas,
 infensa, hostilia omnia: morbo affecti, confecti senio, honestae
 matronae, generosae virgines, pueri liberales in
 lectulis, in conclavibus, in intimis aedium penetralibus,
 in parentum complexu, ante focos, ante aras, omni humanitate
 160 abacta, omni admissa fandi nefandique licentia,
 vita privantur, spoliantur fortunis, bonis omnibus
 exuuntur.

7. Maxima quidem videntur et acerbissima
 damna, mala et exitia, quae bella dare et afferre
 165 solent, ita ut quivis forti robustoque animo praeditus eorum
 vel sola imagine luctu horroreque refugiat. Sed
 si cui, omni erroris nebula dissipata, clarior veritatis
 Phoebus affulgeat, et has cum iis componat cladibus,
 quas sibi dat stultus secum ipse belligerans, si ullam
 170 sensus habeat partem, haec longe maiora esse fateatur.
 Etenim quae vulnera infligere solent hostes, ea
 saepe, et maiore quidem animi sensu, a chirurgis excipimus;
 quas illi inferunt mortes, eas, nisi vetarent id leges,
 saepe in mala spe positi homines ultro sibi consciscerent;
 175 urbe spoliant? at facinorosi scientes prudentesque
 solum vertunt; fortunis privant? at ganeones nepotesque
 per luxum eas et libidinem prodigunt; libertatem adimunt?

151. taetraque] toetraque D: emend. Visc. 159. aras] avas D: corr. D1 173. illi] ii D (linea del.
 D.1): add. sup. lin. D1

[fol_12r]

autem peccatis homines, qui de peccatis pariterandum
 se commendari possunt. Cum vero ascendit, auditio
 res, res magna est: attendit, res uerba est: conuersio
 quod est, subit, ubi bellum inferi non amittit, quibus
 puniunt, aut caecum sentit, sed per sustinere etiam
 diuersimodis: laici sepe uerba, quia uoluntatis nullas
 ea spoliatur urbe, quae una est: illi potius formidat
 quae uel flagit expendant, in eum conueniunt carcerem
 quo nihil auius, nihil inebriat: in eum redigunt, ut
 uirum, cuius omnia saeculorum et imperium, totam
 parat, me inopina magnifici loci: non ita est, ita
 me auius non ita est: uerba loquor et quoniam sequi
 heu solus adegit, quod haud puto si modo secum
 habuit, de se conuersum facit, potest: subleuam
 omnia sunt effraens animi affert, ut quae super
 vauit, conueniunt: urbe, quae spoliatur, mundus formi
 nae quibus exuuntur, humana felicitas: carcer ubi
 nudus, corpus: domina, cuius imperio subi
 formula. Haec igitur singula, sed aliquando am
 plius persequar, quae uos, auditores, benigne, ^{per hanc} celest
 uis de more audiat, de principio quidem audi
 dit, quos acerrimos aduersus semet hostes, equans
 permittit, animis innotuit subit, in ea animi
 parte, quae rationis est, expet, in comparatione
 Philonis ad hanc rem opposita uas duo sunt: ac
 luti, aequi iracens, auius, alius conueniunt, ille mo
 haec formidat: ille genit, animos, innotuit: heu
 frans, inangustis, auius, ille animi innotuit, auius
 hoc uero in notitia, et amena, formi, laici, ^{per hanc} celest

at sunt perditī homines, qui ad precium partiendum
 se venundari patiuntur. Contra vero (attendite, auditores,
 res magna est; attendite, res vestra est), contra, inquam,
 180 stultus sibi bellum infert, non armis, quibus
 punctim aut caesim ferit, sed per summum cruciatum
 distrahitur; ea vi superatur, qua vehementior nulla;
 ea spoliatur urbe, quae una est; iis privatur fortunis,
 quas vel reges expetunt; in eum coniicitur carcerem,
 185 quo nihil acrius, nihil tenebriosius; in eius redigitur servitutem,
 cuius omnium saevissimum est imperium.

8. Forte an

putatis me inopinata magnifice loqui? Non ita est, ita
 190 me Deus bene deus amet, non ita est; vera loquor, et quorum si quis
 heic stultus adesset, quod haud puto, si is modo secum
 habitet, de se coniecturam facere posset. Stultorum
 arma sunt effraenes animi affectus; vis qua superatur,
 conscientia; urbs qua spoliatur, mundus; fortunae
 195 quibus exuuntur, humana felicitas; carcer ubi
 truditur, corpus; domina cuius imperio subiicitur,
 fortuna. Haec igitur singula, dum aliquanto amplius
 persequar, quaeso vos, auditores, benigne, nempe
 vestro de more audiat.

200

9. Et principio quidem attendite

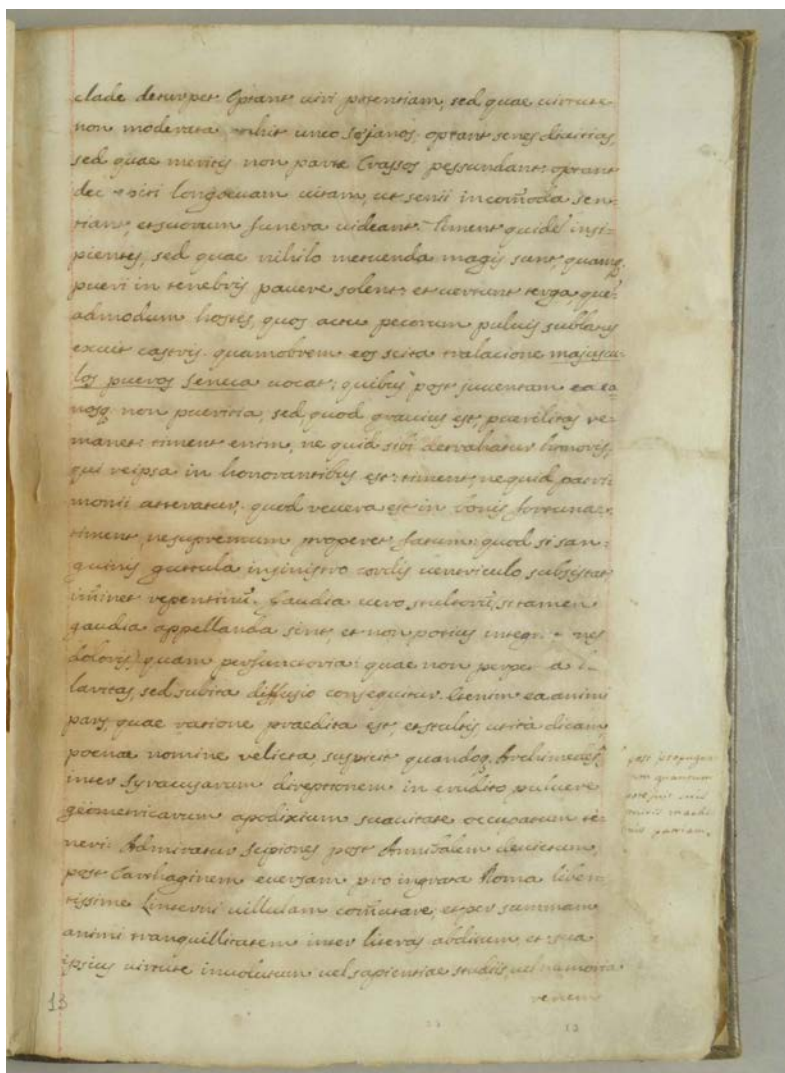
quos acerrimos adversus semet hostes et quam
 perniciosus armis instruat stultus. In ea animi
 parte, quae rationis est expers (ut similitudine
 205 Philonis ad hanc rem apposita utar), duo sunt veluti
 equi, irascens unus, alter concupiscens; ille mas,
 haec foemina; ille gestiens, animosus, impotens, hic
 fractus, languidus, deses; illo animus in ardua atrocique,
 hoc vero in proclivia et amoena fertur. Ex his duobus

192 Terentius *Heautontimorumenos* 574 203-209 Philo Alexandrinus *De agricultura* 197c-198a

190. Deus bene] add. in marg. D1 198. nempe] id est D (linea del. D1): add. sup. lin. D1 204. similitudine] comparatione D (linea del. D1): add. in marg. D1 208. animus] animos D: corr. D1

- 210 equis, non secus ac illo Troianorum dureo, quot inclusi sese exerunt
hostes! Etenim, ubi semel prava cupiditas alicuius apparentis
boni animum stulti incessit, ibi tum omnium perturbationum
fons et origo existit amor; si bonum quam
longissime absit, desiderium nascitur; si consequi possit,
215 spes erigitur; si praesens sit, exoritur gaudium; si ita summum
reputatur, ut in eo non nisi unus excellere possit,
zelotypia et aemulatio praesto est; si eius copiam alius habeat,
nos inopia laboremus, invidia cietur. At ubi eius
modi fluxi et fucati boni compotes facti sumus, et, detracta
220 persona, res manet, quia quod prius bonum videbatur,
mox sub specie boni latens reteggit malum,
statim odium amoris contrarium succenturiatur; ac, si
malum longe absit, abominatio et fuga expeditur; si
praesens nos premat, tristitia erumpit et dolor. Atque heic
225 confestim cupiditati irascibilis appetitus opportunam
fert opem. Etenim ad malum depellendum excitat
iram; quod si vincere posse putet, armat audaciam;
si de victoria desperet, iterum cupiditas ingruit; et si
malum mediocre sit, toedium; si summum, ad stultum
230 debellandum, stuporem etiam educit. Ducunt agmen
appetitus et fuga, mediam tenet aciem gaudium, est in
subsidiis dolor. His hostibus stulti animus impetitus optat,
timet, gaudet doletque; sed quia artem vitae, sapientiam, non
callet, fluxa vota, timores irriti, mala mentis gaudia,
235 soli timores solidi. Siquidem optant adolescentes unguenta,
corollas, convivia, sed in his subest amari aliquid, quod
totam postea rationem vitae conturbet; optant iuvenes
gloriam, sed quae (exquisita et affectata) Varrones Cannensi

[fol_13r]

- clade deturpet; optant viri potentiam, sed quae, virtute
 non moderata, trahit unco Seianos; optant senes divitias,
 240 sed quae (meritis non partae) Crassos pessundant; optant
 decrepiti longaevam vitam, ut senii incommoda sentiant
 et suorum funera videant Timent quidem insipientes,
 sed quae nihilo metuenda magis sunt quamque
 pueri in tenebris pavere solent; et vertunt terga, quemadmodum
 245 hostes, quos actu pecorum pulvis sublatus
 exiit castris. Quamobrem, eos, scita tralacione, maiusculos
 pueros Seneca vocat, quibus, post iuventam canosque
 non pueritia, sed, quod gravius est, puerilitas
 remanet. Timent enim ne quid sibi detrahatur honoris,
 250 qui re ipsa in honorantibus est; timent ne quid patrimonii
 atteratur, quod re vera est in bonis fortunae;
 timent ne supremum properet fatum, quod, si sanguinis
 guttula in sinistro cordis ventriculo subsistat,
 imminet repentinum.
- 255 **10.** Gaudia vero stultorum (si tamen
 gaudia appellanda sint, et non potius integrationes doloris)
 quam perfunctoria! quae non perpetua hilaritas,
 sed subita diffusio consequitur. Etenim ea animi
 260 pars, quae ratione praedita est, et stultis, ut ita dicam,
 poenae nomine relictæ, suspicit quandoque Archimedes,
 post propugnata quantum pote fuit suis miris machinis patriam, inter
 Syracusarum direptionem in erudito pulvere
 geometricarum apodixium suavitate occupatum
 265 teneri; admiratur Scipiones, post Hannibalem devictum,
 post Carthaginem eversam, pro ingrata Roma libentissime
 Linterni villulam commutare et per summam
 animi tranquillitatem inter literas abditum et sua
 ipsius virtute involutum vel sapientiae studiis vel memoria

241 Vergilius *Aeneis* IV 617-8 244-249 Seneca *Ad Lucilium* 4,2 262-263 Livius *Ab Urbe condita* XXV 31,9 265-267 Livius *Ab Urbe condita* XXXVIII 53,8

239. partae] parte D: corr. D1 247. canosque] eam nosque D: corr. D1

[fol_13v]

veniam praedantissime à se repant debent. Hinc enim quae
 rogat, et utroque ut inquit etiam sic impossibile probare melo-
 ras. Sed quid nunc? gravissimè illud remedium malè quod
 multis Poeta grandiloquo ore improverat

Virtutem ut videant, invadereque velint.

Quandoguidem ratio à utroque pulchritudine, ad quam
 nascitur, conferta, arripit affectu, ac perturbationem habet
 namque sed nequiquam: etenim aut à refractariis equis iugum
 Homeri Haerens, vaprans, aut quoriam nequit finis,

quos ultra citius, nequit congere, rotemus,
 vel utrumque dum aliqua decitas, vicia incurrit con-
 traria, vel à seipso dissidens, laudat utroque, viciis obre-
 quitur, et in similitudinem audiat, audacem ferperatque,
 injuria, et comminatur, ne audacem omnia recedat,
 ne avarus habeatur, rem omnem prodigit, ne prodigit,
 a cingera, pecunia tanquam à sacro abstinere, et sui genit
 defraudat, frag in omni vita, vel in quilibetque avaris, vel
 omni d'hy repidat, vel in quolibetque inanis, vel curi, ac
 ammy, conficitur. Hic supponit flammis, hic admeris a
 mendis, plumeis, stulti animus expugnatur. Quia ut expu-
 gnatur tandem, qua nemo se, protergere, perperat in
 ut vicia traducat conscientia. Hinc dicit, hinc suem:
 perit ceter, quae scilicet tenent, et agitur subter eos
 oculis videre, jactare, poecare. Stulti vita semper ingrat,
 semper repida est, semper et sibi dissidet, secumque pugnat,
 semper fatidio sui laboris, neq. videri, ac poecare, nequid
 si velle, ac velle, deventi est, avaria, corrodio, judicium,
 vestig in contrariis: sua deperit, aliena miratur, d'cer.
 Plauti Alectryon

ubi est

- rerum praeclarissime a se gestarum delectari. Adeo enim gratiosa
 est virtus, ut insitum etiam sit improbis probare meliora.
 240 Sed quid tum? gravissimum illud sentiunt malum, quod
 stultis poëta grandiloquo ore imprecatur:
 Virtutem ut videant intabescantque relictā.
 Quandoquidem ratio, a virtutis pulchritudine, ad quam
 nata est, commota, arripit affectuum ac perturbationum habenas;
 245 sed nequicquam. Etenim aut a refractariis equis, instar
 Homericī Hectoris, raptatur, aut, quoniam nescit fines
 quos ultra citraque nequit consistere rectum
 vel vehemens, dum aliqua devitat vicia, incurrit contraria,
 vel, a se ipso dissidens, laudat virtutes, viciis obsequitur;
 250 et ne timidum audiat, audacium fert praemia,
 iniurias et contumelias; ne audacem, omnia tuta timet;
 ne avarus habeatur, rem omnem prodigit;
 ne prodigus, a congesta pecunia tanquam a sacro abstinet et suum genium
 defraudat. Itaque, in omni vita, vel
 255 cupiditatibus ardet vel timoribus trepidat vel voluptatibus insanit vel curis
 aerumnisque conficitur. His suppositis flammis, his admotis arietibus
 pluteisque stulti animus oppugnatur. Qua vi expugnatur
 tandem? qua nemo se protegere potest: vitae inter
 vicia traductae conscientia. Haec Diras, haec Intemperias
 260 ciet, quae stultum tenent et agitant. Labet eos
 oculis videre iactatos? Spectate. Stulti vita semper ingrata,
 semper trepida est; semper is sibi dissidet secumque pugnat;
 semper fastidio sui laborat suique toedet ac poenitet. Nunquam
 ei velle ac nolle decretum est; variat cottidie iudicium
 265 vertitque, in contrarium; sua despicit, aliena miratur eiusque, ut
 Plautini Alcesimarchi:

274 Persius Flaccus *Saturae* 3,38 279 Horatius *Sermones* I 1, 107 283 Vergilius *Aeneis* IV 298 285
 Plautus *Aulularia* 724-5 293-294 Seneca *Ad Lucilium* 15,9

297. vertitque] vertique D: corr. D1, eiusque] add. in marg. D[fol_13v]

[fol_14r]

ubi est, ibi non est, ubi non est, ibi est, annus.
 semper apud se. auguram. deo. ipse. humanis. se. ubi
 est, nunquam. seum. habitar. ubi. humanis. loca.
 ubi. humanis. nonam. ubi. rationem. humanis. nonam. ubi
 etiam. in. ex. in. humanis. semper. defugit. Talibus. ubi
 oppugnari. armis. rana. ut. debellari. quam. angustissima.
 et. pulcherrima. prius. ubi. ubi. et. humanis. quod. ubi
 arare. designari. ambunt. ubi. sed. humanis. coeli.
 incedit. circumdant. quae. non. mutabili. lege. sublat.
 est. sed. aeterno. regitur. iure. in. qua. non. municipal.
 humanis. sed. coelum. sydereum. ubi. ipse. max. tempore.
 humanis. cuius. theatrum. terrae. parent. humanis. magna.
 studia. solis. ubi. ubi. humanis. humanis. deo. sapientia.
 ubi. humanis. est. quando. ubi. humanis. humanis. non.
 principal. de. ubi. non. liberi. non. ubi. non. multi.
 na. humanis. sed. sapientia. consequuntur. humanis. de.
 ubi. per. humanis. fidem. ubi. qua. humanis. humanis.
 ubi. fundata. est. diuina. ubi. est. ubi. mundo. est. ubi.
 ubi. humanis. quae. omnia. per. humanis. mundo. co. a.
 ubi. humanis. Haec. in. deo. est. et. sapientia. humanis.
 a. solo. sapientia. cognoscitur. et. sapientia. humana. quod.
 humanis. ubi. igitur. grandis. et. magnificus. quam. quod.
 diuina. humanis. humanis. dicere. potest. mundo. humanis.
 humanis. ubi. solo. sapientia. qui. de. ubi. humanis. humanis.
 humanis. humanis. humanis. ubi. cogitare. et. humanis.
 humanis. humanis. pro. ratione. humanis. humanis.
 humanis. qui. humanis. et. humanis. legem. humanis. humanis.
 humanis. quae. ubi. humanis. humanis. deo. humanis. humanis.
 humanis. humanis. humanis. quae. deo. humanis. humanis.

ubi est, ibi non est; ubi non est, ibi est animus.
Semper apud se causam dicit et se condemnat; semper foris est,
nunquam secum habitat; nova commutans loca, nova
270 obiens munia, novam vitae rationem instituens, novas spes
etiam in exitu inchoans, semper se fugit.

11. Talibus stulti

oppugnati armis, tanta vi debellati, quam amplissima
et pulcherrima privantur urbe? Ea nimirum, quam non
275 aratro designati ambiunt muri, sed flammantia coeli
moenia circumdant; quae non mutabili lege fundata
est, sed aeterno regitur iure; in qua non municipale
sacrum colitur, sed coelum, sydereum Dei Opt. Max. templum
reseratur; cuius theatrum, terrae patent; thermae maria;
280 stadia solis via. Eius urbis civitas non nisi Deo sapientibusque,
communis est, quando eius iuris communionem non
principali beneficio, non liberis, non nave, non militia
homines, sed sapientia, consequuntur. Etenim (attendite
per vestram fidem) ius, quo haec maxima civitas
285 fundata est, divina ratio est toti mundo et partibus
eius inserta, quae omnia permeans mundum continet
et tuetur. Haec in Deo est, et Sapientia Divina dicitur;
a solo sapiente cognoscitur, et sapientia humana appellatur.
Quis igitur grandius et magnificentius quam quod
290 dicat: «Civis Romanus sum», dicere potest: «Mundi civis
sum», nisi solus sapiens, qui de rebus superis inferisque,
divinis, humanis, universis vera cogitare et disserere
sciat? Quis, nisi sapiens, pro tantae civitatis cive probare
potest, qui naturae et universi legem norit ac servet?
295 Quae res eius rei publicae iura Deo hominibusque
communicat? Perfecta ratio, qua Deus cuncta operatur

267 Plautus *Cistellaria* 211-212 270-271 Seneca *Ad Lucilium* 13.6 275 Lucretius *De rerum natura* I 73, I 1102, II 1044-45, 16, V 119, V 454, V 1213 278 Seneca *Ad Lucilium* 102, 21 280-281 Seneca *De otio* 4, 1 290 Cicero *De legibus* I 61 290-293 Cicero *Tusculanae disputationes* I 153, IV 57, V 7, I 153,

271. se fugit] sefugit D: corr. D1

sapiens cuncta intelligit. Quae res hominum cum Deo necessitudines
 conciliat? Veritas, quae ab unis sapientibus vestigari sinit
 et, ut Graecum notat nomen, circa Deum versatur. Quae
 300 res homines Dei similes facit? Virtus, qua freti Stoici, nimis
 superbe de sapiente, nimis abiecte de suis diis disserentes, illud
 statuunt, quod eadem res sapientem efficiat, quae Deum, nempe
 virtus, nulla re praeterea, nisi immortalitate, quae nihil
 ad bene vivendum pertinet, cedens coelestibus. Dicamus
 305 id magis pie et verius graviusque: una re nos Deus sui
 similes reddit, virtute, qua nedum humanae, sed cum
 coelestibus etiam aeternae nos compotes facit felicitatis

12. Magna stulti civitate privantur; magnis
 item necesse est ut spolientur opibus ac fortunis. «Quibus?»
 310 rogabitis. Felicitate. Nam omnibus quidem hominibus
 natura insitum est, ut beatam expetant vitam;
 at vero stulti, dum illam petunt, fugiunt, quandoquidem,
 cum beatae vitae summa sit vera hilaritas,
 solida tranquillitas, inconcussa securitas et sollicitudinum,
 315 causas colligunt, et per insidiosum iter longius ab eo,
 quod petunt, semper abscedunt et, in labyrintho properantium
 instar, sua ipsorum velocitate se implicant.
 Quid ita? quia eos deficit perfecta virtus, hoc est aequalitas
 ac tenor vitae per omnia sibi constans, quod fieri nullo
 320 pacto potest, nisi rerum scientia prudentiaque contingat.
 Etenim humanae vitae propositum et appetendorum
 ultimum, quo potiti nihil ultra petimus vel egemus,
 et quo uno, utpote ad id natus animus, consummatur,
 est certa scire, recta operari, atque illo contemplari,

302 Seneca *Ad Lucilium* 92, 30; 73, 12-13; 59, 14; 48, 11; Cicero *De legibus* I 25; Cicero *Tusculanae disputationes* I 153 303 Cicero *Tusculanae disputationes* I 153 304 Cicero *De natura deorum* II 153 308-317 Seneca *Ad Lucilium* 44, 7

301. suis] add. in marg. D1; diis] deo D: corr. D1 307. coelestibus] celestibus D: corr. D1

- 325 hoc imitari Deum. Ubi semel inter haec studia sapiens
versatur, eo gaudio eius vita perfunditur, cuius indivisae
sunt comites conscientiae tranquillitas innocentiaeque securitas.
Scientia enim praestat ut sapiens animum deducat
a corpore, et multum cum meliore ac divina,
330 parte versetur et cum hac querula ac fragili quantum
necesse est. Itaque rerum vestigans causas mente
Deum adit, et his cogitationibus oblectatur et pascitur.
Recta vitae institutione agnoscit in nobis esse appetitionem
et fugam, virtutem et vicia, extra nos
335 corpus, opes, gloriam; agnoscit quae in nobis sunt,
natura sua libera et propria esse; extra autem
posita, serva et alieni iuris. Quamobrem ita se conformat,
ut quicquid ex Dei constitutione nos pati necesse
sit, id magno animo excipiat. Ad hoc sacramentum
340 se adactum intelligit: ferre mortalia,
nec perturbari his, quae vitare nostrae potestatis
non est. Itaque ab celsa mentis veluti arce omne fortunae
regnum despectat et, veluti summus Olympi vertex,
humanorum casuum ventos nubesque superat.
- 345 **13.** Tot tantisque stultus spoliatus fortunis, libertate etiam
iusti iure belli privatur; libertate, inquam, quae non
vindicta aut pileo donari solet a dominis, sed quam
dat sua manumissione sapientia. Hinc in arctum truditur
carcerem asservandus multis spissisque tenebris circumseptum
350 et horroribus undique circumfusum. Nulla ibi
rimula hiat, per quam lucis radius penetrare possit;
nullus ei verus triumvir praest; nullus fidus ad ostia
custos, qui extrinsecus allata ex bona referat fide.
- 355 **14.** Credo

328-329 Seneca *Ad Lucilium* 78,10 337-342 Seneca *Ad Lucilium* 76,23

348. dat] add. in marg. D1 354. ex] et D: corr. D1; referat fide] fide referat D: corr. D1

equidem vos iamdudum tenere quae dicam. Tenebricosus
 carcer est corpus; triumviri, opinio, falsitas, error; custodes,
 sensus, qui in pueris acerrimi, in senibus hebetes et in
 omni vita pravis affectionibus corruptissimi. Quivis
 360 nervorum morbus, quodlibet organorum vicium, quaecumque
 appetitus intemperantia eos corrumpit et labefactat.
 Quid? Diversae corporum compages quam diversa,
 immo contraria, ingenia induunt? Amor vero quam
 miris modis vim imagines conformandi distorquet?
 365 quam miris odium depravat? Qui amant dominarum
 vicia, tanquam virtutes, exosculantur; qui oderint,
 tanquam vicia, virtutes abhorrent. Hinc illi opinionum,
 quibus iactantur, fluctus; illi studiorum, quibus submerguntur,
 euripi; illi errorum scopuli, in quos impingunt.
 370 Cumque nesciant quam alti rebus termini haereant,
 et quid fieri possit, quid secus, ignorent atque
 adeo non habeant gubernaculum vitae sapientiam,
 se fortunae committunt, a qua dum saevissimis habentur
 modis, illas voces per summum animi dolorem
 375 emittunt: «Non putabam; spes me frustra habuit;
 hoc mihi restare nesciebam!»

15. O quam vere, cor et pupula
 sapientum, o quam vere, Plato, dixisti
 380 hominem stultum animal esse omnium ferocissimum! Nam
 quae maior ferocia, immo feritas est ferocia, quam adversus semet ipsum tam
 infandum bellum indicere? in horas a sua ipsius conscientia
 sub iugum per summam turpitudinem agi?
 in tam amplissima urbe nullum caput habere? fortunis
 385 privari, quae unae propriae sunt? carcere tam duro
 asservari, quem potest infringere? a saevissima domina

363-367 Horatius *Sermones* 13 38-40; Cicero *De natura deorum* I 79 370-371 Lucretius *De rerum natura* V 89-90 376 Seneca *Ad Lucilium* 76, 35

370. alti] aliti D (linea del. D1): corr. in marg. D1 373. a] A D: corr. D1 381. hominem-ferocissimum] omnium ferocissimum animal esse hominem stultum D (linea del. D1): add. in margine D1 381. ferocia-est] add. in marg. D1 384. amplissima] ampliss.a D: -ma add. sup. lin. D1

[fol_16r]

non perferere ad avarum sapientiam. Et agamus hoc, ut
 dem. et nosmet ipsos respiciamus, nos ut non iniquitatem in
 sanctum nobiscum ipsos patiamur fore. In fecerit
 ly ad id ferendum parati: hinc adque, ut nos ipsos
 pra. aut. sequamur igitur. Et illi parantur naturae
 legi quae, iudex, ut quique, sibi conser. hinc est: nam in
 genita: benigna, quae naturae.

De hinc
 autem, per
 gret

ORATIO III.

Habita. XV. Kal. Nouembrii. Anno MDCCCI.

Cajus Argemennus.

Si fuerit, locum omnino malum, pau-
 dem abesse oportere, si nos ueras,
 non stimulat, solida, non ua-
 na exuditione ornatos esse
 iudicamus.

Ex tot tantisque Lei Cor. Max. beneficiis quorundam
 res ex reuelitico nihilo in hanc mundi lucem editas,
 et explicatas, cuius, utrumque recte, ea, seu animo per-
 puranti, nullum sane splendidi, aeg. ac magnificen-
 tiam domus quam liberum humanitatem, semper
 et dant arbitrium ab infirma, et quod bonum, profectum
 esse uideatur. Quod amplissimum, et sane Regium, cum
 reliquae res creatae omnes sua cuiusque naturae, semine
 mancipia, unum uero hominem imperare. Terra nati.

non ad sapientiae aram perfugere? Eia, agamus hoc tandem,
 et nosmet ipsos respiciamus; nos nostri misereat,
 et sanctum nobiscum ipsis paciscamur foedus. En foeciales
 ad id feriendum parati; heic adsunt, ut nobis verbis
 praeceant: sequamur igitur. Et illi pareamus naturae
 legi, quae iubet ut quisque sibi constet. Facilis est, nam
 ingenita; benigna, quia naturae.

ORATIO III

habita XV Kal. Novembris MDCCI
 cuius argumentum

5 A LITERARIA SOCIETATE OMNEM MALAM FRAUDEM
 ABESSE OPORTERE, SI NOS VERA
 NON SIMULATA, SOLIDA NON VANA
 ERUDITIONE ORNATOS ESSE
 STUDEAMUS.

10

1. Ex tot tantisque Dei Opt. Max. beneficiis, quot sunt
 res ex tenebricoso nihilo in hanc mundi lucem editae
 et explicatae, cuique vestrum recte ea secum animo reputanti
 nullum sane splendidius aeque ac magnificentius
 15 donum quam liberum humanae menti concessum
 et datum arbitrium ab infinita eius bonitate profectum
 esse videatur. Et vero amplissimum et sane regium est, cum
 reliquae res creatae omnes suae cuiusque naturae serviant
 mancipatae, unum vero hominem imperare. Terra namque

388-389 Cicero *De legibus* II 21 19 Cicero *Tusculanae disputationes* V 69

387. ad sapientiae aram perfugere] add. in marg. D1

20 suis librata ponderibus aeternum stat, nec usquam titubat aut
 labascit; mare continenter aestu agitur, nec fines unquam, quibus
 continetur, egreditur; suos diurnos una et annuos labores
 sol durat, nec tantillum declinat aut punctum temporis cessat;
 stato tempore annus virescit, stato fert fruges; nec leo
 25 pusillum aut lepus magnum animum induit; nec tigres feram
 aut boves mansuetam naturam exuunt. Unus homo est quod
 vult, fit quod lubet, agit quod placet. Itaque, quum primum
 humani generis princeps Adamus ex admirabili Damasci
 figulina a Deo factus prodiit, credo equidem quod
 30 haec rerum universitas, quae mundus dicitur,
 si sensum haberet, cum cunctas
 res creatas naturae servitia contueretur, hominem vero
 sui ipsius moderatorem arbitrumque conspiceret, cum ex
 hac naturae libertate suum, si non dominum, pene dominum
 35 certe agnovisset.

2. At utinam Deus fecisset immortalis naturam
 humanam sibi itidem, ut reliquae, mancipatam!
 Nam, arbitrio compedito, homo ad quem rectum rationis usum
 40 factus erat, aequabilis quam sol et astra
 suos circumagunt cursus, recta contenderet; in vitae
 constantia stabilius quam terra in se ipsa consisteret;
 intra fines humani divinique iuris religiosius quam
 intra litora Oceanus contineretur; virtutis frugem cuique
 45 aetati ferret convenientem et aptam; et adolescens temperantiae,
 vir fortitudinis, senex prudentiae, in omni
 vita iustitiae exempla iugiter daret; neque ex libidine
 unquam hominem exueret, et in brutum animal
 cupiditati pronum tanquam Circaeο aliquo poculo verteretur.
 50 Enimvero libera humani animi electio omnis
 materies mali; hinc omnis perniciēs, cuncta exitia,

25-26 Seneca *Ad Lucilium* 85,8 26-27 Iōnannes Picus Mirandola *De hominis dignitate* p. 315, 1; p. 315, 38-39 32-35 Ficinus *Opera omnia* p. 296, 17-26

25. nec] add. in marg. D1 26. aut] add. in marg. D1 31. haec rerum-dicitur] add. in marg. D1 39. quem] add. in marg. D1

[fol_17r]

quolibet pueri, quibus afflictae gentes humanarum, etiam
 arbitrii libertate abigit homines, et omnes suorum ingenio
 innoxios, noxios fecit. Ingenies sarorum strides, supinas ca-
 pur edax, unde vinctus acciperet: mari autem et secenti
 minores, ubi naufragia faceret. Ferrum, perterritus, ut si
 bi uulnera inflege, verigulae irritamentis, famem aures
 capis, utro somnum praueuerit: delicta, ciborum ra-
 tione, anuenerit: funera, et undique caecos, convulsos qui-
 bus suam ipsius naturam diuideret, perdas, perimderet.
 haec notabiliora, quam illa, ut sunt, qui libertatem
 iudicii, quorum proprius est usus, haec ipsa deperari
 arbitrii damna emendare, abusuunt: etiam notum
 cibum, et oblectamen in mala uentris, et ingratum, con-
 uertunt: et quae res ad componendam animi tranquillitatem
 et optime formandos mores, uel acrius, uel sol-
 citius ualent: ea, ut ipsi sollicitudinis causas colligunt,
 eoque malo suo ingenio, ueluti conuersione quadam la-
 besacunt. sunt sunt homines, uel simulare, eruditi, uel ex-
 tra eruditione, ut cum Epicuro loquar, praedicti illi,
 quia eruditos haberi uolunt, nec tamen, nisi si qua
 eruditione quidem, sed suam eruditionem primum ad
 ad sapientiam, et animi modestiam, humanitatem, redactam
 inane gloriolam comparant. Itaque, ut uerum dixeris, gen-
 tibus, optimas, et adolescentibus, qui in uere libertate, ac sa-
 pienter ueris adferri sponderis, in haec, uerba, conuenientem
 hodierno die faciant necesse est. A libertate locutionis ma-
 lam fraudem, quantum in uolens est, omnino abstinere:
 quod est, sumis dicendorum eorum, per uerum fidem
 attendere. Maxima quidem, et potissima illa est, et
 inuicibilis

- quaelibet pestes quibus genus afflicatur humanum. Etenim,
arbitrii libertate abusus, homo res omnes suoapte ingenio
insontes, noxias fecit. Ingentes saxorum struices supra caput
eduxit, unde ruinas acciperet; mari ausus est se committere,
55 ubi naufragia faceret; ferrum perstrinxit ut sibi
vulnera infligeret; gulae, irritamentis famem antecapit,
vino somnum praevertit, deliciosa ciborum varietate
antevenit funera, et undique caussas corradit, quibus
suam ipsius naturam divexet ac aperdat.
- 60 **3.** At haec tolerabiliora quam illa, ut sint qui literarum
studiis, quorum proprius est usus haec ipsa depravati
arbitrii damna emendare, abutantur, et animorum
cibum et oblectamen in mala venena et ingrata convertant;
et quae res ad componendam animi tranquillitatem
65 et optime formandos mores vel unice vel plurimum
valent, ex iis ipsis solitudinis caussas colligunt
easque malo suo ingenio; veluti contagione quadam, labefactent.
Isti sunt homines vel simulate eruditi vel vana
eruditione, ut cum Epicteto loquar, praedit; illi,
70 quia eruditos haberi volunt, nec tamen sunt; hi, quia
eruditi sunt quidem, sed suam eruditionem omnem non
ad sapientiam et animi modestiam humanitatemque, sed ad
inanem gloriolam compararunt. Itaque, ut utrumque vitetis genus,
optimae spei adolescentes, qui in vere literatos ac sapientes
75 viros adscisci studetis, in haec verba spansionem
hodierno die faciatis necesse est: A literaria societate malam
fraudem, quantum in vobis est, omnem abfuturam;
quod est summum dicendorum caput; per vestram fidem
attendite.
- 80 **4.** Maxima quidem et potentissima illa vis est

56 Sallustius *De bello Iugurthino* 89,7

51. genus] add. in marg. D1 59. ac] add. in marg. D1

- in hominum animis insita, quae alium alii consociat
et coniungit, ita ut nemo unus tam improbus, tam scelestus, tam
nefarius existat, quin ad societatem servandam, vel inter
pravas cupiditates, aliquam iustitiae particulam, tanquam
85 sub deflagrato cinere vivacem favillam, conservet ac foveat.
Eius rei testes, in quavis alia caussa intestabiles, piratae
sint et latrones; qui certas suae nefariae societatis leges
de communibus periculis pro virili subeundis, de ferenda
ultro citroque in dubiis rebus ope, de praeda ex
90 bona fide inter se dividenda, quadam specie religionis observant.
At qui homines in literarum communionem inciderint,
et eruditionem vel simulant vel vanam colunt,
quam sancte isti iura eius societatis tueantur et impleant,
spectate ea de re leges, et ad earum exemplum iudicate.
- 95 **5.** Pro socio: lex est ut is aut rem aut operam conferat in
commune. Igitur quemadmodum homines ratio, nationes
lingua, cives res publica, gentiles nomen, cognatos sanguis,
mercatores res quaestuarie consociat, ita bonarum artium
professores erudita opera, philosophos naturae
100 investigatio coniungat necesse est. Huic legi paretre an
potius in eam committit philologus, qui de suo nihil in
hoc commune confert, et Theonino dente carpit et lacerat
alienum? et Virgilium in heroicorum numero poetarum
non habeat, quod iudiciosissimus Longinus Ciceronem
105 quidem cum Demosthene, non item Virgilium
cum Homero compararit; Ciceronem, os medullam corculum
eloquentiae, elumbem et fractum cum Asinio, ridiculum
cum Catone divexet; Plauti deos parasitari,
Terentii vernas philosophari dicat; Livium verbosum

84 Cicero *De officiis* II 40 86-90 Cicero *De officiis* II 40; Plato *Res publica* I 351 cd 103 Horatius *Epistulae* I 18, 81-82

108. deos] heroes D (linea del. D1): add. in marg. D1

- 110 cum Caligula notet; in Sallustio affectatam verborum antiquitatem
cum eodem Pollione reprehendat; ambitiosum et
usque ad fastidium exquisitum Ovidii stylum exagitet; Lucani
tumorem detestetur; Martialem scurram de trivio
deridendum traducat. Huic legi paret an potius in eam
115 committit philosophus, qui nihil de suo in commune confert,
et genuinum frangit in alieno? et Platonem anilium
fabellarum auctorem insimulet; Zenonem vanum mirabilium
promissorem, magnificum, superbum et fastus;
plenum accuset Democritum et Epicurum carneos homines
120 dicat; Carthesium naturae poëtastrum appellet, et omnia,
quae audiunt
stulti, stolidi, fatui, fungi, bardi, blenni, bucones,
in Aristotelem per summam impudentiam probra congerat.
Huic legi paret an potius in eam committit medicus,
125 qui de suo nihil in commune confert, et antiquorum
recentiorumve medicinam mediam dissecet? Iuris interpretes,
qui vel Accursium barbarum omniumque rerum
ignarum rideat, vel Cuiacianos nihil, nisi legitimae emancipationis
et testamenti per aes et libram solemnitates,
130 novisse dicat? Quid aliud istud est, nisi socium in lucrum
solum venire, nullum subire damnum? Igitur,
optimae indolis adolescens, insuda, impallesce, lucubra,
scribe, subi pericula, et quas censuras de aliis iniqui homines
proferunt, de te item audias; conare, enitere; si
135 ad philologiam applicuisti, non obtrectando, sed bene
scribendo aliorum vicia declina; si ad philosophiam,
non probris et contumeliis, sed rationibus et ipsis rerum
argumentis aliorum lapsus erroresque confuta.
- 140 6. Deinde

116-119 Cicero *De officiis* III 39 121 Plautus *Bacchides* 1057

123. congerat] congerant D: corr. D1 126. dissecet] dissecetur D: corr. D1 132. lucubra] lugubra
D: emend. Visc. 136. declina] declinare D: corr. D1 139. confuta] confutare D: corr. D1

- societatis natura est ut bonam fidem desideret. Unde illam iuris formulam: Inter bonos bene agier in eius modi caussis prodidere; cuius ea vis et potestas est, ut quicquid officium sit in iuris abeat necessitatem. Deus immortalis!
- 145 in quaestuariis societatibus socius socio aequus est et benignus; ecquis erit in societate studiorum iniquus? Absit id a vobis viciū, absit, adolescentes; et authores, qua parte spectandi sunt, laudate; qua vero peccant, id humanae imbecillitati tribuite, et communes nostrae naturae
- 150 vices commiserescite. Igitur, bonae indolis adolescens philologe, Latina Plauti venere, Terentii elegantia te oblecta; decoram Virgilio maiestatem venerare; in Cicerone torrentem eloquentiae fluvium, qui copia abundet, exundet, inundet, ut Virgilianus ille de saxo pastor, admirare.
- 155 Lacteam Livii copiam, acrem Sallustii vehementiam suscipe; pictos ex Ovidio flores lege; audaces Lucani conatus admirare; scitis Martialis dictis applaude. Si te philosophiae dedidisti, audi Platonem, quae disserat de animorum immortalitate, de divinarum aeterna et infatigabili vi
- 160 idearum, quae de Geniis, quae de Deo, Summo Bono, quae de amore a libidine defoecato, et eum Divini cognomentum iure promeruisse cognosces. Audi Stoicos, quam graviter et severe sapientis constantiam doceant, et tute rigidos ac torvos
- 165 virtutis custodes dixeris. Audi Aristotelem, quanto acumine facultatem dissertatricem universam complexus sit; cui nihil hactenus aliud, nisi quam explicatiorem rationem et aliquod utilius exemplum addiderunt; quo corde de re oratoria et poetica praecepta tradat; absolutissimum
- 170 illud de morum philosophia systema perlege, et ingeniorum

142 Cicero *De officiis* III 61,70 155 Vergilius *Aeneis* II 304-308 156 Quintilianus *Institutio oratoria* X 1,32

150. commiserescite] miserescite D: corr. in marg. D1 adolescens] adolescente et D: corr. D1 158. dedidisti] dedisti D: corr. D1 167. quam] add. in marg. D1 168. aliquod] add. in marg. D1 169. aliquod] add. in marg. D1 utilius exemplum] utiliora exempla D: corr. D1

miraculum ultro fateberis. Audi Democritum , quam veri
simillima de principiis rerum, de corpusculorum effluvio,
de sensibus contempletur, et naturae praelucem appellabis.
Audi Carthesium , quae de corporum motu, de passionibus
175 animi, de sensu videndi nova et admiranda investigarit;
quae de primo vero sit meditatus, ut geometricam
methodum in physicam doctrinam invexit, et
philosophum dices non ad aliorum exemplar factum.
Qui medicinam facturus es, Galenum evolve, et discere
180 qua elegantia morbis imponat nomina, quanta mentis
intentione observet signa, quanta ferat veritate
iudicia, et maximum medicorum fateberis. Iuris prudentiam
professurus, Accursii glossas versa; et nisi post eum Graeca
ac Latina lingua restitutae essent, nec Romana historia
185 illustrata, nescio an quid Accursio maius in nostrate
iuris prudentia natum esset. Id enim est aequi
bonique consulere, id inter bonos bene agere, ut sit apud te
et cognoscendi et ignoscendi locus.

7. Cognosce igitur prius; neque indicta caussa de quoquam
190 iudica. Quin in cognoscendo aequus bonusque arbiter, quod
culpa nomine quemquam praestare oportet, id cum
diligentia ab eodem alibi praestita compensa et absolve.
An non et illud item bona fides desiderat, ut quos
195 authores domi tute solus es admiratus, eosdem foris laudibus
promeritis ornes? nec alienos libros clam domi exosculari,
palam naso adunco suspendere? Estne bene
agere recitantem coram vano excipere plausu,
corrugare nasum absenti? Non patitur satyricas istas sannas,
istas a tergo ciconias bona fides abominatur. Conscius

188 Terentius *Heautontimorumenos* 218 191-192 Horatius *Sermones* I 3, 69-70 196 Horatius *Sermones* I 6, I 5-6

185. nescio] nescius D: corr. D1 197. recitantem] recitatore D (linea del. D1): add. in margine D1

200 tibi es authorem bene dicere, vera disserere, cave faxis ut contra
 animi sententiam eum suo lucro defraudes; conscius es eum
 aliqua in parte decipi, errare, labi, ne sinas eum in errore
 persistere, et verbis, quantum potes, bonis peccati admone. Viri
 Athenienses eum publicis execrationibus devovebant, qui ignoranti
 205 viam non commonstrasset eumque contra humanam societatem
 facere iudicarunt. Ecquis patiatur amicum suos libros
 publici iuris mendosos facere ut, re non integra, eum
 erroris nomine reum peragat? et quam natura dictat,
 hominem homini opem ferre, literatus literato negabit?
 210 Discendum est, optimae spei adolescentes, ut alios humaniter
 docere possimus; et in ultimas terras exportandi (credo equidem
 in hac liberalissima urbe eius modi pestes non agitare),
 exportandi, inquam, in ultimas terras isti homines
 sunt, qui in studiis literarum sudant et algent, quo aliis
 215 formidini, non auxilio esse possint, minitabundi:
 Qui me commorit (melius non tangere clamo)
 flebit, et insignis tota cantabitur urbe.

8. Deinde estne bonam fidem praestare, bonum virum agere
 quempiam, qui ita suae sententiae tenax sit, ut de ea nulla
 220 pollentissima ratione deiici possit? «Quid ais?». «Nervos in corde
 radices agere». «Quid ita?». «Quia in eo placito omnis ferme
 consentit antiquitas». «Recte sane, sed, ni molestum est,
 disseca corpus». «Quid isthoc opus facto in re, de qua nemo
 est nostrum qui dubitet?». «Attamen, ni piget, disseca; nam
 225 mihi, ut sum naturae religiosus, de eo scrupulus iniectus
 est; disseca quaeso». «Non quia necesse sit, sed ut tibi mos geratur, fiat».
 «Merito te amo». Inspice nunc praecordia. Quid? ut
 superstitiosus aruspex extis inhias et pallescis». «Nullus quidem». «Ostende
 igitur

202 Cicero *De officiis* III 54 204 Horatius *Ad Pisones* 404 216-217 Horatius *Sermones* II 1, 45-46
 227 Terentius *Adelphoe* 946

228. superstitiosus] curiosus D: corr. D1

[fol_20r]

memoriâ à corde originem. Lenigissima sunt filamenta, nec
 oculorum aciem effugunt, sed id intermedium, cuiusdam
 egerimus, aramen adhibere, ut ne mihi detendi sensus
 quo corporis illorum genere labefaceret. Nihil periculi ex
 hoc, quod illis aramen, nec quicquam mali inde evenit.
 Vide, quo inducitur? Quid nunc? nervorum strepens in corde
 percipitur? Nihil magis. Sumus aures? Eximiamur, nunciat
 se filis, ut omnes obtruncant praeteritum? Nullo sed da
 re mihi suigimur inopia, cerebrum, et inproposito re
 pongo, in gemmo cerebello glandulam, quam optinelem
 appellamus, obtruncat. Speciatim? Quid nunc? Videri porro ar
 menigima filamenta in cervicem deducuntur. Quid
 nunc? omnes per spinalem medullam in unumque
 per divaricantur. Vide etiam. Quid nunc? nonne fugio
 re vario? nihil minus. nam praeter alia animo à puero
 mihi imbecilla senectute. Quid, prohi? Sed atq. hominum
 fidem, quid est? neri invenitur solent de coelo rotaverit
 hinc, quare? quare? quare? ab animo pericaciam. Expro
 priam boni viri ingenuitatem induere. Tandem in
 aliqua senectute sistit, quando alia nervigimib. non com
 mitteret, non ex improbo deducere, quando non repudiet
 rarium errare. Pericaciam ab electione eximere ab im
 becillitate. namque. Neque, sed quare? expro? conseruatur
 hominum numero, quod illa omni societate inchoa, nec
 ba deleat. alij nego: nego, ajo. Societ. vero, sed in com
 munitate. ex illis verbis potius oblectemini, pro quidem sed
 fac negem. diem melius mihi modo commoveret. Per
 uno bona, sed omni dolent malum excludit, quoniam
 si autem, quod diffinitur, aliud agere, aliud simulare, certe
 idolo, alo

nervorum a corde originem. Tenuissimae sunt fibrae, nostin?
 230 oculorum aciem effugiunt. Adhibe microscopium». «Tantundem
 egerimus». «Attamen adhibe». «Vereor ne mihi videndi sensus
 isto conspicillorum genere labefactetur». «Nihil periculi est.
 Nos quotidie utimur, nec quicquam mali inde ortum». «Vide
 235 quo me inducas». «Quid nunc? Nervorum stirpem in corde
 perspicis?». «Nihil magis». Sum verus? Dixi tam tenuia esse
 fila, ut omnem oculorum obtutum fallant?». «Audio». Sed da
 te mihi vicissim; inspice cerebrum, et, microscopio seposito,
 in summo cerebello glandulam, quam pinealem,
 appellamus, observa. Spectastin?». «Quidni?». «Viden porr ut
 240 tenuissima filamenta in cervices deducuntur, unde nervi
 omnes per spinalem medullam in universum corpus
 diramantur?». «Video etiam». «Quid nunc? nonne fugit
 te ratio?». «Nihil minus; nam stat alia animo a puero
 mihi imbuta sententia».

245 **9.** Quid, proh Dei atque hominum
 fidem, istud est, nisi interdiu solem de coelo tollere?
 Abigatis, quaeso, istam ab animo perviciaciam, et propriam
 boni viri ingenuitatem induite. Tandiu in
 250 aliqua sententia sistite, quandiu alia veri similior non
 commonstretur. Non est turpe dediscere, quando non est voluntarium
 errare. Perviciacia ab electione est; error
 naturae. Neve sitis, quaeso, ex isto contentiosorum
 hominum numero, quos illa omni societati
 255 exitiosa verba delectant: «Ais, nego; negas, aio». Dociles, rogo, sitis in omni
 vita; et illis verbis potius oblectemini: «Aio quidem; sed fac negem,
 dum melius mihi modo commonstres».

10. Postremo

260 bona fides omnem dolum malum excludit, quem,
 si vere Aquillius diffinivit aliud agere, aliud simulare, certe

234 Terentius *Andria* 399 235 Terentius *Heautontimorumenos* 423 236-237 Terentius
Heautontimorumenos 688 255 Terentius *Eunuchus* 252 261 Quintilianus *Institutio oratoria* I 5,56

229. fibrae] filamenta D: corr. D1 236. fallant] praetereant D (linea del. D1): add. in marg. D1

254. societati] societate D: corr. D1

[fol_20v]

dele malo facit Philologus, qui uix sex menses aut annuum
 annuum in graeca, uel hebraica lingua exercitatus, iuxta ac
 Arriam, uel Balphinae a' nouis illa exclamat: o si scire
 hebraice, et psalae, magniloquentiam nosset! o si graecale
 Platonis mel degnaret! Quis fortitally! farinae linguae,
 a qua pauca illorum deflexam, ac miramur in maculam
 loquimur, uniusquam decennium non rari, et addiscere
 dae, cuiusque reuerentiam et seniam appropinquamus. Et si, sen
 an quis nominis sit omnino agere. Nam qui nominis
 est, qui parumtatem in furo gallicum in caesare, ante
 inducitur, et rari breui linguae a nece, progre
 lia, omnino inuenerunt saginam, de qua primi in
 graecae et latinae linguae nequorum temporum fides
 agunt. Homerum ad Virgili exemplum collatum, ser
 deare, et magis, Demosthenem cum Cicerone com
 positum, iacere, frigere. Ah Auditor, noxas calpas
 unum saltem dicam, in regocia manifestum. Non
 sordetis Homerus, non iacet Demosthenes. Sed aliud agi
 mus, aliud simulamus. Noxas apud linguae, inguocato
 re, qua nequimus, quibus sine uerborum memoria, qua
 ly ditionis, elegantiae, quae linguae, uerandae. Nam
 quia lingua negetur, et in uerba graeco multo, et dicit
 uerbarum Romani, Virgilius, id unum afferat, quod
 Roma, suum habet. Homerus, Cicero in eo tota fuit
 ut in fatis suis esset Demosthenes. Et uerba graeca lingua
 omnis, caetera, haec, et de Homero et Demosthenes
 iudicia, proferantur. De hebraica lingua, quod sit, dicit
 hominis, et magis ingenuum iudicium, paucis expediam.
 De ea unus, sacris libris habemus. Hebraei grammaticas
 proferant.

dolo malo facit philologus, qui vix sex menses aut summum
annum in Graeca vel Hebraea lingua exercitatus, iuxta ac
Atticae vel Palestinae alumnus illa exclamat: «O si scires
265 Hebraee, et Isaiae magniloquentiam nosses! o si Graece,
et Platonis mel degustares!». Deus immortalis! Latinae linguae,
a qua pauxillulum deflexam ac mutatam vernaculam
loquimur, universum decennium non sat est addiscendae,
ut eius venerem et genium assequamur; et Deus scit
270 an quis nostrum sit omnino assecutus. Nam quis nostrum est,
qui Patavinitatem in Livio, Gallicismos in Caesare
animadvertat? Et tam brevi linguas a nostrate prorsus
alias et omnino intermortuas sapimus! Versatissimi in
Graeca Latinaque lingua nostrorum temporum autores
275 aiunt Homerum ad Virgilii exemplum collatum
sordescere et ineptire, Demosthenem cum Cicerone
compositum iacere, frigescere. Ah, auditores, nostras culpas,
ut cum Sallustio dicam, in negocia transferimus. Non
sordescit Homerus, non iacet Demosthenes; nos aliud agimus,
280 aliud simulamus; nostra eius linguae ignoratio
est, qua nescimus quanta sint verborum momenta, quales
dictionis elegantiae, quae linguae rotunditas. Dum
Graeca lingua vigeat, et inter Graecos multum et diu
versabantur Romani, Virgilius id unum affectavit, ut
285 Roma suum habet Homerum, Cicero in eo totus fuit,
ut et Latio suus esset Demosthenes; et nos, Graeca lingua
prorsus extincta, haec et de Homero et Demosthene
iudicia proferamus? De Hebraea lingua, quod sit doctiorum
et magis ingenuorum iudicium paucis expediam.
290 De ea unos sacros veterum Tabularum libros habemus; Hebraei grammaticas

271 Quintilianus *Institutio oratoria* I 5,56 278 Salustius *De bello Inguurthino* 1,4

272. animadvertat| animadvertatur D: corr. D1 290. veterum Tabularum| add. in marg. D1

[fol_21r]

per a mun chiri nullipmo exegranon: sed quae vel ea
 verby versionibz vel maponen arum quohomae vel habi
 norum confectione nitantur deo. in usum duna nobis con
 sate vulgata, quam seculorum Ecclesiae sui semper simili
 veritatem confirmavit: Et reliquis versionibz ex eam
 antiquissima iudicare. Ea est septuaginta vrbz, Ptolemaeo
 Philadelpho Aegypti Rege ducentis quingentis minimis
 annis a Babilonica captivitate postliminio confectaque
 aetate linguae sanctae. qz diuina cor ammonens res
 surgo in Aegyptu corrigens fuerit: et complurium vocabu
 lorum elegantia, et locutionum puritas. in eo videtur: nec
 esse est. Et sari paret ex innumeris **LXX** fuisse loci
 unam, eandemq. uocem arte admodum arguta et ac
 ue inuere, nec rei quae de agere, ullo modo conuenire
 Ad haec adde lebrationum, vel quatuordecim, vel linguae igno
 ratione: haereticorum falsandi arte, et respectu deus, inuicem
 magnoe hae puritate uocalia addiderunt: quo remore et
 ra linguae pronunciano ignota erat: habita in conseru
 rae, quam sicut infirmas cuiq. inueneret ammaduere, et
 eoz quamlibet uocum vel in una breuila, et in locutione
 quamlibet longinqua originem ducere, quajus in praes
 titionis narrare, ut quajus in uerborum confectione se
 xina, cum sicut inde haupia quajus plurimz latere uideret
 necesse est. Itaq. haec eo dico, quo nos a praecelsissimis antiq.
 sumis, et qz linguarum, et alio abgenti aduenire
 dum est, ut quannu fieri possit eoz addicari, et quajus
 penenire licet, propredianini:

et aliqua prodire tenet, sinon hanc ubi
 sed illud admonet, ne nos id scire simulemus quod non

post annum Christi millesimum excogitarunt; sed quae vel veteribus
versionibus vel massoretharum autoritate vel rabinorum
coniecturis nitantur. Veterum versionum una nobis constat
vulgata, quam seculorum Ecclesiae sui semper similis
295 vetustas confirmavit. De reliquis versionibus ex earum
antiquissima iudicate. Ea est septuagintaviralis, Ptolemaeo
Philadelpho, Aegypti rege, ducentis quinquaginta minimum
annis a Babylonicae captivitatis postliminio confecta; qua
aetate linguae sanctae usus diutina tot annorum servitute
300 in Aegypto corruptus fuerit, et complurium vocabulorum
elegantia et locutionum puritas interciderit necesse
est. Et satis paret ex innumeris LXX Interpretum locis,
ubi unam eandemque vocem varie admodum versant, ut nec
inter se nec rei, qua de agitur, ullo modo conveniant.
305 Ad haec adde librariorum vel oscitantiam vel linguae ignorationem,
haereticorum falsandi artes et temporis denique iniurias.
Massorethae puncta vocalia addiderunt, quo tempore recta
linguae pronuntiatio ignota erat. Rabinorum coniecturae
quam sint infirmae cuique innotescet animadvertenti eos
310 quamlibet vocum vel in una literula similitudinem,
quamlibet longinquam originem ducere, quasvis ineptas
historias narrare ut suas interpretationes confirment; lexica,
cum sint inde hausta, quam plurimis laborent viciis
necesse est. Neque haec eo dico, quo vos a praeclarissimis utilissimisque
315 eius generis linguarum studiis absterream; enitendum
est ut, quantum fieri possit, eas addiscatis, et quo usque
pervenire licet progrediamini:
est aliqua prodire tenus, si non datur ultra.
Sed illud admoneo, ne nos id scire simulemus, quod re vera

320 nescimus.

11. Dolo facit philosophus, et aliud agit, aliud simulat,
 qui de ignoratis rebus certos obiectat gryphos ut suam ignorantiam
 scientiae specie praetendat. «Quid est antipathia?». «Virtus quaedam,
 325 qua una res non patitur alteram». «Ita te Deus amet, explica, ista
 virtus in quam re posita est et locata?». «Dicam: in quapiam
 qualitate occulta». «Id ipsum rogo, istam occultam qualitatem
 recludas». Heic mutit, heic haeret. Ah, dolo facit! Cur non, abstersa
 330 omni offucia, ingenue principio respondet: «Nescio»? Alius
 mihi physicas res geometricè demonstrandas proponit.
 «Cupio hercle; nam nihil prius neque fortius». «Igitur has de corpore
 diffinitiones accipe». Teneo». «Has porro de motu corporum regulas».
 «Factum». «Da haec quae postulo». «Tua sunt». «Hinc geometrica
 methodo ab exploratis et indubiis semper proxima ex
 335 proximis colligentes progrediamur». «I prae; sequar». «Nonne
 corpora proiecta, non gravitate, quam dicunt, sed circumpulsu
 aëris deferri tam clare et aperte percipis, quam
 illud, quod omnis triangulus angulos habeat duobus rectis
 aequales?». «Ita me Deus fortunet, non ita percipio». «Atqui
 340 concessa te tenent?». «Ita quidem, quia omnium veri simillima».
 «Quin igitur iuxta mecum sentis?». «Quia aliqua de
 motu Renati Carthesii regula falsa esse possit; sed quid
 dixi possit, quando non una falsa a doctissimo Malebrancio deprehensa est?».
 Quid simulamus et geometricas demonstrationes homini
 345 sanæ mentis obtrudimus, quas non assequatur? Eius
 instar hoc est, ut quis nullo ab oculis vicio laboret, et
 vigilans et in sole lucem non videat, quando ita mens
 ad verum, ut oculus fertur ad lucem. Fateamur tandem
 aliquando nostram imbecillitatem naturæ; in hoc studia
 350 valeant, ut hoc sciamus, vel nescire vel admodum pauca

333 Terentius *Andria* 86 336 Terentius *Eunuchus* 908

328. heic haeret] heichaeret D: corr. D1 abstersa] seclusa D (linea del. D1): add. in marg. D1
 333. Tua sunt] tuasunt D: corr. D1 342. Renati Carthesii] add. in marg. D1

scire.

12. Gloriaris, philologe, omnem rem vasariam, vestiariam
Romanorum nosse, et magis Romae quam tuae urbis vias,
tribus, regiones callere. In quo superbis? Nihil aliud scis quam
355 figulus, coquus, sutor, viator, praeco Romanus. Te iactas,
philosophe, principia rerum et caussas assecutum. In quo te
iactas? in quo animos effers, ubi adversae sectae alius te putat
errare?

13. Addiscamus igitur verum studiorum usum, et sciamus vetitam
360 primi parentis curiositatem in nobis esse vera rerum cognitione
mulctatam. Hoc disciplinae doctos a vulgo distinguant: utrique
nesciunt; sed vulgus se scire putat, eruditus ignorare se noscat.
Ita sapiens in omnibus verat, si omnia cum illa exceptione
affirmet: «Aio, ni rectius aut veri similis obster». Ita
365 nunquam falletur nec unquam fallit; ita nunquam illam
stultorum proferet vocem: «Aliter putabam». Igitur literariam
societatem, omni abacta mala fraude, agitemus; authorum
virtutes lucro apponamus; cum virtutibus vicia compensemus;
conferamus quid in commune de nostro, neve plus
370 quam conferimus contulisse profiteamur. Vultis
novam artem imitandi scriptorum virtutes? amate. Vultis
novam rationem vitandi vicia? ne curiosi pervestigetis,
et si quae offendatis, aequi bonique consulite. Vultis evadere
doctissimi aequae et optimi? Conemini esse tales, quales
375 videri velitis. Atque eo pacto societatis literariae ille multo uberrimus
ad vos fructus proveniet, animi modestia, ne quis
supra suum modulum scire putet; et, omni profligata
impostura, candide et sincere vitam vivat.

374-375 Cicero *De officiis* II 43 376-377 Horatius *Epistulae* I 7, 98

371. quam conferimus-profiteamur] add. in marg. D1 376. fructus] quaestus D (linea del. D1):
add. sup. lin. D1

[fol_22v]

OPATIO IV.

Hactenus XV. Kal. Novembrii, Anno dñi 1684.

Gent. A. juvenum.

Si quis ex literarum studiis maxime utitur
 res, easq. semper cum honestate conjunctas
 persequere velit in Republica, seu civitate.
 civium bono studiat.

Si quis forte vestram ad duos superiores annos
 manu, et cogitatione respexerit, et solenne iuramentum michi
 arma, pericula, servationem, hac die exhortationis, ad
 juvenum habita literarum studia inauspicandis
 intermissis, ipso, totum, interruptum, consideravit; nunc vero in
 agum, moveam, revocari videat: et plane aut haec au-
 spicia dicit, et solennitatis causas ponit, quam, ut illum
 negotiorum periculum, summi arbitror, aut certe negotii si-
 lenii causam, ac rationem requirat. Certe quidem
 bonae artis, scientiae, res, adeo faciles sunt, ut qui par
 conveniunt, et ut ubi praesentant, res, tam obviae,
 ut aliud agentibus occurrat, res, in tam proclivi
 agum, loco ut quo quis eas assequatur, sit continendus
 decessus, quin contra adeo difficiles sunt, ut naturam
 humanam superare videantur. Denique ei qui literarum
 ut in iuribus, et rebus, quos fidelissimos utroque praeferat;
 forme.

ORATIO IV

habita XV Kal. Novembris anno MDCCIV
cuius argumentum

5 SI QUIS EX LITERARUM STUDIIS MAXIMAS UTILITATES
EASQUE SEMPER CUM HONESTATE CONIUNCTAS
PERCIPERE VELIT, IS REI PUBLICES SEU COMMUNI
CIVIVM BONO ERUDIATUR.

1. Si quis forte vestrum ad duos superiores annos
10 mente et cogitatione respexerit, et solenne institutum, mihi que
antea persancte servatum, hac die exhortatione ad
iuventutem habita literarum studia inauspicandi
intermissumque considerarit, nunc vero in
usum moremque revocari videat, is plane aut haec
15 auspicia dicis et solennitatis causa potius quam ut ullum
negocium postulet sumi arbitretur aut certe nostri silentii
causam ac rationem requirat.

2. Certe quidem
bonae artes scientiaeque neque adeo faciles sunt, ut, qui ipsas
20 conveniunt, eos ultro praeventant, neque tam obviae,
ut aliud agentibus occurrant, neque in tam proclivi
agunt loco, ut, quo quis eas assequatur, sit continendus
decursus. Quin contra adeo difficiles sunt, ut naturam
humanam superare videantur. Etenim ei, qui literariam
25 vitam instituit, et sensus, quos fidissimos vitae duces putabat,

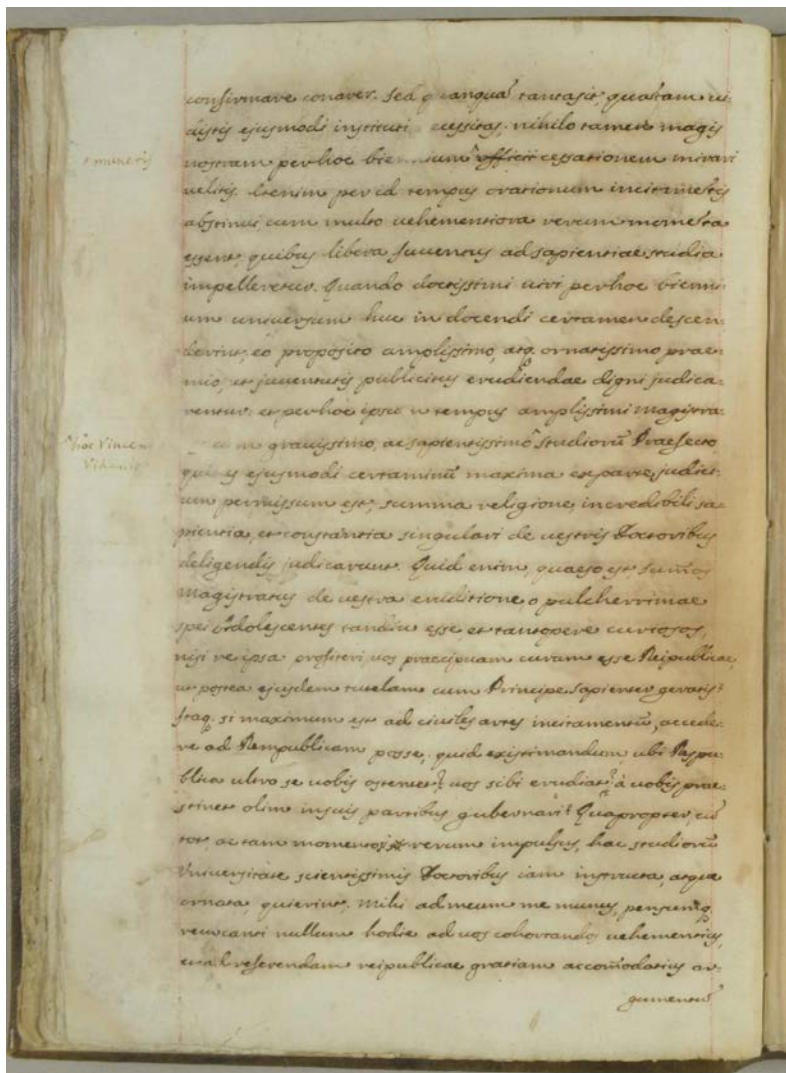
12. inauspicandi] inauspicanda D: corr. D1 13. intermissumque] add. in marg. D1

- ferme omnes ac toti sunt abdicandi ut vera rerum percipiat,
 et vim corporearum imaginum figulam, phantasiam,
 obcaecet necesse est, ut Primum Verum intelligat;
 et brevem mentis modulum in immensum relaxet
 30 oportet ut indefinitam naturae ditionem cogitatione
 designet; ac denique mentis oculo, ratione inquam, opus
 est ut orbetur, quo mira Dei, quorum, ut Apostolus ait,
 argumentum non apparet edoceatur. Atque ea omnia
 quae memoravi facienda sunt ab adolescentibus, qua
 35 aetate et sensus maxime vigent et phantasia plurimum
 pollet, et mens, quia tum primum materiae
 vinculis relaxetur, angustissima sit, et ratio, cum
 in summa versetur ignoratione rerum, sit ad viciū usque
 curiosa.
- 40 **3.** Si igitur homines ad officia, nihil quicquam
 ab humanitate aliena sed omnino conformia, obeunda
 exhortationibus, admonitionibus precibusque sunt
 impellendi, opere quanto maiore eius modi instinctus
 desiderantur ut naturam ferme exuant, et tunc adeo,
 45 cum potissimum valeat! Quapropter tantum abest ut
 haec exhortamenta ad bonarum artium scientiarumque
 studia in ostentationem et pompam sint comparata,
 quod ipse quotiens video (video enim cottidie)
 adolescentes tenera aetate a laboribus maxime abhorrentes
 50 et ad lusus iocosque proclivi, postquam in seriis
 meditationibus serenas noctes evigilarunt perpetuas,
 huc prima luce pluvia madidos convenire, vel frigore
 cohorrentes algentesque audire doctores, ita me Deus
 bene amet, ut, ne animum porro despondeant, si eius rei
 55 facta mihi potestas esset, totiens iteratis exhortationibus

33 Paulus *Ad Hebraeos* 11,1 51 Lucretius *De rerum natura* I 142

34. memoravi] memorari D: emend. Visc. 43. admonitionibus] add. in marg. D1 48. cottidie] quotidie D: corr. D1

[fol_23v]

confirmare conarer.

4. Sed quanquam tanta sit, quantam vidistis
 eius modi instituti necessitas, nihilo tamen magis
 nostram per hoc biennium muneris cessationem mirari
 60 velitis. Etenim per id tempus orationum incitamentis
 abstinui, cum multo vehementiora rerum momenta essent,
 quibus libera iuventus ad sapientiae studia
 impelleretur. Quando doctissimi viri per hoc biennium
 universum huc in docendi certamen descenderint,
 65 eo proposito amplissimo atque ornatissimo praemio,
 ut iuventutis publicitus erudiendae digni iudicarentur;
 et per hoc ipsum tempus amplissimi magistratus
 cum gravissimo ac sapientissimo hoc Vincenzo Vidania, studiorum
 praefecto,
 70 quibus eius modi certaminum maxima ex parte iudicium
 permissum est, summa religione, incredibili sapientia
 et constantia singulari de vestris doctoribus
 deligendis iudicarunt. Quid enim, quaeso, est summos
 magistratus de vestra eruditione, o pulcherrimae
 75 spei adolescentes, tandiu esse et tantopere curiosos,
 nisi re ipsa profiteri vos praecipuam curam esse rei publicae
 ut postea eiusdem tutelam cum principe sapienter geratis?
 Itaque, si maximum est ad civiles artes incitamentum accedere
 ad rem publicam posse, quid existimandum ubi res publica
 80 ultro se vobis ostendet? vos sibi erudiat? a vobis praestinet
 olim in suis partibus gubernari? Quapropter, cum
 tot ac tam momentosi rerum impulsus hac studiorum
 universitate, scientissimis doctoribus iam instructa atque
 ornata, quierint, mihi ad meum me munus pensumque
 85 revocanti nullum hodie ad vos cohortandos vehementius
 et ad referendam rei publicae gratiam accomodatius

59. muneris] officii D (linea del. D1): corr. in marg. D1 68. hoc Vincenzo Vidania] add. in marg. D1 82. momentosi] momento si D: corr. D1

argumentum succurrit, nisi Si quis verstrum ex literarum
studiis maximas utilitates easque semper cum honestate coniunctas
percipere velit, is communi civium bono erudiat.

90 Sed antequam huius finis honestatem utilitatemque demonstrem,
necessarium duco ut quo necessitudinis genere
vos, populares, coniuncti sitis et quo amoris gradu
vosmet ipsos invicem prosequamini paucis absolvam.

5. Fratres estis, auditores, et amore vere fraterno istam
civilem adgnationem excolitis. Quid? mirati estis! Certe
95 ista admiratione me impudentiae coarguatis, qui id
vos sentire asseverem, quod vestrum sentiat nemo.

Sed neque impudens ego sum, neque vos iniuria mirati
estis. Nam istum, quem aio, fraterni amoris sensum ingens
100 tot consanguineorum, quot civium, numerus hebetat
et obtundit. Etenim natura ita comparatum est,
ut in arcto violentia sit, quare freta ex levi aura fremunt,
ad quam ipsam pelagus immotum silet; et flumina
in gurgite rapiunt, quae patenti alveo leni

105 aqua fluunt. Idque adeo summus parentum amor in
numerosis familiis, quo in plures diducitur filios, eo
magis in singulum quenque minuitur. Sed si forte infelici
foecunditate ad unum omnis spes sobolis recidat,
in eo uno superstitute amor omnium qui obierunt

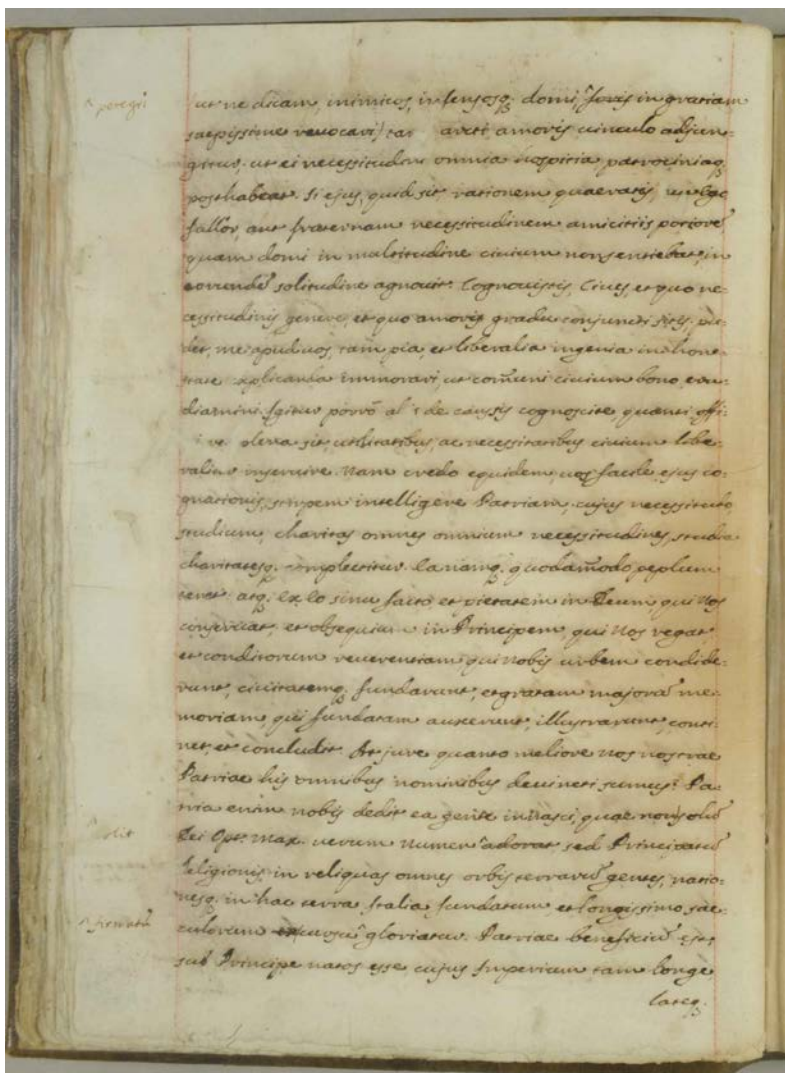
110 reviviscens conflagrat. An constet exemplum advertite,
rogo, animum ad cives peregre in longinquas
nationes profectos, qui quanquam ibidem et sanctissimos
hospites et fidissimos patronos sibi pararint, si quem

115 ibi forte fortuna suum videant popularem, ad solum
nationis prolatum nomen, ei quamvis ignoto alias

114 Terentius *Eunuchus* 134

96. coarguatis] arguatis D (linea del. D1): corr. in marg. D1 112. ibidem] foris D (linea del. D1):
corr. in marg. D1 115. ignoto] alias ign D (linea del. D1): corr. D1

[fol_24v]

(ut ne dicam inimicos infensosque domi peregrini in gratiam
saepissime revocari) tam arcti amoris vinculo adiungitur,
ut ei necessitudini omnia hospitia patrociniaque
120 posthabeat. Si eius, quid sit, rationem quaeratis, aut ego
fallor aut fraternam necessitudinem amicitii potiorē,
quam domi in multitudine civium non sentiebat, in eorundem
solitudine agnovit.

6. Cognovistis, cives, et quo necessitudinis
genere et quo amoris gradu coniuncti sitis; pudet me
125 apud vos, tam pia et liberalia ingenia, in honestate
explicanda immorari ut communi civium bono erudiāmini.
Igitur porro aliis de causis cognoscite quanti officii
res plena sit utilitatibus ac necessitatibus civium liberaliter
inservire. Nam credo equidem vos facile eius cognationis
130 stirpem intelligere patriam, cuius necessitudo,
studium, charitas, omnes omnium necessitudines, studia
charitatesque complectitur. Ea namque quodam modo peplum
tenet, atque, ex eo sinu facto, et pietatem in Deum, qui nos
conservat, et obsequium in principem, qui nos regat,
135 et conditorum reverentiam, qui nobis urbem condiderunt
civitatemque fundarunt, et gratam maiorum
memoriam, qui fundatam auxerunt, illustrarunt, continet
et concludit. At iure quanto meliore nos nostrae
patriae his omnibus nominibus devincti sumus? Patria
140 enim nobis dedit ea gente innasci, quae non solum
Dei Opt. Max. verum numen colit, sed principatum
religionis in reliquis omnes orbis terrarum gentes nationesque
in hac terra Italia fundatum et longissimo saeculorum
cursu firmatum gloriatur. Patriae beneficium est
145 sub principe natos esse, cuius imperium tam longe

129-132 Cicero *De officiis* I 57

116. peregrin] foris D (linea del. D1): corr. in marg. D1 141. colit] adorat D (linea del. D1): corr. in marg. D1 144. firmatum] add. in marg. D1

lateque patet, ut novos terrarum orbis gigni oporteat,
 si quis velit eum amplitudine ditionis ditione aemulari, et cum
 principe eius imperii natione aequo bonoque foedere haberi.
 Patriae accepto referendum quod supra humanam
 150 historiam heroicorum temporum conditores iactemus,
 qui hanc urbem condiderunt eo loci genio, ut indigenae
 docilissimi, ingeniosissimi fortissimique nascantur;
 in solo tam uberi et sub Iove tam benigno, ut orbis
 terrarum ocellus habeatur; legibus tam bonis et tam
 155 faustis auspiciis civitatem constituerunt, ut aeterna
 virtute et perenni felicitate semper magis magisque
 aucta sit; eoque demum sub Hispanis regibus opum
 frequentiae celebritatisque provecta, ut inter maximas
 amplissimasque orbis terrarum urbes numeretur. Et
 160 illud patriae meritum est, ut possimus aliis nostros
 maiores opponere, qui belli pacisque artibus Neapolitanum
 nomen per gloriam nunquam interituram collustrarunt.
 Quae patriae merita tot tantaque sunt et tam
 ampla, ut si vestrum cuiusque parentes, undique
 165 peregre doctoribus accersitis, per ingentes sumptus vos erudiendos
 curarent, adhuc, quod a vobis disceretur, patriae discere
 honestum esset, quae eas parentibus vestris opes paravit
 et copias, ut vestrae eruditionis sumptus impendiaque
 perferre possent. Quin si vestrum quisquam proprii
 170 ingenii fiducia, ut Epicurus fertur, nulloque
 doctore doctus evaserit, adhuc patriae doctrinam debet,
 quae eum tam bona indole ac felici ingenio produxerit.
 Quid igitur existimandum est quemque vestrum
 patriae debere, cum in hac studiorum universitate

169-170 Cicero *De natura deorum* I 72

169. perferre] proferre D: corr. D1 171. doctore] doctores D: corr. D1

[fol_25v]

in omni abstinens genere, doctissimorum ego sumus.
 verum paratiss. qui noli o. uero, sumus nulli diffi-
 cultatibus, nullo adhibito contentatore, se uobis alio
 prebent, suamq. uobis operam publicam post. servus
 ut ad quaq. artes, scientiasq. addiscendas uel ut primum
 ingenium ducit uel parentem consilium agit, eas
 universas erudiri possit. Hec ingratum animi libertas
 clamant, qui cum a patre sunt libertari bene-
 ficiis accepissent, quorum artium summe periti
 autem operis manumigerent, quosq. liberos, neces-
 sarios non putant, uo. uero qui non tantum liber-
 tes, sed civitatem amplissimam, sed fortunatissimam
 nati, sed ingeniorum beatitudinem, sed ipsam
 operam eruditionem a patre accepissent, circa foras
 totamq. ingratum animi notam cum pariter, filii
 utriusq. fratrum privati commodi causas contem-
 ptu agnoverint, sed ego decore inveniunt, qui liberos, qui
 ultimas ^{olim} mancipia fecerunt, cum ingenia, juven-
 tute ad liberali commisso, et legum necessitate, cui of-
 ficionem pudore confundo. Exemplo sinuobis digno
 nobilissimi tunc honorati, qui postquam per con-
 sulari, fugiunt, sacerdotia, praetura, alioq. ma-
 gistratus amplissimae rege, ditionum, humanarumq.
 rerum, patet, prudentes, probosq. annis, et honoribus
 graues ad summi prudentiam, profectum, tanquam ad
 honestam uiam, porcum animi appellabant, cum
 non domi, nec in aliquo recessu profectum, sed
 magis foro ambulantes, consularibus respon-
 desunt, ut ad eam magis, foris notam, Cui ne mi-
 nimum

175 in omni doctrinarum genere doctissimorum copiam
 virorum paravit, qui, nullo vestro sumptu, nullis difficultatibus,
 nullo adhibito commendatore, se vobis ultro
 praebent suamque vobis operam publicitus pollicentur
 ut, ad quas artes scientiasque addiscendas vel vestrum
 180 ingenium ducit vel parentum consilium agit, eas
 universas erudiri possitis?

7. Leges ingrati animi liberos
 damnant, qui cum a patrono summum libertatis beneficium
 accepissent, quarum artium sunt experti,
 185 earum operis manumissores eiusque liberos necessariosque
 non iuvant; vos vero, qui non tantum libertatem,
 sed civitatem amplissimam, sed sortem ipsam
 nascendi, sed ingeniorum beatitudinem, sed istam ipsam eruditionem
 a patria accepistis, citra foedam
 190 taetramque ingrati animi notam cum patriae filiis
 vestrisque fratribus privati commodi causa commercium
 agitaveritis? Sed ego decori immemor, qui liberos,
 vilissima olim mancipia, cum ingenua iuventute
 ac liberali committo, et legum necessitatem cum officiorum
 195 pudore confundo. Exemplo sint vobis digno
 nobilissimi civium Romanorum, qui postquam per consulatus,
 auguratus, sacerdotia, praeturas aliosque magistratus
 amplissimos sese divinarum humanarumque
 rerum satis prudentes probarunt, annis et honoribus
 200 graves ad iuris prudentiam profitendam tanquam ad
 honestum vitae portum animum appellabant, eam
 non domi nec in aliquo recessu profitebantur, sed
 transverso foro, ambulantes consultantibus respondebant,
 ut ad eam transversorum notam cives ne

203 Bacon *De augmentis scientiarum* VIII 2

193. olim] add. sup. lin D1

[fol_26r]

minum quidem illud generare inconvictum, utique
advenit, nec paucillulam ei moram facere, quod
tunc se in via progrediente, assequerentur, variis sa-
pientissimi viri, ex conspectu pararam, obisam bo-
no scilicet illam, oportere, prudentiam, quam legibili-
tas penitus didicerunt. Quibus ad hoc exemplum, fa-
vere bonum, si, summa, his, cum, sapientia, magi-
strorum iudicia, spectari, doctrinarum hominum, per-
vitiis, singulari studiorum. Praefecti diligentia, et
publici salarii eruditor, nobis, animis, reperta, genera hanc
ac me, senire, ad uberrimos, et ius honorari, primum, ma si
explicandos, oratione, transgredias, nam, rursus, et deo, propriet
iuris, iam sapientia, consuetudine, oratione, habere, quod, quod
namquam dicere, par, utile, a, decore.

iam profecto quoniam, quoniam, utroque, propositi, studium
utilissimum, comprobasset, hoc ipso, quod, honorari, mihi
demonstrarem, sed, quando, ut, habet, primum, non
sapientiam, sed, sapientiae, pedes, quia, humana, et, et,
scientia, hac, consuetudine, e, et, et, salutari, heu, quoniam
da, mihi, et, ac, decidenda, scitavi, quod, et, et, et, et,
in, et, hominum, et, et, et, qui, omnem, primum, hanc, hu-
manae, societati, perniciem, in, et, et, et, et, et, et, et,
verborum, utilis, honorari, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et,
tunc, unum, idem, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et,
qui, error, cum, in, hominum, animis, profundissimis,
radices, egere, mihi, sane, ut, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et,
si, probare, conenderem, formam, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et,
via, conducibilis, fuisse, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et,
in, beneficiis, collocata, ingenti, et, et, et, et, et, et, et, et, et, et,
ma, et, et,

205 minimum quidem illud sentirent incommodum, ut ipsos
 adirent, nec pauxillulam iis moram facerent, quantum
 se in via progredientes assequerentur, rati sapientissimi
 viri expromptam, paratam, obviam bono
 210 civium illam esse oportere prudentiam, quam rei publicae
 periculis didicerunt.

8. Quid, ad hoc exemplum,
 summa rei publicae cura, sapienti magistratum
 iudicio, spectatis doctissimorum hominum periculis,
 singulari studiorum praefecti diligentia et
 215 publicis salariis eruditos facere honestum sit, vobiscum animis reputate,
 ac me sinite ad uberrimos eius honestatis fructus
 explicandos oratione progrediar. Nam sane, si ad vos,
 viros iam sapientia consummatos, orationem haberem, apud quos
 nunquam discrepat utile a decore,
 220 iam profecto quem finem vestrorum proposui studiorum,
 utilissimum comprobassem hoc ipso, quod honestissimum
 demonstrarim. Sed quando vos hodie primum non
 sapientiam, sed sapientiae pedisequas, humanas artes et
 scientias, huc convenistis e limine salutaturi, herciscunda
 225 mihi est ac dividenda Socratis querela illa, qua
 in eos homines utebatur, qui omnium primi hanc humanae
 societati perniciosissimam invexerunt horum
 verborum «utilis honestique» distinctionem, et quod natura
 unum idemque est falsis opinionibus distraxerunt.
 230 Qui error cum in hominum animis profundissimas
 radices egerit, mira sane vobis mea videretur oratio,
 si probare contenderem fortium virorum mortes ipsis
 vita conducibiliore fuisse, et liberalium patrimonia
 in beneficiis collocata ingenti lucro esse apposita donatoribus.

224-229 Cicero *De legibus* I 33

209. esse] add. sup. lin. D1 211. Quid] quid vos D: corr. D1 212. rei publicae] reip. D: emend.
 Visc. sapienti] sapientum D: corr. D1 217. progrediar] transgrediar D (linea del. D1): corr. in
 marg. D1 222. demonstrarim] demonstrarem D: corr. D1

[fol_26v]

Inq. scire, ad sentiendū in oratione dūdo, et in his quae
 corpore vel ratione, et pecunia, suppellex, praedia,
 vel ex parte, ut uerba, uel brevia, caedē, non loquere li-
 beri animo dixerim, sed in verbis quae totae a sententia
 sunt, et intellectu coniunguntur, quo genere ingeniatum
 sententias continemus, affirmare autem, nedis honora-
 rem ullā esse, à qua uirtutes secessa, ac diijunctas sit,
 sed nullam earum posse maxime parere uirtutis,
 nisi quae sit directa ad honorem, et ordinata. Ita
 offi. ita quae à mentis opibus, animis, proveniunt, nō sūt
 ejusmodi, ut uirtutes sunt, aedē, quas qui ingenuis, non
 ita, qui uirtutes, non ingenuis, sed ut ejus, miri gene-
 ris sunt, cuius eas tenent, non habeat, quid donans, hoc
 ipso, quod donare conuenit, et arguit, ac uere eandē
 avaritiam inopes, liberales dixerit, et piores, licet uero causam
 uim patrocinae morborum curationis, agendorum,
 fugiendorum, consilia uis inquit et rationibus uelut
 si qui accipit has res, an qui dedit? Quod si ita se res
 habet, necessario illud conficietur, quo quis ejusmodi op-
 ferendum finem sibi ampliore, proponat, ubi eo-
 rum facere compendium necesse sit. Qui autē amplior
 finis, quam uelle, iuuare, quamplurimos, quo uno ho-
 mine, aliis alio proprio ad eum op. max. accedit,
 caput ea ex natura, iuuare omnes. Qui uero quamplurimis
 adiumento esse uult, et parare sibi debet facultatem
 inopis, et autem quamplurimus doctrina, potest, qui
 quamplurimas audierit, quamplurimas legierit, quamplu-
 rimas edisserauerit, quamplurimas meditauerit, et, quam-
 plurimas scripserit, itaq. eo pacto honorem quampluri-
 cipem

235 Itaque Socraticam sententiam in praesentia divido, et in iis, quae
corpore vel totae constant, ut pecunia, suppellex, praedia,
vel ex parte, ut verbera, vulnera, caedes, non liquere libenti
animo dixerim. Sed in rebus, quae totae ab animo
240 sunt et intellectu consistunt, quo genere ingenuae artes
scientiaeque continentur, affirmare ausim nedum honestatem
ullam esse, a qua utilitas secreta ac disiuncta sit,
sed nullam earum posse maximas parere utilitates,
nisi quae sit directa ad honestatem et ordinata. Nam
245 officia, quae a mentis opibus animique proveniunt, non sunt
eius modi, ut vita, fundus, aedes, quas qui insumit non
utitur, qui utitur non insumit, sed res eius miri generis
sunt, ut qui eas tenent, non habeant; qui donant, hoc
ipso quod donant, conservent, et argute ac vere earum
250 avaros inopes, liberales dixeris copiosos. Et vero caussarum
patrocinia, morborum curationes, agendorum
fugiendorumque consilia uter in suis rationibus referat
is qui accepit has res an qui dederit? Quod si ita se res
habet, necessario illud conficitur: quo quis eius modi officiorum
255 finem sibi ampliorem proponit, uberius eorum
facere compendium necesse sit. Quis autem amplior
finis quam velle iuvare quam plurimos, quo uno homines
alius alio propior ad Deum Opt. Max. accedit,
cuius ea est natura, iuvare omnes? Qui vero quam plurimis
260 adiumento esse velit, is parare sibi debet facultatem,
ut possit; is autem quam plurimum doctrina potest, qui
quam plurima audierit, quam plurima legerit, quam plurima
edisseritarit, quam plurima meditatus sit, quam
plurima scripserit. Atque eo pacto honestatem, quam principem

nostrorum finem studiorum proposuimus, ii porro
 265 minores, nec propositi nec ambiti, sed ultro ac sponte sua
 consequuntur, ut quis sit principi ornamento, nationi decori
 et, ut uno absolvam verbo, rei publicae necessarius.
 Atqui vidistis unquam doctos viros, qui suorum principum
 regna condecorarunt, quibus non ipsi principes usi sunt?
 270 Vidistis unquam literatos homines, qui suae gentis nomen
 ornarunt, qui non etiam a nationibus exteris
 multo cum honore magnisque stipendiis sunt accersiti? Vidistis
 unquam cives, qui sunt rei publicae necessarii reputati, et
 non amplissimos in re publica honores retulerunt? Enim vero,
 275 auditores, haec est coniunctissima cathena rerum:
 ex consilio humanae societatis iuvandae officium nascitur;
 ex frequentia officiorum virtutis opinio creatur;
 opinionem virtutis bonorum laus consequitur; ex laude
 bonorum autoritas existat necesse est; inde honores,
 280 opes clientelaeque gignuntur.

9. Quanto haec amplior
 tutiorque ratio est quam pravae politicae illud finium dirigendorum
 consilium, quod a puro fonte derivatum,
 falsarum consecutionum fluxu coenosum et inquinatum
 285 excurrit! Aiunt enim nihil minus viro politico convenire
 quam uni rei unice intentum esse. Quidni, cum
 vir vere civilis omnium omnia spectare debeat? Inde
 pergunt: quia qui id facit occasionum innumerarum
 iactura mulctabitur, quae rebus agendis ex obliquo
 290 dari solent quaeque fortasse magis fuerint commodae
 et opportunae ad alia, quae postea usui futurae sint,
 quam ad ea quae sub manibus habeamus. Hinc praecipuit
 in singulis rebus agendis politicum ita se comparare

266. Atqui] At enim D (linea del. D1): corr. in marg. D1 280. clientelaeque] clientelaet D: corr.
 D1 291. futurae] futura D: corr. D1

[fol_27v]

paraves oportere, inq. sua deformata ordinare, utq. in ali-
qua re uoti compot sub o gradus fieri non possit, in se-
cullo namq. liceat congerere, imo uel seruo: quod si in
nulla omnino parte haerere darentur, summo ad
alium quempiam praeser deformandi finem operas impo-
sant. Hecamus, ut quodammodis in natura, et in uita,
agenda nihil sit fugiatur. fignat hoc finis ordine, de-
pergatur dignitudo, ut quodam gradu honores, hinc, inde
seruero gratia, seruo amicitiae, notitiae, infimo deniq.
boni deniq. exprimatio, dignitatis, congerat: inauis ex-
treme nobiscum accumbit: si nobis honores, reprobationis.
In bonum possumus, saltem gratia accumbemus, quia
cum olim, propter si neq. praesens forent, neq. altam
frunq. spem inde deniq. elicare, amicitia nobis ali-
qua, notitiae, parerunt: si ualde nihil siue, solidi siue in-
certi ppererit, quo neq. ambitio iuuari possit, saroga-
my saltem, ut eximiationi, ac dignitati neq. uideat, quod
inde aduectat: forent, si uenia meruerit in reperia-
semel iocari: igne illae, ipsissima, mili uidebit, scalas,
quas Sanctus Hieronymus inq. inferi memorat, peripit,
ut ad imo terrae centro inferi descendere uidebant,
ut superius uel uera ascendebat. Deniq. quod finis apud
ipso solutio, subina, q. immo qui uero imus, q. subina
obtinere gradus. Na uideat, quare ex his duobus finibus,
honore, et dignitate, uer si certior, ampliorq. est, ut qui
honore, ubina, emulq. finem uideat, sub, propositis, ple-
nis, accidat, ut si finis honore, repulsa, uideatur, ab-
jaceat in reliquis, q. e. hinc, excedat, et ad finem uideat.
Fortuna, si e. uer, si uideat: et honore, uideat, quia
pugillo

295 oportere itaque sua destinata ordinare, ut si in aliqua
 re voti compos summo gradu fieri non possit, in secundo
 tamen liceat consistere, immo vel tertio; quod si in
 nulla omnino parte haerere datum sit, tum vero ad
 alium quempiam praeter destinatum finem operam impensam
 flectamus ut, quemadmodum in natura,
 300 ita in vita agenda nihil sit frustra. Igitur hoc fines ordine dispensant
 distribuuntque, ut summo gradu honores, huic substructo
 gratia, tertio amicitiae notitiaeque, infimo denique
 bona de nobis existimatio dignitasque consistat; ita ut optime
 nobiscum actum sit, si nobis honores repraesententur;
 305 tum, si id non possimus, saltem gratiam aucupemur, quae
 certe olim prosit; si neque praesentem fructum neque ullam
 fructus spem inde detur elicere, amicitiam nobis aliquam
 notitiamque paremus; si tandem nihil sive solidi sive incerti
 speretur, quo nostra ambitio iuari possit, satagamus
 310 saltem ut existimationi ac dignitati nostrae quid
 inde adcreseat. At enim, si veniam meruerit in re seria
 semel iocari, istae illae ipsissimae mihi videntur scalae,
 quas Dantes Aligerius in suis inferis memorat, per quas,
 cum ab imo terrae centro inferius descendere videbatur,
 315 tum sursum re vera ascendeat Etenim, qui finis apud
 istos politicos summum, is imum, qui vero imum, is summum
 obtinet gradum. Nam videte, quaeso, ex his duobus finibus,
 honore et dignitate uter sit certior ampliorque, cum iis, qui
 honores ultimum civilis finem vitae sibi proponunt, plerumque
 320 accadat ut, si forte honoris repulsam retulerint, abiecta
 in reliquum spe, e re publica excedant et ad privatam
 fortunam sese recipiant et abdant; et honores adepti, quia

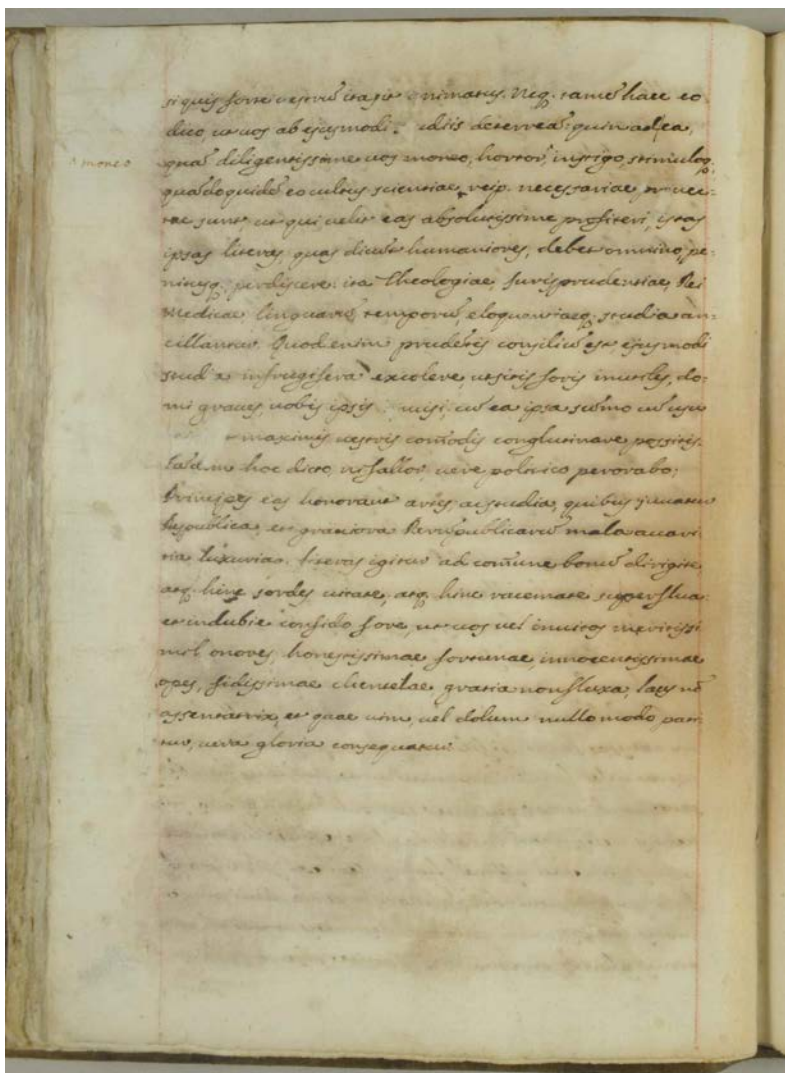
pusillo sunt animo, sicut stomachi infirmi generosiora
vina non proferunt, ita, exiguo honore ebrii,
nec fide nec industria ad maiores conantur. Contra,
325 qui ad honestatem dignitatemque sua consilia direxit,
si ei honoris petitio aliter cadat, nihilominus forti animo
de re publica benemereri satagit, quo fit ut ad eum saepe
veniat honor cum usura temporis cumulatus; et ubi
honoratus est, ampliorem nactus officiorum locum, ad ea
330 maiore animo exstimulatur; et honorem acquisitum
non actae vitae praemium a principe accepisse, sed
eius in officiis porro agenda se principi pignus dedisse
existimabit; ex quo genere qui sunt, nihil est
335 tam honorificum in re publica, quod iis non obveniat; nihil
obvenit, quo maiores ipsi non reputentur. Tandem sententia
concludere liceat: diverticula ad privatas
domos, regiae viae ad principum aedes ducunt.

10. Atque

heic sane quam vellem, si qui sint, vestri parentes adessent
340 atque ex me honores ipsos angustum et quandoque
inutilem literarum finem audirent, qui earum fructum liberis suis
vile lucrum proponunt, et cruda eorum studia in
publicam lucem, tanquam ad mercatum propellunt, et
in caussa sunt ut filii neque ultra proficiant et stent
345 intra vile lucellum in omni vita. Nam de vobis non est
sane ut id verear, qui inter spes pulcherrimas, quas iuventus
necessitatum incallida fovere solet, liberalitatem
potius isti aetati affinem habetis. Sed ex isthoc ipso illud
potius metuendum, ne inani ingenio ducti amoeniores
350 literas in id excolere destinetis, ut vanam eruditionis
gloriam consequamini. Exuite, obsecro, istum animum,

323. ebrii] inebriantur D (linea del. D1): corr. in marg. D1 327. benemereri] benemerere D: corr.
D1 341. liberis suis] add. in marg. D1

[fol_28v]

si quis forte vestrum ita sit animatus. Neque tamen haec eo
 dico, ut vos ab eius modi studiis deterream; quin ad ea
 quam diligentissime vos hortor, moneo, instigo stimuloque,
 quandoquidem eo cultus scientiae rei publicae necessariae provectae
 355 sunt, ut qui velit eas absolutissime profiteri, istas
 ipsas literas, quas dicunt humaniores, debet omnino penitusque
 perdiscere; ita theologiae, iuris prudentiae, rei
 medicae, linguarum, temporum eloquentiaeque studia ancillantur.
 Quod enim prudentis consilium est eius modi
 360 studia infrugifera excolere, ut sitis foris inutiles, domi
 graves, vobis ipsis invisi, cum ea ipsa summo cum usu
 rei publicae et maximis vestris commodis conglutinare possitis.
 Tandem hoc dicto, ni fallor, vere politico perorabo:
 principes eas honorant artes ac studia, quibus iuvatur
 365 res publica, et graviora rerum publicarum mala, avaritia
 luxuriaque (coërcentur). Literas igitur ad commune bonum dirigite
 atque hinc sordes vitate atque hinc racemate superflua;
 et indubie confido fore ut vos vel invitos meritissimi
 honores, honestissimae fortunae, innocentissimae
 370 opes, fidissimae clientelae, gratia non fluxa, laus non
 assentatrix et, quae vim vel dolum nullo modo patitur,
 vera gloria consequatur.

365-366 Tacitus *De vita Iulii Agricolae* 15.4

352. ad ea] adea D: corr. D1 353. moneo] add. in marg. D1

[fol_29r]

ORATIO V.

Habita XV. Kal. Nouembrii Anno dñi. M. CCV.

Cujus Argumentum.

Republicarum maxime belli gloria incli-
 rat, et verum imperio potentes cum
 maxime literis floruerunt. &c.

Ergo dico, multumq. de re literaria, et nili-
 tari inter doctissimos homines una dignitate alteri prece-
 re, disputandi sit, etiam inter disputantes ac literariis
 utpote qui suam rem agunt, multo pro suis studiis ex-
 grauius, excipioque dicam, rariorem, pro militari
 non paucas ingenti pondere mouentis argumenta,
 quae conuelli, aut labefacere uix possunt. Militia
 namq. exercens armis omnis praeclarissima, formidabi-
 lia homines abeunt in Heroes, uita autem literarum
 umbratili. Armis non autem literis fundantur etiam
 generis superiora: et bello potentes potuli aliis formidabi-
 li sunt: ac literariis artibus dediti aliorum iniuriis ex-
 positi. Quare merito principes Republicarum, utroq. bello
 claros summi, amplissimi, honoribus seve semper
 ficiunt: erat quam dignitatem Romae Senatoria longis
 rogationum, sententiarum maiorum aegre perueniret, aut
 homo nouus una belli re bene gressa tam cito eue-
 nit.

ORATIO V

habita XV Kal. Novembris anno MDCCV
cuius argumentum

5 RES PUBLICAS TUM MAXIME BELLI GLORIA INCLYTAS
 ET RERUM IMPERIO POTENTES, QUUM
 MAXIME LITERIS FLORUERUNT.

10 **1.** Etsi diu multumque de re literaria et militari
 inter doctissimos homines utra dignitate alteri praestet
 disputatum sit et etiamnum disputetur, ac literati viri,
 utpote qui suam rem agunt, multa pro suis studiis et
 graviter et copiose dicant, tamen stant pro militari
15 non pauca ingentis ponderis momentique argumenta,
 quae convellere aut labefactare vix possunt. Militia
 namque exercetur virtus omnium praestantissima, fortitudo,
 qua homines abeunt in heroas; vita autem literatorum
 umbratilis. Armis non autem literis fundantur et augentur
20 imperia; et bello potentes populi aliis formidini
 sunt; at literariis artibus dediti aliorum iniuriis expositi.
 Quare merito principes res publicaeque viros bello
 claros summis amplissimisque honoribus fere semper afficiunt;
 et ad quam dignitatem domus senatoria longo
25 togatorum stemmate maiorum aegre perveniret, unus
 homo novus una belli re bene gesta tam cito evehitur,

[fol_29v]

in eadem utitur. Et quam haec ad haec. Invenit fortis ve-
 pondendum. Et fortitudo haec auctoritas habetur. Prudentia
 tu ferre. Quia quae mollia fortunas novis temporibus; et
 cogit in indurandis. Quia quid praegrandis esse. Inven-
 diere. Invenit. Consequitur consilio. Quam parari. Invenit. ac
 invenit. Invenit. Quam invenit. Et parari. Invenit. Quam
 novis maxime in Republica, et summam potentiam a-
 deptis esse. commemorant. tamen vel levia, vel dubia,
 vel aequa opponunt. ac de utrius praegrandia nobis eni-
 liquet. Itaque ego quo ad hoc, generosi. Adolecentes, quos com-
 mune negotii, generis in remum non necessitate, aut
 utilitas, sed honoratus, et gloria. ad praecellens. Quam
 ducit. Aliquid fortis, et utrius praegrandis. Invenit. Invenit.
 diu afferrem, id vobis argumentum propono. Republicas
 tum maxime belli gloria multas, et verum imperio poten-
 tes, cum maxime. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 jusque fronte. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 quod. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 sed. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 quam. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 sed. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 bo. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 num. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 solum. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 videntur. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 eam. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 quod. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 ponimus. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 dixit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit. Invenit.
 laus

ut evolasse videatur. Et quanquam ad haec literarum patroni respondeant:
si fortitudo heroica virtus habetur, prudentia
30 sit ferme divina, quae mollia fortunae novit tempora et
casus in industriam vertit, et quid praestantius esse contendunt
imperia conservari consilio quam parari virtute ac
vereri principes quam metuere, et saepe item togatos honores
maximos in re publica et summam potentiam adeptos
35 esse commemorant, tamen vel levia vel dubia
vel aequa opponunt, ut de utrius praestantia nondum etiam
liqueat. Itaque ego, quo ad vos, generosi adolescentes, quos commune
nostrae gentis ingenium, non necessitate aut
utilitate sed honestate et gloria, ad praeclarissima quaeque
40 ducit, aliquid firmius, certius praestantiusque pro vestris studii,
afferrem, id vobis argumentum propono: Res publicas
tum maxime belli gloria inclitas et rerum imperio potentes,
quum maxime literis floruerunt.

2. Vestros video in cuiusque
45 fronte arrectos prae admiratione animos, auditores,
quod proposuerim ab armis literas nedum non corrumpi,
sed per has illa iuvare? Causa est quidem inopinata, sed
quam vera, pro vestra humanitate, per silentium attendite.
Sed antequam solvamus e litore, densus argumentorum turbo
50 in portu ipso coortus nisi solis radiis discussus sit, in altum
intendere vela non possumus. Ita namque natura misere
comparatum, ut temerario mentis praecipitio praeripiamus
errores, et ad quod verum recta pergere nati
sumus, non nisi per viarum amfractus circumducamur;
55 quod ipsum in praesentia experimur, cum quae vera proponimus
praeter fidem putentur.
Nam qui fieri potest, dixerit aliquis, ut ingens belli adorea, et summa
sapientiae

[fol_30r]

laus in una eademq. republica. aliter. aliter. non pariter
 modo. sed omniter. et junct. viando melius. corporum
 robora deligit. literarum disciplinas. conficiunt. bellum
 efficit. sapientia. cicurat. animos. rixarum gauderunt
 mili. et. oti amant. philologi. animant. prodigi. bello
 agri. sapientiae. studiosi. prae. longa. sciendi copia. uicari.
 bonitatem. quatuor. ac. deniq. annis. belli humano
 generi. parant. exitum. sapientiae. officis. humanas
 societates. conseruant. qui. haec. nobis. obsecrat. ut. sceler.
 nos. parare. arbitramur. ut. qui. literarum. studia. inu.
 bent. si. ipsi. militiam. proficiant. necesse. sit. quicquid
 quid. sapientem. deperdere. in. aciem. praecidere. in. me.
 rari. quod. animi. ut. in. exemplis. ita. est. et. in. uis. po.
 stum. nam. alio. certe. animo. pro. republica. sapiens. pe.
 gnaret. quam. qui. pro. uili. rixe. animas. locat. bo.
 enim. studia. literarum. hebrauit. uires. et. diues. mi.
 litiae. labor. ferre. in. agmine. sarras. in. acie. ad. agri.
 uos. solis. totos. dies. uel. in. statione. uel. in. opere. aspi.
 re. hyemare. si. circa. necesse. sit. tunc. paludum. uligin.
 et. sub. foue. frigido. seras. vera. haec. quidem. techas.
 ignoramus. quanto. sit. animi. uis. quam. admirabilis.
 format. ad. omnia. ignau. inopis. dominans. imperia.
 in. fortissimos. milites. abiecit. ac. prouidentissimos. duces.
 Quid. sapiens. prae. uisus. amore. facinus. parare. licet.
 Nam. qui. sapientiam. oisiam. parat. non. plane. non.
 ea. enim. est. hominis. emendatio. Nam. mens. et. animus.
 homo. mens. autem. et. uisus. obuiosa. animus. cupiditas.
 uisus. deprauatus. sapientia. uisus. medius. uisus. et. uisus.
 uisus. animus. uisus. formas. uisus. in. ignis.

60 laus in una eademque re publica altera alteram non patiatur
 modo, sed comitetur et iuvet, quando militia corporum
 robora deligit, literarum disciplinae conficiunt; bellum
 efferat, sapientia cicurat animos; rixarum gaudentes
 milites, ocii amantes philosophi, animarum prodigi bello
 apti, sapientiae studiosi prae longa sciendi copia vitae
 65 brevitatem queruntur; ac denique armis belli humano
 generi paratur exitium, sapientiae officiis humana
 societas conservatur? Qui haec nobis obiectant, ii scilicet
 nos putare arbitrantur ut, qui literarum studiis incumbunt,
 ii ipsi militiam profiteantur necesse sit. Quanquam
 70 quid sapientem descendere in aciem praecinctum vetat?
 quod utinam, ut in exemplis, ita esset et moribus positum;
 nam alio certe armo pro re publica sapiens pugnaret
 quam qui pro vili stipe animas locant. At
 enim studia literarum hebetant vires, et durus militiae
 75 labor, ferre in agmine sarcinas, in acie ad aestivos
 soles totos dies vel in statione vel in opere aestuare, hyemare, si ita necesse
 sit, inter paludum uligines
 et sub Iove frigido stratos. Vera haec quidam, sed an
 ignoramus quanta sit animi vis quamque admirabilis?
 80 Amatores ad omnia ignavi ineptique dominarum imperio
 in fortissimos milites abiere ac prudentissimos duces.
 Quid sapientes prae virtutis amore facturos putare licet?
 Nam qui sapientiam ociosam putant, non plane norunt.
 Ea enim est hominis emendatio. Nam mens et animus
 85 homo: mens autem erroribus obrupta, animus cupiditatibus
 depravatus. Sapientia utrique medetur malo, et mentem
 veritate, animum virtute format. Virtus instar ignis

64-65 Cicero *Tusculane disputationes* III 69; Seneca *De brevitate vitae* I 2 73-75 Cicero *Tusculane disputationes* III 69 77 Tacitus *Annales* I 17 77 Cicero *De natura deorum* I 110 87 Cicero *De natura deorum* I 110

79. profiteantur] profitentur D: corr. D1

[fol_30v]

aeneo, aeneo, aeneo, in urae officiis, ut canit officinarum
 praecipuum pariter, cor nobis inferre, et bonam rei
 publicae dare operam, cuius igitur ovisi sapientes? utrius-
 ubi oportet, bene, negotio: atq. ob id ipsum aeneo, trigle-
 ty, ut bene, ingratum: nec allum, per eos urae, en-
 dunt utrius, quam pro Republica: sed non in Co, rae-
 nois, causa, ut qui sapientes, idem milites, sed in qua
 Republica, sapientiae, summa gloria, et idem ea, aequo
 belli, et, ingratum. Neq. enim hic barbarica, bella, laudat,
 quae magis, ipsi barbari, animorum, contagione, effertur,
 quam ab eis, effertur. Perit uero nihil, in uerbo, perit,
 uero. Amia, bella, gerat, an Xenophon. Humo, argue-
 quae, inferre, amia, praec. hōm. cominus, clades, agri-
 nos, requirit. Philosophus, dum, ueritatis, arguit, inquit, pa-
 ra, ueritas, undiq. lenis, et, ueritas, iniquitas, superius,
 genus, bella, humano, generi, caetera, ubi, sanguis, au-
 rigue, auri, pugnant, ut, dilectus, ex, indant, de, pultibus,
 hoc, uero, ubi, comendat, quo, uer, componant, humano
 gen, vi, necessitas, nisi, bona, pace, inferat, ab, iuri, ho-
 stium, ueritatis, ueritatis, non, per, pacem, non, licet, ut, as-
 manas, ueritatis, inferendos, ulis, acceptos, per, rati-
 et, fas, nationum, supremas, per, gentium, legem, con-
 servatione, humanae, societatis, quam, sapientes, colunt,
 omnium, officiorum, moderantem, armis, milites, app-
 vere, ac, iudicare, ex, huius, quae, huius, dicitur, huius,
 huius, huius, armorum, et, licentiam, ingentem, modum,
 uero, ob, iuri, iudicare, ut, uer, ut, alio, rati-
 dicitur, et, fugat, sed, cum, opor, congruere, ut, uer, ar-
 uis, dicitur, iudicare, conciliare, pater, ut, dicitur, dignitatem.

Scilicet.

Huiusmodi
 sunt quae ex
 se, uer, concepta
 formulas.

actiosa semper, totaque in vitae officiis versatur; officiorum
 praecipuum patriae commodis inservire et bonam rei
 90 publicae dare operam; cur igitur ociosi sapientes? ut sint,
 ubi oportet, bene negociosi; atque ob id ipsum vitae frugales,
 ut bene insumant; nec ullum per eos vitae dispendium
 utilius quam pro re publica.

3. Sed non in eo stat

95 nostra caussa, ut qui sapientes, iidem milites, sed in qua
 re publica sapientiae summa gloria, ibidem ex aequo
 belli et imperii. Neque enim hic barbarica bella laudamus,
 quae magis ipsi barbari animorum contagione efferant
 quam ab iis efferentur. Nisi vero nihil interesse putatis
 100 utrum Attila bella gerat an Xenophon. Hunno usquequaque
 infert arma, praedit horror, comitatur clades, vastitas
 sequitur; philosophus, dum resistitur, urget, instat; parta
 victoria, undique lenitas, clementia, miseratio. Superioris
 generis bella humano generi exitiosa, ubi sanguinis aurique
 105 avidi pugnant ut deleant, excindant, depopulentur;
 haec vero, ubi contendunt quo res componant, humano
 generi necessaria. Quid enim sibi volunt graves ex eo iure conceptae formulae
 nisi bona pace iniurias ad iuris hostimentum
 revocari; sin per pacem non liceat, ut armata
 110 vi vindicare inferendas, ulcisci acceptas ius sit,
 et fas nationum supremamque iuris gentium legem, conservationem
 humanae societatis, quam sapientes volunt
 omnium officiorum moderatricem, armatos milites asserere
 ac vindicare?

4. Ex his, quae hactenus diximus

115 auditores, habetis armorum et literarum ingenia nedum
 non ab se invicem abhorrere, ut una res alterius sit
 dissultus et fuga, sed tam apte congruere, ut literae armis
 claritudinem concilient parentque ordinis dignitatem.

107. Quid enim sibi volunt graves ex eo iure conceptae formulae] add. in marg. D1

- 120 At enim res nondum expedita; nam in referta adversariorum
pharetra plura supersunt exemplorum tela,
quae in nos coniiciant. Et principio Spartam opponunt, quam
non muris, sed pectoribus moenibant cives, eiusque imperii fines
non flumine, non monte, non litore, non munimentis
125 terminabant, sed hasta; in acie probro sibi dari
putabant vel deliberasse de fuga; itaque ne spolia quidem
de hostibus dicabant diis, utpote relata de timidis, quod
vincere in ditione fortunae, vinci in hominum esse potestate
existimarent. At quibusnam bonis literis tanta
130 belli laus adiuta? quas ut plane ignorarent, nec ullus omnino
esset earum usus, Lycurgi lege cautum ut ne
leges scriberentur. Nodum hunc aliquanto intricatum
fateor; non tamen Gordium existimo; nam cogitate
quibus institutis artibusque ad eam belli gloriam perveniebant.
135 Lacaenae matres vix natos pueros in clypeis
nudos collocabant; mox, ut reptare poterant, item nudos
in Eurota, glacie rigenti, ad futurae militiae patientiam
indurabant; dein patres, ut filii dolori assuescerent
callumque obducerent, ad Herculis statuam flagris
140 ferire, ut saepe sub plagis extincti caderent; furta legibus
permittabant ad militarium stratagemmatum
dexteritatem; et ex lege occumbere in acie quam
se dedere iuebantur. Huccine igitur rerum venimus,
ut per experientiam et legum necessitatem fortes
145 veram fortitudinis laudem promereant? Nonne ex
his ipsis Laconum institutis videtis rem publicam literis non
fundatam per quae foeda et aspera ad bellicam
gloriam pervenire oportere? et ad imperatoria consilia

131-133 Plutarch *Lycurgus* 13, 1-4 138-142 Cicero *Tusculanae disputationes* II 36; Plutarch *Lycurgus* 18, 2

non per honesta sed per naturae turpia acuat duces?

150 Nam de eius imperii diuturnitate et amplitudine nihil
dico, quae dum parva Graeciae particula fuit, diu quidem stetit;
sed post paucos annos ab Atheniensibus Peloponnesiaco bello
victis, Spartani imperii gloria cum Cleomene omnis concidit.

5. Sed iam hinc quis elisus, hinc item vires reficiat, et Carthaginensem

155 obiectet populum prorsus barbarum omniumque
humaniorum artium imperitum, qui nec Spartanis
formatus moribus cum populo Romano tamen iis artibus
iisque animis concertavit, ut diu orbis terrarum imperium
utri inclinaret incertum. Quot enim consulares exercitus,
160 quot praetorios unus Hannibal trucidavit? quot signa,
quot vexilla, quot aquilas cepit? quantum annulorum
aureorum ex equitibus Romanis caesis metitus est?
ater populo Romano Thrasymentus, funestus Trebia, detestabiles
Cannae. Et hunc eludamus ictum. Numerat quidem Poenus
165 clades Romanis datas, sed actos de Romanis triumphos
non numerat. Quid ita? Quid? conferte utrinque belli causas:
Hannibal contra gentium ius fasque Saguntum petit, excindit,
delet ut inde belli fomenta rapiat; Romani a fide
ad bellum adacti ut sociorum ulciscantur excidium. Conferte
170 Scipionis in Hispania continentiam cum Hannibalis
impura inter Campanos vita; intactam illius virtutem
prudentiamque cum huius perfidia; quanta ille humanitate,
hic quanta crudelitate exercitus in officio ac fide contineat.
Conferte cum Carthagine Romam: haec, cum acri obsidione
175 teneretur, iusto praecio fundos commercabatur, quem hostes
insederant; ulla, ubi semel ad moenia vidit hostes,
funditus ruit; haec conferte, et ab Romanis veram belli

gloriam, eius gloriae umbram a Poenis stetisse comperietis.

- 180 6. Sed dictis quis vestrum fortasse nondum etiam det manus,
qui ex nostri temporis rebus publicis Turcicam observavit
a studiis literarum prohibitam et maximo imperio potentem
armorumque gloria non vulgarem. At nisi Sergius
impie Christiana doctrina abusus rem publicam Turcicam
legibus fundasset, neque in eam Arabum, qui literati fuerunt,
185 bona militiae instituta defluxissent, neque a nostris
et novae belli machinae et novae propugnandarum
expugnandarumque urbium artes proditae essent, quid? non
dico tantam hostem, sed ullam prorsus eam rem publicam
hodie in orbe terrarum haberemus?
- 190 7. Atque heic idem mihi
evenire intelligo, quod iis, qui per avia sibi muniunt viam,
et dum obiecta amoliuntur, una opera et itineris partem
faciunt. Etenim cum ea, quae proposito argumento
obstrui videbantur, disiiceremus, plurimum eius probavimus,
195 quod bonarum studia literarum ad rem bellicam impense
conducant. Nunc autem, si paullo ociosius eius rei
causam vestigare velimus, illa, nisi fallor, praecipua videtur,
quod bella sint iuris iudicia. Novam diffinitionem
fortasse mirati estis; rationes attendite. Duplex homini
200 civitas, quarum unam natura dedit, alteram nascendi
conditio; illa coelo, haec certis finibus terminatur; utraque
suis legibus constituta; illam fas nationum, hanc populi,
senatus regisque iussa fundarunt; in utraque commercia,
ibi foederibus, heic contractibus agitantur. Si quis privatus ex
205 contractu obligatus sit vel in legem fecerit, ius cum eo nostrum
certis actionum formulis experimur; si quis autem populus
in fas committat vel foedus franget, quodnam conservandi

[fol_32v]

humani juris offulget: venediam: bello, et arma: si igitur fa-
 rty, civilis, secundum veras, et immutatas philosophias proficien-
 tur: si Republicas legibus optime conservatae, non nisi, nisi
 quas sapientes fundaverit: si unus in tabulano libellum
 universis philosophis bibliothecis Cicero gravissimus phi-
 losophus arripuit: cum tantis praeter gentium res erit,
 quodam uni Civitati universum genus humanum, quod
 sapientiam vi bellicae, quae est humani juris prudentia,
 utque esse ad perfectam gloriam exprimitur: et
 nunc vero, Budivore, summo belli Ducem, hac, utitur
 corona, magis quam conspicua galea, eripias, insigni
 neque, est: iustitiam, ut honestas subit, bello caupias,
 moleratione, ut nequeat, et inique et ignoscere, continen-
 tia, uterique populi non adimar, nisi licentia injuria,
 clementia, ut servare, quam, pendere, capros malis: in
 ut multos facilius, in eis pacatos, innoxios, fide apud
 honores graui. Huius summo belli superavisti sapientiam
 ad eximiam belli gloriam animi acrius confert: et
 modo mentis cognoscit. Dialectica, iudici continens
 ingruens, ne remota in coecis, neque invidias, geometria,
 cognovit iteratione, inquisitione, ordinis evadit, autem,
 modo in orbem obtrudere, modo extenuare, modo qua-
 drare, modo in canes disponere pro ve nata, Aristote-
 lia, ex loco, quem honores insident, eorum ratione perit:
 Minimebatum alimudum, et inveniunt, paria, Orici, uni-
 usque speculabimus: architectura, arces, castris, locis, obsequi-
 proferet, propugnacula, fossas, obliquit ad conventionem
 ex imitatione, ad morem, et ingenia, pervenire, et mechanica,
 ut inveniunt doctrinas, confert: hanc, quodam, hanc, et hanc

cygnus

humani iuris affulget remedium? bella et arma. Si igitur iuris
civilis sacerdotes veram, non simulatam philosophiam profitentur;
210 si res publicae legibus optime constitutae non sunt, nisi
quas sapientes fundarunt; si unum 12 Tabularum libellum
universis philosophorum bibliothecis Cicero , gravissimus philosophus,
anteponit; cum tantum praestet gentium ius civili,
quantum uni civitati universum genus humanum, quantum
215 sapientiam rei bellicae, quae est humani iuris prudentia,
usui esse ad perfectam gloriam existimabimus?

8. Enimvero, auditores, summum belli ducem hac virtutum
corona magis quam conspicua galea cristaque insigniri
necesse est: iustitia, ut honestae subsint bello caussae;
220 moderatione, ut noscat et irasci et ignoscere; continentia,
ut victis populis non adimat nisi licentiam iniuriarum;
clementia, ut servare quam perdere captos malit: inter
milites facilem, inter pacatos innoxium, fide apud
hostes gravi. Has summo belli imperatori sapientia
225 ad eximiam belli gloriam animi virtutes confert, eas
modo mentis cognoscite. Dialectica iudicii continentem
instituet ne temere in caecas ruat insidias, geometria
castrorum metationem instructionemque ordinum erudiet aciesque
modo in orbem obtundere, modo extenuare, modo quadrare,
230 modo in cuneos disponere pro re nata. Arithmetica
ex loco, quem hostes insident, eorum rationem putabit;
munimentorum altitudines et itinerum spatia optice eminens
speculabitur; architectura arces extruet, loricis obstruet,
proferet propugnacula, fossa obducet; ad tormentorum
235 excogitationem, ad mores et ingenia pernoscenda mechanica
et moralis doctrina conferunt. Rerum gestarum lectio eum affert

[fol_33r]

utrum habeat quid declinet quid sequatur. Et quoniam ei
 adsumens est, ut regnes ad proclium exiter; ut male ge-
 ra pervulgos insequer; ut totas intemperantes corruer; quon-
 iam deniq. naturalis scientia conducatur, tum exempla
 conf. mares; qui eximius a lunae, solisque deliquis con-
 servatis, explicata causa, evenerit ad meliora. Hoc est
 sanctorum, mentis, animis, virtutes, ubi ad gentis, nigris
 ut quibus et sapientissimi homines Republicas optimis
 pacis, bellis, ingratum fundant; et doctissimi homines
 optimas Republicas ingratas licentiae cultu conservant.
 Hinc puto facit, ut eadem eam, sub mineris, falli-
 dis, personas fieri fabulis sapientissimi Poteris in de-
 vire. Hinc, quod Athenienses, acutissimi homines, nunc
 quam quod sapientias nunc peribant; cum suscitaret, et
 fundarent; et Praevidens collocant, ut pib communi fi-
 bularis, invidiaris haec, ut va, signis, et deinde
 ut pib domi, militiaris, armis, et pib, et pib, et
 raturis, ordens scientiaris aboleret, pib, pib, pib
 vens oponeat in eo certo, deservit, bellicar, vens,
 quae una praestat, ut conspectus, nunci, consilioris dixer-
 rit, inveni horrores, et funera. Hinc, ut nunc, et nunc
 ea in unio belli, tunc, camera, diligenter, et in unio
 tunc Republica, ut si non in eo imperent, quod optimis
 est; et amillensur tamen. Quod res est, populi, licentiae
 vult, et bonis pacis, bellis, ingratum expertis peccatis, et
 et si forte, ut nunc, armis, nunc, clarescere, multum
 ut invidens necesse est. et ingratum calidioris portat;
 in his, quo nunc regnent, licentiae, aut cordis, aut volentis
 quod est; nam licentiae, pib, acutissimis ingratum, et ingratum

usum, habeat quid declinet, quid sequatur. Eloquentia ei
adiumento est ut segnes ad proelium excitet, re male gesta
perculos integret, victoria intemperantes coërceat. Quantum
240 denique naturalis scientia conducat ducum exempla
confirmant, qui exercitus a lunae solisque deliquio conterritos
explicata caussa erexerunt ad meliora. Hae tot
tantaeque mentis animique virtutes ubinam gentium, nisi in
iis, quibus et sapientissimi homines rem publicam optimis
245 pacis bellicae institutis fundarunt, et doctissimi homines
optima rei publicae instituta literarum cultu conservant?
Hinc puto factum ut eandem deam sub Minervae Palladisque
persona fictis fabulis sapientissimi poëtae tradiderint;
hinc quod Athenienses, acutissimi homines, Minervam ,
250 quam sapientiae numen putabant, eam suae arcis et
fundatricem et praesidem coluerunt, ut sub commentis fabularumque
involucris haec vera significarent: eiusdem esse
rei publicae literis domi militiaeque armis clarescere.

9. – Sed, si tot
255 tantarumque orbem scientiarum absolvere futurum imperatorem
oporteat, in eo certe deferbuerit bellica virtus,
quae una praestat ut constet menti consiliorum dexteritas
inter horrores et funera. – Ficulnum telum; non enim
ea in summo belli duce cuncta desideramus, sed in summi
260 ducis re publica, ut, si non in eo imperent, quod optimum
esset, ei ancillentur tamen. Quod res est, populi literarum
rudes et bonis pacis bellicae institutis expertes pecora sunt;
et si forte velint armorum rumore clarescere, multitudine
inundent necesse est; et si gentibus cultioribus potiantur,
265 in iis, quo tuti regnent, literas aut condiscant aut dealeant;
opus est; nam literarum studiis acuuntur ingenia, et ingeniosi

[fol_33v]

nuntii populi, vigilam injans, qui non robore, percellit
 sed armulo aduersionis, et tempus supplicavit. At nos
 hic de bellica, atque gloria, non de inulationis cladi,
 hic, ac uaporem, de maximis imperiis sunt andes,
 non de cultarum venis publicarum, et ceteris, de fletu, alio,
 de laetitia, non de barbaris ferarum gentium discorsibus
 uerbis facimus. Populi autem leuiter culti, quatuor
 ueris pacis ingenuis, recte ordinari, quatuor à bello abhor-
 rentes, modo sive, sive natura, sive munimetur, uti, ut
 huius, quoniam si intra, sive, sive, sive, sive, sive, sive, sive,
 vae, amplius, denis, et maximis, et beatis, et agna-
 re, potius impetunt. Sive, sive, sive, sive, sive, sive, sive,
 ingens à scythijs maris pervenerunt. Populi, sive, sive,
 vari, quibus sapienter, uti, optima, pacis, bellis, ingenuis
 reliquerunt, sed ingenuis, rigens, et tempora ingenuis,
 conformitas, consequuntur, quia, horum, uti, uti,
 nuntii, ac, breui, ac, uti, uti, per, summa, belli, gloria,
 amplissima, parare, potuit, imperia, nam, si, quid, ho-
 sit, ut, militari, mueris, in, militis, et, si, ut, licet, ut
 incalidi, à quibus, noua, bellica, ora, et, si, imperia,
 profere, cultus, populi, licet, ut, medicos, docet, bellis,
 gnari, quatuor, opibus, impens, et, datione, longe, minor,
 ut, uti, uti, et, uti, uti, uti, uti, uti, uti, uti, uti,
 Turcia, Monachia, facit, impedimento, sive, uti,
 ignora, belli, uti, impens, procul, dubio, coadiu-
 amias, impens, quae, ignora, ingenuis, ac, ac,
 ut, nouis, machinis, ab, hostibus, remota, uti, uti, a, licet,
 uti, uti, uti, uti, uti, uti, uti, uti, uti, uti,
 habuerunt, ac, uti, sed, uti, uti, uti, uti, uti, uti,
 uti, uti, uti, uti, uti, uti, uti, uti, uti, uti,

populi pugilum instar sunt, qui non robore percellunt,
sed articulo adversarios per tempus supplantant.

10. At nos

270 heic de bellicae artis gloria, non de inundationum cladibus,
ac vastationibus, de maximis imperiis fundandis,
non de cultarum rerum publicarum excidio, de Alexandro ,
de Caesare , non de barbaris ferarum gentium ductoribus
verba facimus. Populi autem literis culti, quanquam
275 unis pacis institutis recte ordinati, quanquam a bello abhorrentes,
modo sint sive natura sive munimentis tuti, nihil
vetat quin, si intra suae ditionis claustra orbis terrae
amplissimus detur, et maximum et beatissimum agitare
possint imperium. Sint exemplo Sinenses, antequam
280 ingens a Scythis murus perrumperetur. Populi vero illiterati,
quibus sapientes viri optima pacis bellicae instituta
reliquerunt, dum instituta vigent et tempora institutis
conformia consequuntur, quia horum neutrum est diuturnum,
aut brevi aut nunquam per summam belli gloriam
285 amplissima parare possunt imperia; nam, si apud hostes
res militaris mutetur in melius, cum sint literarum
incallidi a quibus nova bellica orta est, si imperium
profferre velint, populi literas vel mediocriter docti bellicae
gnari, quanquam opibus impares et ditione longe minores,
290 iis virtute tamen et arte obstabunt, ut Hungariae reges
Turcicae monarchiae fuerunt impedimento; sin novis
ignotisque belli artibus impetantur, procul dubio corruent,
ut omnia imperia, quae ignota instruendi acies arte
vel novis machinis ab hostibus tentata sunt, neque a literaria
295 re copiam imitandi aut certe alia arte eludendi
hostes habuerunt, occiderunt.

11. Sed neque pacis neque belli instituta

[fol_34r]

vel optima, sive diligentissime literarum cultu, et summa
 belli gloriam, et monarchias parare possunt: quia in col-
 lica aere, praecipuum est, ut se pugnabili temporis quo-
 de re, ut de ceteris prudentiae, nullum potest esse inprim-
 um, nam si leges sint, eas, servare, velis, cum eas cer-
 uis, et occasiones, infirmitas, jam tibi multas uincet-
 di tempora, praeterirent, et deus tempora, legibus causa,
 expectat, ab hostibus opprimere. Hinc monarchias non
 quam domi regimus paros, sed bello, acq. fideli-
 optima, autem verum uni philosophi uident, parat
 uni philosophi verum genera novum. Quare duo om-
 nium praecipuissimi suspensionem Alexander, equis,
 et Julius Caesar. Alexander euag. magnus, quia ad ma-
 gnum Achillis exemplo per Homeri lectionem,
 extimulatus, se conformavit. Caesar de imperatoris
 uirtutibus, laudibus, cum Alexander cenat, quia
 lectione, verum ab Alexandro gratum ad id maxi-
 mum Lucum genus est inflammatus, frag. et Hic an-
 drum, et Caesarem. Homero, sive rei literariae, consi-
 cere, explorato, fuit, pugnare, videt, perperis o. lene,
 in historiis observant, ubi literarum, ibi paros,
 et belli. Floruit omni scientiarum, et artium generis
 fructus, floruit armis, claruit sapientiae, studijs
 Roma, claruit, inchoat, philosophiae, studijs, obit
 Christianorum seculi, ad fructus se recipere, et unum
 gloria, celebrant. Christiani verum literarum, ingratum
 excludit, augent, et omnis orbis servavit genus, car-
 sum bello clarissimi, quare a quibus nationibus, sapie-
 tia, serie, merito ibi orbis servavit monarchias, conformant.

vel optima sine diligentissimo literarum cultu et summam
 belli gloriam et monarchias parare possunt, quia in bellica
 300 arte praecipuum est nosse pugnandi tempora; qua
 de re, ut de ceteris prudentiae, nullum potest esse institutum;
 nam si leges sint easque servare velis, cum eae
 certae sint et occasiones infinitae, iam tibi multa vincendi
 tempora praeterierint, et dum tempora legibus cauta
 305 expectas, ab hostibus opprimeris. Hinc monarchias nunquam
 domi legimus partas, sed bello acieque fundatas.
 Optima autem rerum uni philosophi vident, quia
 uni philosophi rerum genera norunt. Et vero duo omnium
 praestantissimi imperatorum, Alexander Magnus
 310 et Iulius Caesar. Alexander evasit Magnus, quia ad magnitudinem,
 Achillis exemplo per Homeri lectionem
 exstimulatus, se conformavit; Caesar de imperatoriis,
 virtutibus laudibusque cum Alexandro certat, quia
 lectione rerum ab Alexandro gestarum ad id maximorum
 315 ducum genus est inflammatus. Itaque et Alexandrum
 et Caesarem Homero, sive rei literariae, condicere
 explorato iure possimus; nam perpetuo ordine
 in historiis observamus, ubi literarum laus, ibi parem
 et belli. Floruit omni scientiarum et artium genere
 320 Graecia, floruit armis; claruit sapientiae studiis
 Roma, claruit militia; philosophiae studia obscuris
 Christianorum seculis ad Arabes se receperunt, et armorum
 gloria celebrantur; Christiani rem literariam instaurant,
 excolunt, augent, et omnium orbis terrarum gentium existunt
 325 bello clarissimi. Quare a quibus nationibus sapientia
 stetit, merito ibi orbis terrarum monarchiae constitutae.

309-311 Bacon *Opera Omnia* I 23 311-313 Plutarchus *Alexander* 8, 2 313-316 Plutarchus *Alexander*
 1, 5-6 325-326 Cicero *De divinatione* I 2.91

Eas quatuor rerum gestarum scriptores numerant; videte, quaeso,
 an ratio constet. In Assyriis Chaldaei, sive eius gentis sapientes,
 regnant, et mox Ninus primam fundavit; apud Persas Magi,
 330 sive eorum sapientes, agitant regnum, et Cyrus aliam stabilivit;
 inter Graecos summi maximique philosophi claruerunt,
 et imperium orbis terrarum ad ipsos vergit; literarum studia
 apud Romanos excultissima et maxime celebrata, et existit Augustus,
 imperium Oceano, famam qui terminet astris.

12. Cum bonarum igitur literarum cultus tanta armis imperiisque
 conferat ad gloriam et amplitudinem, quanta diximus,
 adiumenta, si amplissimo argumento ad earum studia,
 330 adolescentes, ducamini, huc animum appellatis. Haec enim
 studiorum universitas templum est, ubi mens belli colitur;
 his studiis belli prudentia adolescit; a vobis generosi armorum
 sensus, a vobis praeclara rerum gerendarum
 consilia, a vobis egregiae ducum artes, a vobis denique belli
 335 gloria imperiique amplitudo proveniet.

ORATIO VI

habita XV Kal. Novembris anno MDCCVII
 cuius argumentum

CORRUPTAE OMERINUM NATURAE COGNITIO AD
 UNIVERSUM
 INGENUARUM ARTIUM SCIENTIARUMQUE ORBEM
 ABSOLVENDUM
 INVITAT, AC RECTUM, FACILEM AC PERPETUUM IN IIS
 ADDISCENDIS
 ORDINEM EXPONIT.

1. Dura mihi, medius fidius, adolescentum in bonis literis
 instituendorum conditio videtur, quum eorum parentes,

[fol_35r]

qui neq. hanc verū prudens sunt; neq. deo, ipsi pruden-
 deret confulere, filiorū ingenio, ad quatenam id facit,
 manifestū sit inexplorato, excedente naturae ultitū in-
 peris, et sua animi lividine, et ut magis e sua ve, fac-
 mit ut esse putaret, discipulorum vel inuicem quam nec
 pignora utemur huius, vel illi certae arti, scientiae ad
 discendas addicunt; vel quancūq. indolis, et ad sagaci-
 tatem, tamen sine aliarum necessitate inprimis
 ad ipsos illorum, ut ajunt, manibus tractatū expellit.

Hinc illae lacrymae, hinc illa ex miseriae
 quam si vel praecipitis, quae ad disciplinam cui dant
 operam, desiderantur, nudat, in ea aut nihil quicquid
 vult ac summa eius difficultate, proficiunt; et par-
 tium peccatum ingenui sui uicio inuolant, de de-
 corum spem prorsus omnem afficiunt, et magis o-
 ciores euadunt; quia tamen à proprio pavore non
 abhorrent; siue quod illi, ut honores in partibus in-
 ferrent; hoc per prudentiam applicarint; si uero quia
 animi sunt siue modesti, siue pusilli clientelae, saepe
 ingenui nihil quicquam morantur, siue quod pavore
 res repraesentari quaeque auidi filios, medicinae, arti de-
 diderint; qui aliove, animo praedicti amplius morantur;
 qui si publicae in ejus partibus praesentem spectant; et
 admirantur, illud hinc fit, ut rursus dulces videri
 parvi contineat, multa ingratis, et ex temporibus colantur,
 non serio, nec sedulo excolant; et ubi primus eo per-
 rari officio solent, sunt, eo licet in iudicio propriis ne-
 glecto et contemto, ad inuicem otium, et saepe ad inuicem
 animi artes, utam traducant. Sed quia tamen ejus qui

qui neque harum rerum prudentes sunt, neque de his ipsis prudentes
 consulunt, filiorum ingenio ad quanam id factum
 15 natumque sit inexplorato et eorundem naturae viribus inexpensis,
 ex sua animi libidine et ut magis e sua re familiari
 esse putant, adolescentulos vel invita quam saepissime
 Minerva huic vel illi certae arti scientiaeve addiscendae
 addicunt; vel quanquam indoles eos ad eas ducant,
 20 tamen sine aliarum necessario instrumento
 ad ipsas illotis, ut aiunt, manibus tractandas propellunt.
 Hinc illae lacrymae, hinc illa est misericordia,
 quum ii, vel praesidiis, quae ad disciplinam cui dant
 operam desiderantur, nudati, in ea aut nihil aut parum
 25 ac summa cum difficultate proficiunt, et, parentum
 peccatum ingenii sui vicio imputantes, de doctrina
 spem prorsus omnem abiiciunt, vel quamvis doctiores
 evadant, quia tamen a proposito parentum
 abhorrent, sive quod illi, ut honores in familiam inferrent,
 30 hos iuris prudentiae applicarint, hi vero, quia
 animi sunt sive modesti sive pusilli, clientelas, fascas,
 imperia nihil quicquam morantur, sive quod parentes
 repraesentati quaestus avidi filios medicinae arti dediderint,
 qui altiore animo praediti amplissimos viros,
 35 qui rei publicae in eius partibus praesunt, spectant et
 admirantur; illud hinc fit, ut, tantisper dum eos pudor
 patris continet, studia ingratiis et contemptum colant,
 non serio nec sedulo excolant, at ubi primum eo pietatis
 officio soluti sunt, eo literarum studio prorsus neglecto
 40 et posthabito, ad iners ocium et saepe ad malas
 animi artes vitam traducant. Et si quis tamen est, qui,

17 Horatius *Epistola ad Pisones* 385 18 Horatius *Epistola ad Pisones* 385 21 Plautus *Poenulus* 312 22
 Terentius *Andria* 126

[fol_35v]

ut animi foras exeat, quam vitam semel ingressus est, in-
 neve velis, is sane, quod ex parentum separacione, nec vi-
 re, nec ordine, vel ex suo traro. Deo neglectum, et apud deos
 didiceras, id aliena acce, curisq. familiaribus, et quam
 deo, etiam publicis dysentis a surdis fructibus per se
 videri ipsam edigere, debet, qua in ve tot, tamq. se dis-
 facultas obicitur, ut compluribus saepe, amaram deum
 raxat sanior, doctrinae, deperditi vel linguarum, cui
 ego sapientiss, egi, vel incomoda, immo vero infelici-
 tate, mecum ipse considerarem, ipsam imaginabam
 natural, per quam ita, comparand. esset, ut homines ex
 acce, acce, agenda, genus eligerent, qua omnium
 videri ignari, nulla esset electio, et deum causas ipse
 vel agerem, id ad eorum, forent, malorum om-
 nium, fides peccatum, et origini, acce, venocabam.
 sed cum ipsam videri penitus, pergeret, ipse, nihil in-
 jure, utiq. sum, cum si nascerem, ipse, corrupta
 contemplamus, natura, eam, sane, quae, studium, exceden-
 ter, a nobis, sine, nudum, offlagium, sed et qua, ita, id
 facundum, et aperit, indicaverit, intelligimus, quae,
 duo, sunt, summa, capita, dicenda, si an, acce, dicam
 quae, utiq. in, ipse, descendat, et hominem, corrum-
 ptum, fere, utiq. se, nihil aliud, esse, videri, quae, mel-
 tem, animi, et formae, corpus, nati, ac, cetera, decessit,
 et aut, videri, aut, ut, videri, corrumptum, esse, judicabit, fere,
 et, hominem, utiq. utiq. corrumptum, et primo, lingua,
 infanti, cum, in, opus, in, animi,
 de, utiq. in, corrumptum, et, de, et, et,
 per, animaduerat, quibus, summa, videri, fere,

ut virum fortem decet, quam viam semel ingressus est insistere
 velit, is sane quod ex parentum festinatione nec rite
 nec ordine vel ex suo irato Deo neglectim et oscitanter
 45 didicerat, id aliena aetate curisque familiaribus et quandoque
 etiam publicis distentus, a surdis authoribus per semet
 ipsum ediscere debet; qua in re tot tantaeque se difficultates
 obiciunt, ut compluribus saepe amarum duntaxat
 sanioris doctrinae desiderium re linquatur.

50 **2.** Cumque
 ego saepissime eius rei incommoda, immo vero infelicitates,
 mecum ipse considerarem, ipsam incusabam
 naturam, per quam ita comparatum esset, ut homines ea
 aetate vitae agenda genus eligerent, qua omnium
 55 rerum ignaris nulla esset electio, et dum caussas eius
 rei vestigarem, id ad caput fontemque malorum omnium,
 Adae peccatum et originis viciū, revocabam.
 Sed eam ipsam rem penitius perscrutant, ipse mihi iniurius
 visus sum, cum, si nostram ipsorum corruptam
 60 contemplerem naturam, eam sane non solum quae studia excolenda
 a nobis sint
 admonere sed et eorum viam ac rationem apertissime nobis commonstrare
 sentiemus: admonere sed et eorum viam ac rationem apertissime nobis
 commonstrare sentiemus:
 65 quae duo sunt summa capita dicendarum.

3. Et an vera dicam
 quisque vestrum in se ipsum descendat et hominem contempletur.
 Is enim vero se nihil aliud esse sentiat quam mentem,
 animum et sermonem; corpus namque ac cetera discernet,
 70 et aut bruta aut cum brutis communia esse iudicabit. Hinc
 notet hominem usquequaque corruptum, et primo linguae
 infantiam, tum mentem opinionibus involutam, animum
 denique viciis inquinatum comperiat, et has divinas esse
 poenas animadvertat, quibus summum Numen primi parentis

58 Terentius *Andria* 348

60. non solum] add. in marg. D1 64. admonere-sentiemus] add. in marg. D1; nedum efflagitare sed et qua via
 id] linea del. D1; faciendum sit apertissime indicare intelligamus] linea del. D1 67. in se] inse D: corr. D1

[fol_36r]

venit peccatus primus; ut humanus ab eo progeneret ge-
 nus; deponeret; dissiparet; dissiparet. nam et lingua
 dum generibus in impiis verbis poenam iniecit,
 et per universum servavit. debemus diffusi genus a
 ling. b. alio refertur; et unoquoque in aciem caritas
 et in iure, in iisdem quoque nationibus majoribus
 quas poenae, ut in ignorantia opinionibus aut in
 unaqueque se habet ad idem, similiter ut in qua
 libido, et in quoque servavit; pro vero accipiat; in
 my. cum. sensu. et; et quod vulgo dicitur, quod in
 ro. servavit, et ad dicitur, ut in sic in iure,
 ut iustitiae continetur, sic, ne videam; aliena pro
 abominetur, arg. adeo quibus ipse nos laborem, et
 improbemus in aliis. unde auarum auarum in lege
 quare, et in iure injuriam expellat; persequatur
 ne improbum quidem in iure, hominem ullam iustitiam
 esse servare. Quinimo hec ipsa poenae quibus
 sumus in iure ob viciis poenae in iure, hominem,
 ut in dicitur, dissipat; idem in iure, et in
 in iure in iure in iure; nam per in iure in iure
 in iure in iure in iure; nam per in iure in iure
 dum ad explicandum suam in iure, opem, de iure
 ut in iure, in iure, in iure, in iure, in iure, in iure
 sensu, fraudat iure, quae dignitas in iure, in iure,
 ut, foedat in iure, in iure, in iure, in iure, in iure,
 ambiguitur alioque in iure, in iure, in iure, in iure,
 ut capitur per in iure, in iure, in iure, in iure,
 quae illa in iure, in iure, in iure, in iure, in iure,
 in iure, in iure, in iure, in iure, in iure, in iure,
 in iure, in iure, in iure, in iure, in iure, in iure,

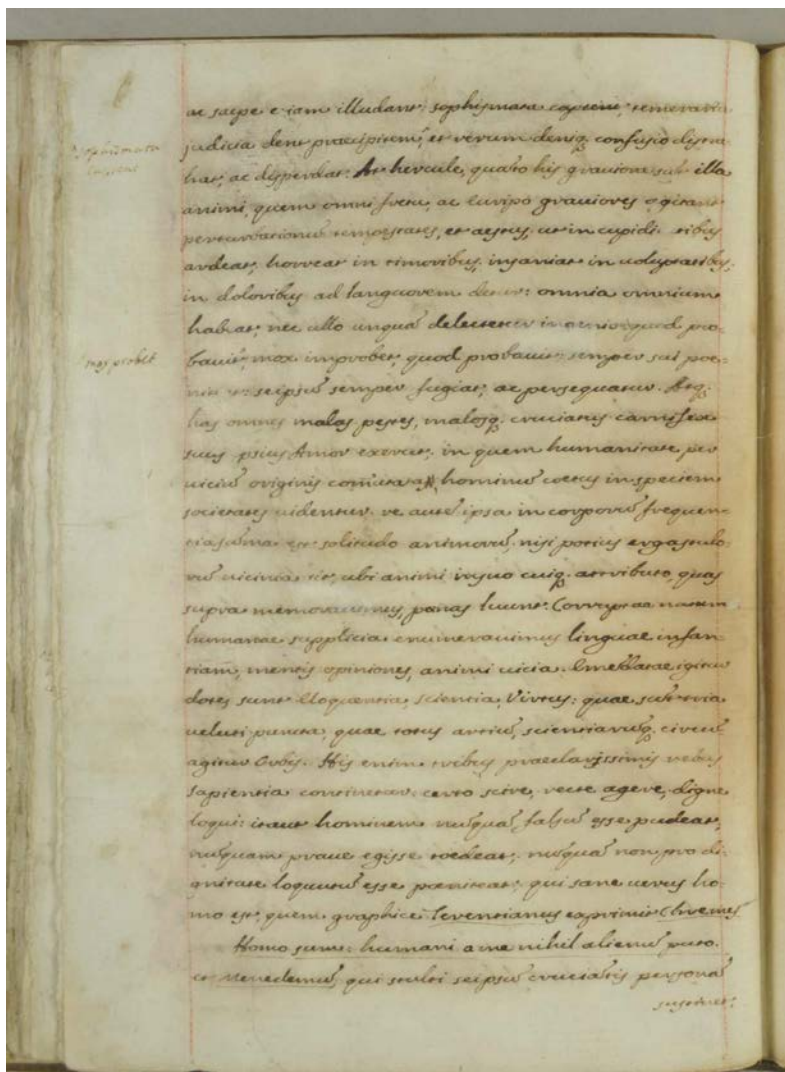
- 75 peccatum puniit ut humanum ab eo propagatum genus
dissociaret, disiiceret, dissiparet. Nam tot linguarum
generibus in impij Nemrotis poenam investis
et per universum terrarum orbem diffusis gentes alias
ab alijs seiunxit, et unoquoque in aevum
80 variante et incerto, in iisdem quoque nationibus maiorum linguas
posteris voluit ignoratas; opinionibus autem, cum
unaquaeque a se habeat aliquam similitudinem veri, quam
libido, ut cuiusque fert animus, pro vero arripiat; inde
suus cuique sensus est, et, quod vulgo dicitur, quot capita
85 tot sententiae; et cum denique vicij tanta sit turpitudine,
ut vicio si conniveant suis ne videant, aliena prorsus
abominentur, atque adeo quibus ipsis nos laboremus, ea
improbemus in alijs, unde avarus avarum nolle, iniurius
cum iniurio iniuriam expostulat; per vicia Deus
90 ne improborum quidem inter se hominum ullam voluit
esse societatem.

4. Quin iramo his ipsis poenis, quibus
summum Numen ob reatum primae stirpis homines,
ut ita dixerim, dispalarit, iisdem in unumquemque eorum
95 miseris modis animadvertit; nam per infantiam innumeris
in rebus lingua menti non succurrit eamque,
dum ad explicandum suam implorat opem, destituit;
vel incondita ineptaque rusticitate sermonis mentis
sensa fraudat verbis, quae dignitatem non habent, sive
100 foedat turpibus sordidisque sive fallit aut prodit
ambiguis, ut aliorum accipiat quam loquitur,
vel captetur per ea ipsa, quae loquitur. Ad haec linguae
illa mentis accedunt mala, quod eam perpetuus
stupor habeat, falsae rerum imagines ludant

84-85 Terentius *Phormio* 454 88-89 Terentius *Andria* I 59

86. vicio si] viciosi D: corr. D1 89. per vicia] pervicia D: corr. D1

[fol_36v]

- 105 ac saepe etiam illudant, temeraria sophismata captent
 iudicia dent praecipitem sophismata captent, et rerum denique confusio
 distrahat
 ac disperdat. At, hercule, quanto his graviora sunt illa
 animi, quem omni fretu ac euripo graviore agitant
 110 perturbationum tempestates et aestus, ut in cupiditatibus
 ardeat, horreat in timoribus; insaniat in voluptatibus,
 in doloribus ad languorem detur; omnia omnium
 habeat, nec ullo unquam delectetur ingenio; quod (im)improbavit,
 mox probet; mox improbet, quod probavit; semper sui poeniteat;
 115 se ipsum semper fugiat ac persequatur! Atque
 has omnes malas pestes malosque cruciatus carnifex
 suus ipsius amor exercet; in quem humanitate per
 vicium originis commutata, hominum coetus in speciem
 societates videntur, re autem ipsa in corporum frequentia
 120 summa est solitudo animorum; nisi potius ergastulorum
 vicinia sit, ubi animi, in suo cuique attributo, quas
 supra memoravimus, poenas luunt.

5. Corruptae naturae

- humanae supplicia enumeravimus linguae infantiam,
 125 mentis opiniones, animi vicia. Emendatae igitur
 dotes sunt eloquente, scientia, virtus; quae sunt tria
 veluti puncta quae totus artium scientiarumque circumagitur
 orbis. His enim tribus praeclarissimis rebus
 sapientia continetur: certo scire, recte agere, digne
 130 loqui, ita ut hominem nunquam falsum esse pudeat,
 nunquam prave egisse todeat, nunquam non pro dignitate
 loquutum esse poeniteat; qui sane verus homo
 est, quem graphice Terentianus exprimit Chremes:
 Homo sum, humani a me nihil alienum puto,
 135 et Menedemum, qui stulti se ipsum cruciantis personam

105 Terentius *Andria* 214 113-114 Horatius *Epistulae* I 1,98 120-123 Cicero *Somnium Scipionis* 14
 134 Terentius *Heautontimorumenos* 77

105. temeraria] sophismata captent D: corr. D1 106. sophismata captent] add. in marg. D1 114.
 mox probet] add. in marg. D1 118. commutata] commutatas D: corr. D1

[fol_37r]

ut inquit, non fueri ipse, illa, ne ex necessitate, ne aliqua,
ad ut gratia referas, sed ex sola civitate, ex auctoritate
aut is seipsum exerceat, et afflicto, sedulo perconerari.

Ne lacryma, arg. ipse, quicquid est, fac me, ut peras?
et verice, ne crevere:

et serio, illa promittit.

Crede, inquam, mihi:

Aut consolando, aut consilio, aut ut juvero.

Itaque ipsissima, sapientiae officia, eloquentia, sublimi
ferocia, cunctis, prudentia, eos ab errore, deest, cere,
utique, de ut bonum, verum, arg. eo patet, pro te, quicquid,
sedulo humana, adjuvant, sociant, quae, qui, fuerit,
is sane, multus, supra, homines, parat, sed, in de, cere,
infra, Numina, uti sunt, quae, non, fuerit, nec, fuerit,
sed, solida, et, vera, gloria, consequitur, nempe, fama,
et, virtus, quo, fieri, a quos, possit, amplius, longe,
laus, pervagata, Nec, sanctorum, in, fabulis, boae,
sapientissimi, Cyphum, lyra, malitiae, ferat, Amphio-
nem, canna, moerore, saxa, ipse, se, se, sponit, sua, ad,
symphoniam, convergentibus, Thebae, moerore, moerore, et,
obea, merita, illius, lyram, Kelpheus, huius, in, solis,
in, ueris, apertis, apertis, ore, finxerit, saxa, illa, illa,
vobis, illae, ferat, homines, solis, sunt, Cyphum,
Amphio, sapientiae, quo, dicitur, ad, serenitatem, huma-
nariis, prudentia, cum, eloquentia, convergentibus, et,
quo, flexanima, ut, homines, a, solitudine, ad, coeum, te,
et, a, suo, ipsorum, amore, ad, humanitatem, colendam,
ab, invidia, ad, indignitatem, ab, effusis, libertate, ad,
legum, obsequia, vadunt, et, in, ueris, ferat, cat, in, ueris,

sustinet, non lucri spe ulla, non ex necessitudine aliqua,
 non ut gratiam referat, sed ex sola vicinitate, et caussam
 cur is se ipsum cruciet et afflicet sedulo perconctatur:
 Ne lacryma atque isthuc, quicquid est, fac me ut sciam;
 140 ne retice, ne verere;
 et serio illa promittit:
 Crede, inquam, mihi,
 aut consolando aut consilio aut re iuvero.

6. Tria ipsissima sapientiae officia: eloquente stultorum
 145 ferociam cicurare, prudentia eos ab errore deducere,
 virtute de iis bene mereri, atque eo pacto pro se quemque
 sedulo humanam adiuuare societatem. Quae qui faciant,
 ii sane multum supra homines, parum, fas sit dicere,
 150 infra numina viri sunt, quos non fucata nec fluxa,
 sed solida et vera gloria consequitur, nempe fama
 meritorum, quo fieri a quoque possit, ampliorum, longe
 lateque pervagata. Nec sane alio fictis fabulis poëtae
 sapientissimi Orpheum lyra mulxisse feras, Amphionem
 cantu movisse saxa, iisque sese sponte sua ad
 155 symphoniam congerentibus, Thebas moenisse muris, et
 ob ea merita illius lyram, delphinum huius in coelum
 invectum astrisque appictum esse finxerunt. Saxa illa, illa
 robora, illae ferae homines stulti sunt; Orpheus,
 Amphion sapientes, qui divinarum scientiam humanarumque
 160 prudentiam cum eloquentia coniunxerunt, eiusque
 flexanima vi homines a solitudine ad coetus,
 hoc est a suo ipsorum amore ad humanitatem colendam,
 ab inertia ad industriam, ab effrena libertate ad
 legum obsequia traducunt, et viribus feroces cum imbecillis

139-140 Terentius *Heautontimorumenos* 84-85 142-143 Terentius *Heautontimorumenos* 85-86 152-
 155 Horatius *Ad Pisones* 394-396 158-160 Cicero *De oratore* 79 159-164 Cicero *De natura deorum*
 II 148

145. cicurare] cicurire D: emend. Visc.

[fol_37v]

rationis, ut quilibetque consociamus, si perperuo ex hominibus
 non uenimus, angustissimi, et proculatissimi finis, quod
 quidam complures sibi non proponunt: ex falsis, uiciosis, abiectione
 mouentur, cum falsis, uiciosis, abiectione, inuenerint, non falsi
 so, aut uiciosi, aut abiectione, hanc, iudicia, proficiat, necesse
 serget, hoc, hanc, facile, potest, eorum, genera, exequi, sed
 hominibus, caupis, silentio, praetermittit, illud, duntaxat
 in, subina, dixerunt, qui in, hanc, scilicet, ad, sapientiam
 non, peruenit, hoc, est, et non, excolit, ut, quod, emendat
 na, uia, et, melius, uero, animus, uirtute, lingua, et
 peruenit, conformiter, quo, et, sibi, conuenit, homo, ab, humana
 nam, quibus, ab, lo, et, iuxta, societate, et, saepe, alius, et
 alius, proficiat, saepe, multo, hanc, aut, necessitas,
 quod, proficiat, saepe, facit, et, negligit, et, negligit, an
 sem, quod, proficiat, hoc, uero, qui, sapientia, conuenit
 emendat, nam, et, hanc, uia, quod, in, omnibus, sua
 aut, praepedit, conuenit, agit, semper, sedulo, et, se, uo
 agit, semper, et, uia, et, proprio, fine, agit, et, in, et
 aut, ubi, proficiat, et, uero, conuenit, et, uero, hanc
 manit, quanta, a, uero, proficiat, quod, florent, sine
 aut, quam, beata, et, publica, uobis, ipsis, ne, multo, sine
 conuenit, uel, quod, firmato, igitur, quod, ipsis, huma
 nam, deprauata, conspectu, nos, ad, uirtutem, hanc
 manit, aut, et, uirtutem, orbem, ab, hanc, ad, hanc
 uia, et, uia, uideamus, quanta, uia, et, uia, et, uia, et, uia
 argumenti, par, ab, et, et, uia, et, uia, et, uia, et, uia
 facit, et, quod, id, facit, et, uia, et, uia, et, uia, et, uia
 sapientia, et, uia, et, uia, et, uia, et, uia, et, uia, et, uia
 uia, et, uia, et, uia, et, uia, et, uia, et, uia, et, uia
 cognitione

165 rationis aequabilitate consociant.

7. Is perpetuo est horum studiorum
verissimus, amplissimus et praeclarissimus finis; quem
quia complures sibi non proponunt, ex falsis, viciosis abiectisque
moventur; cumque falsis, viciosis abiectisque moveantur, aut falso
170 aut viciose aut abiecte haec studia profiteantur necesse
est. Atque heic facile possem eorum genera exequi, sed
honoris caussa silentio praetermitto. Illud duntaxat
in summa dixerim: qui in hisce studiis ad sapientiam
non spectat, hoc est ea non excolit ut suam emendet
175 naturam, et mentem vero, animum virtute, linguam eloquentia
conformet, quo et sibi constet homo, et humanam,
quantum ab eo est, iuvet societatem, is saepe alius est,
aliud proficitur; saepe multis hinc arti necessariis,
quam proficitur; saepe, fastidit, negligit et affligit artem
180 ipsam, quam proficitur. At vero qui sapientia
naturam emendare corruptam studet, nunquam non omnibus suae
artis praesidiis instructus agit, semper sedulo ac serio
agit, semper ex suae artis proprio fine agit. Et in civitate
ubi professores ex vero consummate et solius humanitatis
185 gratia artes profiteantur, quam florentes sint
cives, quam beata res publica, vobis ipsis, ne multus sim,
coniiciendum relinquo.

8. Firmatio igitur quod ipsa humanitatis
depravatae contemplatio nos ad universum humanarum
190 artium scientiarumque orbem absolvendum admoneat,
nunc videamus quonam ordine (quae erat nostri
argumenti pars altera) eas nobis perdiscendas commonefaciat.
Eo quo id facilius intelligere possitis, prius ipsam
sapientiae suppellectilem omnem instrumentumque explicemus.

195 9. Sapientia, ut saepius dictum est, rerum divinarum

195 Cicero *Tusculanae disputationes* I 153

180. ipsam] add. in marg. D1 193. quo] quod D: corr. D1

[fol_38r]

cognitione, humanarum prudentia, oratione, ut hanc
 dignitatem conemeret. Sed cum uere, cum logice, o-
 mnes doctrinas illa recte sermonum praerogative necesse
 sit esse, quas grammaticas vocat: succedet uero ^{huius} ~~huius~~
 cognitio, quas ^{huius} accipio, et quare ^{huius} ~~huius~~ naturae
 et naturae dicuntur, et quare naturae ^{huius} ~~huius~~ et
 proprio uocabulo diuinae appellatur. Naturalium
 uerum contemplanus uel ea, de quibus iam inter
 homines conuenit, et congruae formae, et nomen
 de quibus Mathematicae suae conficitur opodites: causas
 quibus maxime inter doctrinatos homines dispo-
 nantur, quas explicat Physica, ad quam uero Ana-
 tomia, quae ^{huius} ~~huius~~ fabricae humani corporis, con-
 templatio, et ea medicinae panem, quae morborum
 causas, aegritas, et aliud, non ^{huius} ~~huius~~ Physicae humani
 corporis aegritas, nam quae morborum causas curatio-
 nis, et proprio uocabulo medicina, ^{huius} ~~huius~~ et
 Physicae, et Anatomiae praerogative saluti collaturae, quae
 modis Physicae, et Mathematicae, et quare operatur, apparet
 mechanica. Diuinae autem uerum, ^{huius} ~~huius~~ humanae
^{huius} ~~huius~~, quae duo metaphysicae aduersantur, Theologiae, ad
 religionem considerat: Hic uero doctrinae cognitio natus
 tum uerit, ac diuinae abditae. Humanarum uero
 prudentia id politicus, ut quae, officia, facta, nati, et ut
 homo, erit. Huius homines, primum moralis, sapientia
 cum doctrina. Cuius ingenuitas: quae uero ad natus
 saltem, acconducant, Theologiae, ^{huius} ~~huius~~, quam
 appellatur, quae uero doctrinae in fide, prudentia, et ueritate
 et conflantur: ea enim congruae feruntur, et doctrinae

cognitione, humanarum prudente et orationis veritate
dignitateque continetur. Sed cum verae tum dignae orationis
doctrinam illa recti sermonis praemittatur necesse
est, quam grammaticae tradit. Succedit rerum divinarum
200 cognitio, quas heic accipio et quarum Deus natura est,
et naturales dicuntur, et quarum natura Deus est, et
proprio vocabulo divinae appellantur. Naturalium
rerum contemplamur vel ea, de quibus iam inter
homines convenit et constat, formas et numeros,
205 de quibus mathesis suas conficit apodixes, vel causas, de
quibus maxime inter doctissimos homines disceptatur,
quas explicat physice; ad quam revoco anatomiam,
quae est fabricae humani corporis contemplatio,
et eam medicinae partem, quae morborum
210 causas investigat, et aliud non est nisi physice humani
corporis aegrotantis. Nam quae morborum tradit curationes,
et proprio vocabulo medicina ars appellatur, ea est
physices et anatomes practicum veluti corollarium, quemadmodum
physices et mathesis est quaedam operaria appendix
215 mechanice. Divinae autem res sunt mens humana et
Deus; quae duo metaphysice ad scientiam, theologia ad
religionem considerati. His itaque doctrinis cognitio naturalium
rerum ac divinarum absolvitur. Humanarum rerum
prudentia id pollicetur, ut quisque officium faciat suum, et ut
220 homo et ut civis. Hominem probum moralis, sapientem
civem doctrina civilis instituit, quae utraque, ad nostram
religionem accommodata, theologia est, quam moralem
appellant; quae tres doctrinae in iuris prudentiam corrivant
et confluunt. Ea enim constat ferme tota ex doctrina

196-197 Cicero *Tusculanae disputationes* I 153

200. heic] haec D (línea del. D1): add. sup. lin. D1 205. vel] add. in marg. D1

[fol_38v]

morali: na' neg. scientia; neg. ars, sed prudentia; jura; eni-
 jus juramentis habet proprias: ex civili; ad publica enim
 spectat utilitas: ex ea morali Theologia; na' jura in
 Christiana Republica interpretatur. Porro de rebus divi-
 nis, et humanis vel in eo doctos disserimus, vel in eo vides
 eloquimur: ubi vera, hic digna oratione necesse habet
 mus. Hec autem paria logicae, digna numeris soluta.
 Mathematicae, copiosae vero Poeticae. Arithmeticae, et geometriae
 quae: Nam scire oportet, eas ferre omnes, Arithmeticae, scientiam
 quae memoramus, suas habere historicas comparationes:
 cuius institutiones veris genera persequitur, ita histo-
 ricarum species, sicut exempla, consignavit: singulae histo-
 ricarum sunt optime in unagaga scriptores: ab his enim
 exempla traduntur, quibus hunc, vel illum populum
 in locis esse firmatum, et clari Orationis, ac Poetae.
 Orationis, Poeticae, Arithmeticae sunt exemplaria. Delphici
 phaeomeni et historicae conscripserunt: et scribuntur
 in diebus. Quid certae morborum observationes, co-
 muni diarii, et curas pharimaca exeggerunt, quae
 vulgo specifica remedia vocant: nonne sub Physicis
 Arithmeticae, medicarum commehant et de novis Bellicis, Na-
 turalibus, Architecturalibus inveniunt historiarum scribit Mecha-
 nicae. Logicae, et morali Theologiae, haud parva
 historiarum dicunt, quae dogmata. Hic a Summo Numina
 reulata, et regulas de moribus aliis, atque aliis rempori-
 bus praescripserunt tradit. Certe quidem sacrorum librorum ma-
 gna ex parte historiarum theologi numerant: et traditio
 et sapientia quid ego, nisi doctrinae, digni solimur. Ecce
 scilicet, ita perperam, nec unquam inveniuntur, nec ulla
 continentur.

225 morali; nam neque scientia neque ars, sed prudente iuris est, et
iustitiam sibi habet propositam; ex civili, ad publicam enim
spectat utilitatem, et ex morali theologia; nam iura in
Christiana re publica interpretatur. Porro de rebus divinis
et humanis vel inter doctos disserimus vel inter rudes
230 eloquimur; ibi vera, hic digna oratione necesse habemus.
Vera autem oratio logicae, digna numeris soluta
rhetoricae, constricta vero poëticae artis et scopus et opus est.

10. Nunc sciatis oportet eas ferme omnes artes scientiasque,
quas memoravimus, suas habere historias comparatas;
235 et uti institutiones rerum genera prosequuntur, ita historia
species, sive exempla consignant. Linguarum historiae
sunt optimi in unaquaque scriptores, ab iis enim
exempla traduntur, quibus hunc vel illum populum
ita locutum esse firmetur; et clari oratores ac poëtae
240 oratoriae poëticaeque artis sunt exemplaria. De physicis
phaenomenis et historiae conscriptae sunt et scribuntur
in dies. Quid certae morborum observationes eorumque
diarii et certa pharmaca excogitata, quae
vulgo specifica remedia vocant? nonne sunt physicae
245 artisque medicae commentarii? Et de novis bellicae, nauticae,
architecturae inventis historias scribit mechanice.
Dogmaticae et morales theologiae haud prave
historias dixeris, quae dogmata fidei a summo Numine
revelata, et regulas de moribus aliis atque aliis temporibus
250 praescriptas tradunt. Certe quidem sacros libros magna
ex parte historicos theologi numerant; et traditio
ecclesiastica quid est nisi doctrinae disciplinaeque ecclesiasticae
perpetua nec unquam interrupta successio? Atqui

231. Vera] recta D: corr. add. in marg. D1

[fol_39r]

conientari, formales, claroni, utraque, et periphras-
 carum monumensua, morali, et Cuius doctrinae, et
 propriae pure, ut dominanti uocabulo signatam, mun-
 cupentur. scilicet praedictas uero historiae sunt, quae le-
 ges in seip. hoc, vel illo tempore, rogato, et ad eas a-
 fectus interpretationes adhibitas, et uerba iudicantur
 exempla complectitur. Martijus autem historiam
 habet: quia exemplis non utitur, nec logica, quia
 utitur aliis, et ubi ea de se, confingit: metaphisica,
 metaphisica, quia metaphisica humana, et utitur, et per-
 uisitas, simplicissimae, naturae, nihil praerogationem
 simpliarum. Arg. hoc loci deus, ione illam, quia, et
 nae omni in, per uarietas, et ex uarietas, deducitur
 a graecis quidem accipio, sed ab origum accipio, ut per uarietas
 nae, sine quae a doctores audientur, quo facit
 huius acquiratur, sine ipsae autem, scientiarum, uiginti
 nonis: ex uarietas, uero, quibus adhibendis, et a quibus
 par est, sine quae, de finibus, scientiarum, praedictis
 storiis. Expositio igitur omnibus humanis, et
 scientiarum, copis, in his uarietas, ad sapientiam, et
 deus uarietas ipsorum, corruptam, naturam, regum, et
 lucem. Nullum sane doctum, et per, quia, lucem, quod
 rum uarietas, infirmas, et per, et per, memoria, uar-
 leat: per, enim, uarietas, omnia, et per, omnes
 locutiones, ad omnem, uarietas, et per, et per, et per,
 quae, ingens, lexici, uarietas, et per, et per, et per,
 uarietas, minus, magis, memoria, et per, et per, et per,
 nae, et per, et per, et per, et per, et per, et per,
 quem, per, et per, et per, et per, et per, et per,
 nulla.

255 commentarii, annales, clarorum vitae virorum et rerum publicarum
monumenta, moralis et civilis doctrinae tam
propriae sunt, ut dominantī vocabulo historiae nuncupentur.
Iuris prudentiae vero historiae sunt quae leges
in re publica hoc vel illo tempore rogatas, et ad eas a
260 iuris consultis interpretationes adhibitas, et rerum iudicatarum
exempla complectuntur. Mathesis autem historias non
habet, quia exemplis non utitur, nec logice, quia
utitur alienis, et ubi ea desunt, confingit; multo minus
metaphysice, quia mentem humanam et Deum, ut purissimas
265 simplicissimasque naturas, nihil praeterea
contemplatur.

11. Atque hoc loci divisionem illam, qua disciplinae
omnes in acroamaticas et exotericas diducuntur,
a Graecis quidem accipio, sed aliorum accipio, ut acroamaticae,
270 sive quae a doctoribus audiendae sunt, quo facilius
acquirantur, sint ipsae artium scientiarumque institutiones;
exotericae vero, quibus addiscendis ex se quisque
par est, sint quae de artibus scientiisque prodierunt
historiae.

275 12. Expositis igitur omnibus humanarum artium
scientiarumque copiis, in iis ordine ad sapientiam ediscendis
nostram ipsorum corruptam naturam sequamur
ducem. Nullum sane dubium est quin pueritia, quantum
ratione infirma aetas est, tantum memoria valeat;
280 pueri enim vix trimuli omnia verba, omnes
locutiones ad omnem vitae usum necessarias iam tenent,
quas ingens lexi volumen vix capiat. Nulla doctrina
ratione minus, magis memoria constata, quam sermonis;
nam eius ratio consensus et usus populi est,
285 quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi.

[fol_39v]

Nulla, igitur, sane aetate inquit, addiscendis, oportet, quibusque
 vitiis. At heic quis, utrum videret, quibusque linguis, potius
 multas dandas, sit operas? sed uti docet ipsa, corrumpat, nam
 vae cognitio: enim in praecipuis, potius, ad quas, dam-
 nasa est; enumeramus, linguarum, barbaras, & vicia
 semper, incertitudines in humanarum, societatum, depravatis.
 Haec itaque, vicia, sub emendanda, linguarum, emendatione,
 quas, quibus fieri potest, doceas, sine, certis, communibus,
 ne peritas, quibus potest, est; humanarum, societatum, depravatis
 in: lae autem, duae sunt; graeca una, latina altera
 utraque, certae, sed graeca, doctior: nunc latina, communior. His
 igitur, a pueris, incipit, indit: et praeterea, quo deinde,
 sanis, sacris, reuerentibus, librorum, a se, quibus, qui theo-
 logiae, christianae, praecipuis, sunt, instrumentis; lae
 sanctae, quae, linguarum, dante, operas, iunctae. Quae, itaque, re-
 vera, sunt, humanae, seu vicia, ex materialibus, humanarum,
 emergentibus, viciis. Viciis, autem, potius, ob originis, viciis
 infligat, utrimque, est, opinio, et viciis, viciis, nascuntur
 ab, aetate, opinio, profuganda, et populari. Proprii, in, phoe-
 by, habundant, plurimus, potius, cuius, ut illud, argumentis
 sit, utquam, semel, adolecentuli, de, longinquis, viciis,
 a, regionibus, formis, viciis, confinemus, vicia, reliquas, a-
 rae, de, his, abiam, imaginem, conformemus, raris, alia, prior
 castata, est, ut, complanari, et, alia, super, eas, induci, ut, pot-
 sit, nihil, autem, viciis, magis, quod, phantasia, aduersus
 raris, quod, in, foemina, experimus, quae, quia, phoe-
 sia, praeterea, viciis, utrimque, viciis, quibus, viciis, aetate
 bus, quam, viciis, animi, permutacionibus, infligat. Cui
 haec, ita, sunt, medicos, imitari, viciis, est, qui, malis, viciis
 viciis

Nulla igitur sane aetas linguis addiscendis aptior quam pueritia.

At heic quis vestrum roget: quibusnam linguis potissimum

danda sit opera? Id vos docet ipsa corruptae naturae

cognitio; etenim in praecipuis poenis, ad quas damnata

290 est, enumeravimus linguarum barbariem, varietatem,
incertitudinem in humanae societatis distractum.

Haec itaque vicia sunt emendanda linguarum eruditione,

quae, quantum fieri possit, doctae sint, certae, communes,

ut per eas, quantum pote est, humanam societatem complectamur.

295 Eae autem duae sunt: Graeca una, Latina altera,

utraque certa; sed Graeca doctior; nunc Latina communior. His

igitur a pueris incumbendum, et praeterea, quo deinde

sanius sacrorum sententias librorum assequantur, qui theologiae

Christianae praecipuum sunt instrumentum, eos

300 sanctae quoque linguae dare operam iuvat.

13. Pueritia superata,

mens humana seu ratio ex materiae luto altius

emergere occipit. Mentis autem poenas ob originis vicium

inflictas diximus esse opiniones. Corrupta igitur natura

305 ab ea aetate opiniones profligandas expostulat. Atqui in ephoebis

phantasia plurimum pollet; cuius rei illud argumento

sit, ut, quum semel adolescentuli de longinquis urbibus

ac regionibus formam situmque confinximus, vix reliqua aetate

de iis aliam imaginem conformemus: tam alte prior

310 caelata est, ut complanari et alia super ea induci non possit.

Nihil autem rationi magis quam phantasia adversatur;

quod in foeminis experimur, quae, quia phantasia

praevalent ratione minus utuntur, quamobrem acrioribus

quam viri animi perturbationibus infestantur. Cum

315 haec ita sint, medicos imitari necesse est, qui mala venena

305. ea] add. in marg. D1 306. phantasia] phantasiā D: corr. D1 307. quum] quam D: emend.
Visc.

[fol_40r]

ut modo moribus adhibens, et uidebunt hanc, etiam accendit
 da est, ut per ea ipsa vario inualgat, et Mathesi obstat.
 secundum inuenduntur, quae doctrinae uelut inuenerit imaginem
 conformatae, ut plurimum aduenerit: nam saepe longissima
 formam, aut numerum seriem mensurari uelut
 est, ut opulenter, quae, inde, confectus, uelut agnoscant
 sed ad primum, sine omni exagitatione, et corpulentia
 confiteretur, per ea mens humana loquatur, et inquit, de
 foecari. Atque, ex parte adulescentis in uerbis, de quibus ea inuenerit
 hominis conuenit, ex dato uero ueni confectus, etiam finis
 ut in physicis, de quibus maxime, conuenit, etiam maxime
 posuit. Nam procedit, accit, et Mathesi uelut mens
 humana, per corporis uelut solutus est, et ordinatus agit
 atque, ex uerbis, quae, per se percipiuntur, per est, quae, omni
 sensus effugit colligere, ad huc corpora ueni, per, et
 Mathesi Physicae opera danda est, quae, inuenerit corpora,
 confectus, inuenerit, et figurat, et, mens, quae, per, nam
 uelut ueni principia, et causas, conuenit, per, per Mathesi
 et Physica mens humana, per, per, per, per
 nonis genere, quod per quibus depuratus, ut ad, per
 mens, conuenit, accit, et inuenerit mens, per, per
 se ipsa, et per se ipsam, sed per, max, intelligat, et per
 Mathesi, dato, per Physica dubia, ad Mathesi mensurari
 uelut ueni, certis, et uelut, ex, per, per, per, per
 Atque, inuenerit, Mathesi, expedit, ad, uelut, inuenerit
 uelut de, dubis, uelut, iudicat, hoc loci comoda, ex
 can, per ipsa, Atque, de, per, per, per, per
 quae, uelut, facit, ad, uelut, cognoscit, gradus, facit,
 quem, uelut, per, per, et, theologiae, uelut, uelut

cum modo morbis adhibent et medentur. Phantasia attenuanda est, ut per eam ipsam ratio invalescat, et mathesi ab adolescentibus incumbendum, quae doctrina vehementi imaginum conformandarum vi plurimum adiuvatur; nam saepe longissimam
 320 formarum aut numerorum seriem mente contueri necesse est ut apodixeos, quae inde conficitur, veritas agnoscatur. Sed cum puncta lineasque sine omni crassitie et corpulentia consideret, per eam mens humana liquescit et incipit defoecari. Atque eo pacto adolescentes in rebus, de quibus iam inter
 325 homines convenit, ex dato vero verum conficere assuefiunt, ut in physicis, de quibus maxime contenditur, idem praestare possint. Nam procedente aetate et mathesis usu mens humana iam corporis vinculis solutior est et ordinatio agit, atque ex rebus, quae sensu percipiuntur, par est quae omnem
 330 sensum effugiunt colligere, adhuc corpora tamen. Itaque a mathesi physicae opera danda est, quae insensibile corpora eorumque eorum insensibiles et figuras et motus, quae sunt naturalium rerum principia et caussae, contemplatur. Itaque per mathesim et physicam mens humana a pingui crassoque cogitationum
 335 genere, tanquam per gradus, depuratur, ut ad res spirituales contemplandas accedat, et intellectu mero puroque se ipsam et per se ipsam Deum Opt. Max. intelligat; ac per mathesis data, per physices dubia ad metaphysicen, quae res veras, certas et usquequaque exploratas aperit, perducatur.
 340 Atque ita vobis metaphysice expeditis, cum iam regulam tenueritis de falsis, dubiis verisque iudicandi, hoc loci commoda explicatu est ipsa ars dissertatrix. Tum cognito Deo Opt. Max. quem natura fatetur, ad eum cognoscendum gradum faciatis, quem nostra religio profitetur, et theologiae Christianae

318-330 Plato *Res publica* VII 526 a-c

332. eorumque] eorum quae D: corr. D1 334. a] add. in marg. D1 335. spiritales] spirituales D: corr. D1 338. physices] phyces D: corr. D1 metaphysicen] affectant D: corr. D1

345 animum adiungatis.

14. Absolutam rerum divinarum scientiam humanarum
prudentia sequitur; in quo doctrinarum ordine navium
gubernatores imitari debemus, et quemadmodum ii coelestia
observant, cynosuram aliaque astra quo certa per oceanum itinera
350 teneant, et ad quos portus contendunt inoffenso cursu
naves appellent, ita nos divina contemplemur, mentem
humanam summumque Numen, earumque rerum scientia tanquam
cynosura utamur quo per medias opinionum syrtes, dubiorum
vada et caecos errorum scopulos humanae vitae
355 cursum cautius tutiusque dirigarimus. Cum enim stulti homines
veri internoscendi solertiam non habeant, veros bonorum
et malorum fines, quod est omnis humanae prudentiae
caput, ignorant. Cumque mala multa sint, quae
bonorum, contra multa bona, quae malorum speciem
360 obiiiciunt, earum imprudentes rerum corporis voluptates
sequuntur, labores, paupertatem ac mortem honestam abhorrent;
unde per vicia se ipsos affligunt et humanam societatem
corrumpunt. Iccirco corrupta hominum natura scire
desiderati, quia beatam esse desiderati. Qui ad sapientiam
365 igitur humanae beatitudinem parentem literarum studia
non ordinaria, solvit fortasse linguae aut mentis poenas,
animi non absolvit. Quare complures sunt doctissimi
homines, qui tamen ambizione circumaguntur, de fluxa eruditionis
gloriola anxii vivunt, invidia doctiorum uruntur.
370 Id eo fit quia, quae studia ad sapientiam comparandam
sunt media, sibi fines proposuerunt. Verus igitur disciplinarum,
quas praemisimus, usus est, ut mens veris assuescat; ut, cum semel assueverit,
delectetur; ut, cum velit, facile
possit, et, cum possit, impensius velit veros bonorum fines

356-357 Cicero *De finibus* I 12

354. caecos] coecos D: emend. Visc. 368. de fluxa] defluxa D: corr. D1

375 in vita agenda deligere, nempe virtutes et bonas animi
 artes, et per eas mentis divinitatem excolere, et per mentem
 adire Deum. Quare, divinarum rerum scientia imbuti, humanae prudentiae
 studeatis, primum morali, quae hominem, tum civili,
 380 quae civem format. Hinc, eas edocti, morali theologiae facilem
 operam dabitur ut olim a confessionibus principum
 eos in ordinandis regendisque rebus publicis quam sapientissimis
 consiliis dirigatis. Porro ad iuris prudentiam addiscendam
 multo expeditiores agetis, quae ex morali, civili et
 385 Christianorum, tum dogmatum tum morum, doctrina ferme
 omnis derivat. Tandem, ut quisque vestrum, his sapientiae studiis
 instructus non sibi aut paucis, sed longe lateque de humana
 societate bene mereri et iuvare quam plurimos
 possit, sapientiae studiis illa eloquentiae coniungat.
 Neque enim quis vestrum, quando haec omnia ad sapientiam
 390 studia excolenda sunt, in iis a doctoribus condiscendis
 dubitet consenesescere. Consenescet sane, et
 nequicquam consenescet, si qua ex iis non rite instructus
 colat, si non ex suo cuiusque fine colat, si perverso ordine
 colat, ut quos Fabius Quintilianus eleganter in hoc
 395 argomento dixit compendio morari; eos argutius nec
 minus ex vero, ni fallor, dixeris, haerere, quia properant.
 Quid illud, quod nemini aequae plura obiici solent
 impedimenta quam festinanti? Et qui confusis studiorum
 ordinibus agunt, ut in labyrintho movent, non
 400 promovent. At via omnium brevissima recta est; et
 ordinis haec virtus: multa brevi loco concludere. At
 quia haec studia, natura coniuncta et quo enarravimus
 ordine disposita, hominum vicio scissa saepe et turbata

394-395 Quintilianus *Institutio oratoria* I 4, 22

377. scientia] add. in marg. D1 384. dogmatum] dignitatum D: corr. D1

[fol_41v]

rara sunt, multas adducunt, ac vestigia non multas, sed ca-
 dem deprehendunt multiplicatas. Atque enim, si quis vi-
 det, et sciens aut docuit, quas deo amantius, cunctumque
 era docuit edicendum, si nihil in aliis aliunde, for-
 tem accipiant, quid enim opus est accipere, si et mea
 suo quod loco deperire, edocantur? sunt ferme omnes
 breuissimae, scilicet, Atque, si quis vias exornat
 esse existimamus, utque per utrumque erudit per
 sing. Atque, habent, optimas, quae Alot, quod, sequantur.
 in de studio sine, et ratione consilii, si ab honore, pe-
 cuniae, praestantissimum, si ab utilitate, optimus, si a facili-
 tate, optatissimum, quod me, delectare, non pariter quia quod
 quam sapienter non sunt, in eo tamens danda sem sapienter
 ut secutus, si scripsit, facinus, quia semper, postulat ego
 quodto me, haec, quae, dixi, corruptae, maie, naturae, co-
 quito admonuit, in hac, suatione, facit, quia, in hac
 tantum, ponit, ut, sed, leg, serior, et ex, mea, ovis, proprio
 sine, nobiscum, agere, et pro, mea, in, vili, porre, huma-
 nam, ad, suam, socia, rem.

Dissertatio.

Cujus est Argumentum.

De cunctis, in cunctis, meae, studio, rationis, et anni-
 quorum, comparatione, et quae, in cunctis, utraque,
 et quae, ratione, possunt, quae, vero, non possunt, cum
 quibus, antiquorum, in cunctis, convergentur.
 Solemnes, habita, XV. Kal. Nouemb. An. MDCCCVIII.

Coram
Vincentio Grimano

J. R. C.

405 sunt, multa videntur, at re ipsa non multa, sed eadem
deprehendas multiplicata. Artium enim institutions
et scientiarum doctrinae, quas acroamaticas censuimus
et a doctoribus ediscendas, si nihil in aliis aliunde forinsecus
accersatur (quid enim opus est accersiri, si omnia
suo quaeque loco dispensate edocentur?) sunt ferme omnes
410 brevissimae. Scientiarum artiumque historias exotericas esse existimavimus
ut eas per vosmet ipsos erudiri possitis.

15. Atque habetis, optimae spei adolescentes, quod sequamini
de studiorum fine et ratione consilium, si ab honestate spectetis
praeclarissimum; si ab utilitate, optimum; si a facilitate,
415 expeditissimum, quod me dedisse non poenitet, quia, quanquam
sapiens non sim, in eo tamen dando sum sapientes
secutus. Si semper faciunt, quia semper possunt, ego,
quando mihi haec, quae dixi, corruptae meae naturae cognitio
admonuit, in hac suasionem feci, quia in hac
420 tantum potui, ut sedulo serioque et ex meae artis proprio
fine vobiscum agerem, et pro mea virili parte humanam
adiuvarem societatem.

420. sedulo serioque] sedula seriaque D: corr. D1 meae] mae D: corr. D1

Indice dei nomi

CLASSICI

Caio Aquilio Gallo
Archimede
Aristotele
Asinio
Agostino da Ippona
Bacone Francesco
Bianche
Cartesio Renato
Catone
Catullo
Chilone Lacedemone
Cicerone
Jacques Cujas
Dante
Demostene
Democrito
Diogene
Epitteto
Epicuro
Ficino Marsilio
Filone di Alessandria
Galeno
Gellio
Giovenale
Ippocrate
Lattanzio
Licurgo

Livio
Lucano
Lucrezio
Malebranche Nicholas
Marciano
Marziale
Omero
Orazio
Ovidio
Paolo
Persico Flacco
Pico della Mirandola
Pitagora
Platone
Plauto
Plinio
Plutarco
Pollione
Quintiliano
Sallustio
Scipione
Seneca
Senofonte
Socrate
Tacito
Talete
Terenzio
Tertulliano
Ulpiano

Virgilio
Vitruvio
Zenone

MITOLOGICI

Adamo
Anfione
Apollo
Bacco
Circe
Ercole
Marte
Mercurio
Minerva
Orfeo

STORICI

Accursio
Achille
Alcesimarco
Alessandro Magno
Annibale

Attila
Augusto
Caligola
Carlo II
Giulio Cesare
Ciro
Cleomene
Cornelia, madre dei Gracchi
Cremete
Cristo
Isaia
Magellano Ferdinando
Menedemo
Nino
Tolomeo Filadelfo

CONTEMPORANEI DI VICO

Filomarino Ascanio
Filomarino Camilla
Filomarino Marcello
Palazolio Antonio
Scoppa Giuseppe
Vidania Vincenzo

Fonti citate

Agostino, *Confessiones*

Aristotele, *Poetica*

Bacone Francesco, *De augmentis
scientiarum*

Catullo, *Carmina*

Cicerone, *Academica priora*

Cicerone, *Ad familiares*

Cicerone, *Ad Quintum fratrem*

Cicerone, *De divinatione*

Cicerone, *De domo sua*

Cicerone, *De fato*

Cicerone, *De finibus*

Cicerone, *De legibus*

Cicerone, *De natura deorum*

Cicerone, *De officiis*

Cicerone, *De oratore*

Cicerone, *Divinatio in Q. Caecilium*

Cicerone, *In Verrem orationes*

Cicerone, *Pro A. Licinio Archia poeta
oratio*

Cicerone, *Tusculanae disputationes*

Cicero, *Somnium Scipionis*

Dante Alighieri, *Inferno*

Diogene, *Vitae*

Ficino Marsilio, *Opera omnia*

Filone, *De agricultura*

Gellio, *Noctes Atticae*

Giovenale, *Saturae*

Giulio Cesare, *De bello civili*

Ippocrate, *Aphorismi*

Lattanzio, *De opificio Dei*

Lattanzio, *Divinae institutiones*

Livio, *Ab Urbe condita*

Lucrezio, *De rerum natura*

Marciano, *De legibus et senatus consultis*

Orazio, *Carmina*

Orazio, *Epistolae*

Orazio, *Epistula ad Pisones*

Orazio, *Sermones*

Ovidio, *Fasti*

Paolo, *Ad Hebreis*

Persio, *Saturae*

Pico della Mirandola, *De hominis
dignitate*

Platone, *Alcibiades*

Platone, *Apologia Socratis*

Platone, *Charmides*

Platone, *Ion*

Platone, *Hipparchus*

Platone, *Leges*

Platone, *Meno*

Platone, *Phaedrus*

Platone, *Philo*

Platone, *Protagoras*

Platone, *Res publica*

Plauto, *Aulularia*

Plauto, *Bacchides*

Plauto, *Cistellaria*

Plauto, *Poenulus*

Plauto, *Eunuchus*

Plinio, *Naturales Historiae*

Plutarco, *Alexander*

Plutarco, *Lycurgus*

Quintiliano, *Institutio oratoria*

Sallustio, *De bello Iugurthino*

Sallustio, *De coniuratione Catilinae*

Seneca, *Ad Lucilium*

Seneca, *De brevitate vitae*

Seneca, *De otio*

Tacito, *Annales*

Tacito, *De vita Iulii Agricola*

Terenzio, *Adelphoe*

Terenzio, *Afer Andria*

Terenzio, *Heautontimorumenos*

Terenzio, *Hecyra*

Terenzio, *Phormio*

Ulpiano, *De iure patronis*

Varro, *De lingua Latina*

Virgilio, *Aeneis*